

નિવેદન

અનેક પ્રસંગો બની ગયાં પછી તેમાંથી સારરૂપ જે શિક્ષણ લેખક ધાપ છે તે કહેવતનું રૂપ લે છે. કહેવત ઉપરથી એક પ્રજાના ઉદાપણનું માપ નીકળી શકે છે. માળાપો, વડીલો અને શિક્ષકો બાળકોને કહેવતના રૂપમાં ખોતાની પૂર્વપ્રજ્ઞનો અનુભવ શીખવે છે અને દુનિયાદારીની સમજ આપે છે. બાપાનો પ્રયોગ, સમાજની વ્યવસ્થા અને ખીજી ઘણી વાતો કહેવતોમાંથી મળે છે.

દરેક બાપામાં સૈકાઓથી ચાલી આવતી, ચક્રાણી સિદ્ધાન્તો, અતિમૂલ્યવતી કહેવતો હોય છે. તે કહેવતો મનુષ્યના અનુભવોના નિયોદરૂપ હોય છે. તેમાં જીવનનું ઉદાપણ, અવલોકન અને જ્ઞાન સંઘરાપો હોય છે. તેમની બાપા સરળ અને અસરકારક હોય છે; કારણકે તે આમજનતાના હૃદયમાંથી જન્મે છે, આમજનતાના હોઠ પર રમી રહે છે, આમજનતાના જીવનને જ સ્પર્શે છે અને તેને ઉત્તમ તથા સમૃદ્ધ કરવા મથે છે. તેમાં તે તે દેશના લોકોની, પ્રજાની, કામની અને જાતિની ખાસિયતો આજેહૂં જ રીતે વર્ણવાયેલી હોય છે. એ રીતે વિચારીએ તો કહેવતોમાંથી આપણે તે પ્રજાનો તે સમયનો ઇતિહાસ ને તેનું સામાજિક ચિત્રદર્શન જરૂર મેળવી શકીએ.

આ પુસ્તકમાં ગુજરાતી બાપાની કહેવતોનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. પ્રથમ તો બધી સમાન અર્થવાળી કહેવતોને સાથે લેવામાં આવી છે. આવી અનેક સમાન અર્થવાળી કહેવતોના ૬૧૮ ગુચ્છ પહેલાં આપવામાં આવ્યા છે. પછી તેમાં ન આવેલી એવી ૩૭૮ કહેવતો કક્ષાવારી પ્રમાણે ગોઠવીને આપવામાં આવેલી છે. આમ મૂળ આસરે અદિત્યજીવર કહેવતો આ-સંગ્રહમાં આપવામાં આવી છે.

કહેવતોનો એક મોટો સંગ્રહ ૨૧. આચારામ દસીચંદ શાહે સને ૧૯૨૩માં 'ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ' * નામથી બહાર પાડેલો. તે પ્રસિદ્ધ કરવાના તમામ હક્ક સાથે આ સંસ્થાને સોંપવામાં આવ્યો છે અને એની સુધારાવધારા સાથેની નવી આવૃત્તિ અનુકૂળનાએ પ્રસિદ્ધ કરવાનો ધરાદો છે.

આમાં સંગ્રહાયેલી કહેવતોની સામાન્ય વપરાશ, તેમની પાછળની રસિક આખ્યાયિકા, કથા અથવા વાતો, અમુક જાતિ કે કોમની ખાસિયત જતાવવાની શક્તિ, વેધકતા અને ઐતિહાસિક મૂલ્યવત્તા અથવા 'સામાજિક ચિત્રદર્શન કરાવવાનું' તેમનું સામર્થ્ય; આવાં અનેક તરવો ધ્યાનમાં રાખવામાં આવ્યાં છે. આ રીતે કહેવતોનો અભ્યાસ એક પ્રકારના સાહિત્યવિષયક અભ્યાસ તરીકે બહુ ઉપયોગી છે.

મરીય તેમ જ તવંગર સૌને જીંયા પ્રકારના સાહિત્યનો એક સરખો લાભ એણામાં એણી કિંમતે આ સંસ્થા તરફથી ચાલતી વિવિધ ગ્રંથમાળા દ્વારા મળે છે અને આ પુસ્તક એ જ માળામાં પ્રસિદ્ધ કરતાં અમને ધણે આનંદ થાય છે. આ કહેવત સંગ્રહ વિદ્યાર્થીઓ, અભ્યાસીઓ, આમજનેતા, ઇતિહાસવિદો, ભાષાશાસ્ત્રીઓ તથા વિચારકોને ઉપયોગી નીવડશે એવી આશા છે.

૧૫-૩-૧૯૪૯
મુંબઈ

}

સરવ્વ સાહિત્ય મુદ્રણાલય દરેકના દરેક વડી
મનુ સુએકાઈ (પ્રમુખ)

* આ મોટા 'ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ' ની ૪૬૪ મકલો કિંમતમાં છે. પાન ૪૮૮, કિંમત રૂ. ૪૭, ટપાલખર્ચ રૂ. ૦-૬.

કહેવતો

૧. અક્કલ બડી કે લેંસ ?

- કળથી થાય તે બળથી ન થાય.

- અક્કલવિનાનો આંધળો, પૈસાવિનાનો પાંગળો.

૨. શેઠની શિખામણુ અંપા સુધી.

[એક શેઠ પોતાના મુનીમને ઝવેરાત તથા જરીનો માલ લેવા માટે દિલ્હી મોકલ્યો. જતાંજતાં શેઠ મુનીમને પાનાં, માણેક, રત્ન વગેરેનાં લક્ષણો વર્ણવી બતાવ્યાં અને માલ કેમ ખરીદવો તેની સમજણ પાડી. મુનીમે જવાબ આપ્યો : 'શેઠની શિખામણુ અંપા સુધી.'

મુનીમના છેલ્લા બેઅદબીભર્યા વાક્યથી શેઠને ધણો ગુસ્સો થય્યો. એટલે તેણે ગામના ધાંપળની કુકાનો પાસેથી નકામા ફેંકી દીધેલા વાળ એકઠા કર્યા અને તે ગાંસડીને કિનખાખમાવી ટી ચારેતરફ સુંઘર ઝાઘર અને ઢૂમતાં મુકાવ્યાં. અને પોતાના માણસ સાથે તે પેલા મુનીમને દિલ્હી મોકલી આપી. કાગળમાં સૂચના આપી : 'જહાંપનાદ બાદશાહસલામતને આ ખીંદડી બેટ આપવી.'

. મુનીમ આડતિયા પાસે તે ગાંસડી ઊંચકાવી દરબારમાં ગયો. બાદશાહને સલામ કરી, તે ગાંસડી તેમની પાસે મૂકી બોલ્યો : 'જહાંપનાદ, અમારા શેઠસાહેબે આપને માટે આ બેટ મોકલી છે.' કુતૂહલથી બાદશાહે તે ગાંસડી ઊઘવાતું પોતાના નોકરને ફરમાન કર્યું. ગાંસડી ઊઘતાં આખા દરબારમાં વાળવાળ ચર્ચ ગયા. કોઈ બરાઈને બાદશાહે ફુકમ કર્યો : 'જાઓ, આ મુનીમને લઈ જઈ ગરદન મારો.'

મુનીમ શુદ્ધિશાળી હતો. સમયસૂચકતા વાપરી તે બોલ્યો ‘જહાંપનાહ, પરવરદિગાર, એ વાળ મને પાછા આપો. મરતી વખતે તે વાળ હું મારી છાતી પર રાખીશ. મારા મુઠ્ઠા સાથે તે વાળ બળશે. તેમાંથી થોડાક વાળ આપ મને મારા છોકરાને મોકલી આપવાની રજા આપો. મને મરવામાં કંઈ હરકત નથી.’

બાદશાહે વિચાર કર્યો કે નક્કી એ વાળમાં કંઈ બેદ હોવો જોઈએ, એટલે એણે મુનીમને તે ખુલ્લો કરવા કહ્યું. મુનીમ બોલ્યો : ‘જહાંપનાહ, આપની પાસે સોનું, હીરા, માણેક, રત્ન, પરવાળા—બધું જ છે. આપને શાની ખોટ છે? એટલે મારા નેકદિલ શેઠે ગિરનારની યાત્રામાં તેમને ફકીર—ઓલિયાઓએ પોતાની જટામાંથી પ્રસાદી તરીકે આપેલા વાળ આપને ભેટ તરીકે મોકલી આપ્યા. તે વાળ આવ્યા પછી તો તેમને ઘેર લક્ષ્મીની આટલી રેલમહેલ થઈ છે.’

એટલે રાજા ખુશ થઈ ગયો. તેણે તે બધા વાળ ભેગા કરી, રત્નજડિત દાબડીમાં મૂકી, ખજાનામાં સાચવી મૂકવા આજ્ઞા કરી. શેઠના માથ પર સઘળી જઠાન માફ કરી, મુનીમને હજાર રૂપિયા શિરપાવ આપ્યો અને પોતાને ગામ પાછા જવા વીસ ઘોડાની પાયગા અંગરક્ષક તરીકે આપી.

ગામ પાછા આવતાં શેઠને બધી વાતની ખબર પડી. જઠાત માફ થતાં, પોતાને દર વર્ષે પચાસહજારનો ફાયદો થયો. મુનીમને તે સામા લેવા ગયા અને ધન્યવાદ આપતાં જણાવ્યું : “તમારા જેવા મુનીમ માટે ‘શેઠની શિખામણુ ઝાંખા સુધી’ એ વાત ખરાબર છે. બહારગામમાં પોતાની અછલ જ ખપમાં આવે છે.”]

૩. અછલ કોઈના બાપની છે ?

— અછલનો ઓથમીર, મંગાવી બાણ ને લાવ્યો કોથમીર.

— દીધી મત અને માગી તોણુ કેટલા દિવસ ચાલે ?

* તોણુ—ઝાણ.

અક્કલનો ખારદાન.+

૪. ખિલાડીને કહ્યે શીકું તૂટતું નથી.
રાંડીરાંડના શાપ લાગતા નથી.
સતી શાપ દે નહિ અને શંખણીના શાપ લાગે નહિ.
૫. પેટ ચોળીને શૂળ પેદા કર્યું. હાથે કરીને હોળી રમ્યાં.
હાથનાં કર્યાં હૈયે વાગ્યાં. દીંચણુ મારીને આંખ ફેાડી.
દીવો લઈ કૂવામાં પડ્યાં. ઊઠ પહાણુ, પગ ઉપર પડ.
૬. દેખતે ડાળે છેતરાયા. આવ બલા, પકડ ગલા.
કોણે કહ્યું હતું કે બેટાં, બાવળિયે ચઢજો ?
[મૂખ છાકરો બાવળિયે ચઢ્યો અને તેને કાંટા વાગ્યા, ત્યારે તેણે 'બાપા, બાપા' કહી ખૂમ પાડી. તેનો બાપ આવીને આ વાક્ય બોલે છે.]
૬. ઘરનાં ઊઠ્યાં વનમાં ગયાં, વનમાં લાગી લાલ્ય.X
- ઊલમાંથી નીકળી ચૂલમાં પડ્યાં.
અલા ગઈને બલા આવી. ભૂત મરે ત્યાં પંક્તીત જાગે.
સાત સાંધે ત્યાં તેર તૂટે.
કફનડાકુ ગયો ને મેખમારુ આવ્યો.
૭. / ફરે તે ચરે, બાંધ્યું ભૂળે મરે.
/ ચાંકરી કરતાં લાખરી મળે.
/ ફરે સેવા તો મળે મીઠા મેવા.
હિંમતે મરદા તો મદદે ખુદા.

+ ખારદાન-જેમાંથી દાણા દાકવી દેવામાં આવ્યા છે તેવો કાથળો;
અર્થાત્ જેના મગજમાંથી અક્કલ દાકવી લેવામાં આવી છે તેવો
મૂખ માણસ.

X અર્થાત્ એક દુઃખમાંથી છૂટવા જતાં બીજું દુઃખ આવ્યું.

૮. નસીબ બે ડગલાં આગળનું આગળ.
હું બહિં રેલમાં તો નસીબ બંધ તારમાં.
કરવા ગયા કંસાર અને થઈ ગઈ ચૂલી.
✓ કરમના કર્મ્યાં,^૧ બન બેડી ત્યાં કૂતરાં ભસ્મ્યાં.
કોડિયા બેટલું કપાળ અને વચ્ચે ભમરો.
૯. અકર્મીનો પડિયો કાણો. દુકાળમાં અધિક માસ.^૨
ફૂળળા ઢોરને બગાઈઓ ઘણી. ઢંડ ઉપર ડામ.
ફૂળળો બેઠ દિયેશમાં લેખાય.
બકરાની માનતા સૌ કરે, વાઘની માનતા કોઈ ન કરે.
૧૦. ખાવાનાં સાંસા ત્યારે પરોણાના વાસા.
ભરતામાં ભરાય. ભાગ્યશાળીને ઘેર ભૂત રળે.
એકાદશીને ઘેર શિવરાત્રીબાઈ પરોણામાં.
૧૧. ગરીબનો બેલી પરમેશ્વર. નહિ બેલીનો રામ બેલી.
૧૨. અળી બોદ્યા અળી ફેક.
ગાડાનું પેડું ફરે તેમ બોલીને ફરે.
હજી તો પનો પંદરવાર પરણશે.^૩
ગાંડી માથે બેડું.^૪

૧ કર્મ્યાં-તાણીને બાંધેલો, કમનસીબ.

૨ ગરીબ અથવા કમનસીબ માણસને દુઃખો જ આવી પડે
અથવા હાનિ જ થાય.

૩ વારેવારે બોલશે અને વારેવારે ફરશે.

૪ કદાચ સહીસલામત ઘેર આવે પણ ખરું અને રસ્તામાં ફોડી
પણ નાખે; અર્થાત્ ઠેકાણાવગરની વાત.

૧૩. બોલ્યા અબોલ્યા થાય નહિ.
જળાન હાર્યો તે જનમ હાર્યો.
હાથીના દંતુશળ નીકળ્યા તે નીકળ્યા.
સાકરના હીરા ગળ્યા તે ગળ્યા.
જે મોઢે પાન ચાવ્યાં તે મોઢે કોયલા ચવાય નહિ.
જે બોલ્યા તે ધ્રુવના અક્ષર.^૧

૧૪. પ્રાણુ ને પ્રકૃતિ સાથે જવાનાં.^૨
દોરડી બળે પણ વળ ન મૂકે. સ્વભાવનું ઓસડ નહિ.
કૂતરાની પૂછડી લોંચમાં દાટો પણ વાંકી ને વાંકી.
અખણ ગયા, દખણ ગયા પણ લખણ ન ગયાં.
દાદર જાય ચૂવે^૩ ને ટેવ જાય મૂએ.
ઝોડ^૪ જાય ભૂવે^૫, ટેવ જાય મૂએ.
કડવી વેલકી કડવી તૂંબડિયાં, અડસડ તીર્થ શીરકે આઈ;
ગંગા નાહી, ગોમતી નાહી, તોલી ન મીટી કડવાઈ.

૧૫. નહિ બોલ્યામાં નવગુણ. અળસે લલી ચૂપ.
બોલે તે જે ખાય, અબોલે ત્રણ ખાય.

[જે બ્રાહ્મણોએ પોતાને જમવા માટે રસોઈમાં પાંચ લાકડાં ક્યાં હતા. પછી ઠરાવ કર્યો કે જે બોલે તે જે લાકડાં ખાય અને જે વધારે વખત મૌન રાખી શકે તેને ત્રણ લાકડાં મળે. તેમાંથી જે ઉતાવળિયો

૧ ધ્રુવનો તારો અવિચળ છે.

૨ સ્વભાવ કોઈ દિવસ બદલાય નહિ.

૩ ચૂવો-કાયલી વગેરેનો અર્ક.

૪ ઝોડ-જૂત-પ્રેતનો વળગાડ.

૫ જૂવો-ડાકલાં વગાડી.

માણસને ધુણાવી વળગાડ કાઢનાર.

ધાઠાણુ હતો તે ધીરજ ન રાખી રાક્યો અને જોશી બેઠ્યો : 'ચાલ ખાઈ લઈએ. ક્યાં સુધી જૂએં ગરીબું ?' એટલે કરાવ પ્રમાણે તેને બે લાડુ મળ્યા અને પેલા મૌન રાખનાર ધાઠાણુને ત્રણ મળ્યા.]

મૌનં સર્વોચ્ચાધનમ્।

૧૬. રાંડ્યા પછી ડહાપણુ ને ગરથ ગયા પછી જ્ઞાન.

કાર્તિક મહિને કણુળી ડાહ્યો.

અવસર ગયે યુધ કયા કરની ?

લક્ષ્મી ચાંદલો કરવા આવે ત્યારે મોં ધોવા જહું.

નાણું મળે પણ ટાણું ન મળે.

પીકુ ટાણે ચાંચ પાકી.

સસલો શિકારે આવ્યો ત્યારે કૂતરો મુતરાણો થયો.

અગલે દિન પીછે ગયે, હરસે કિયા ન હેત;

અખ પિછતાકે કયા કરે, જળ ચિડિયાં ચૂગ ગઈ ખેત.

૧૭. ઠાવ આવ્યે સોગટી મારવી. લાગે લાકડું બાંધે.

વા જોઈને વહાણ હંકારવું. વળ જોઈને ટાંકણું મારવું.

૧૮. હીકરા, મોટો થા, પરણાવશું.

(જોડા વાવઢા કરવા.)

રાણાજીનાં અખારાં. x અગસ્ત્યના વાચઢા.

[અગસ્ત્યમુનિ વિધ્યાયજના ગુરુ થાય. લેકોને ઉત્તર દિંદમાંથી દક્ષિણ દિંદમાં જતાં તે પવંત ચઢીને જહું પડહું, તેથી બહુ મુશ્કેલી નડતી. એટલે અગસ્ત્ય વિધ્યાયજ પાસે ગયા. શિષ્ય વિધ્યાયજ ગુરને પગે લાગ્યો-નીચે નાચો. ગુરુએ કહ્યું : 'વત્સ, હું આણું લાંસુધી આ જ સ્થિતિમાં રહેજો.' એમ કહી અગસ્ત્યમુનિ દિંદી મંરૂતિનો પ્રચાર કરવા જવા, સુમાત્ર વગેરે ટાપુઓમાં ચાલ્યા ગયા.

x અખારાં-હમણાં.

તેમણે ત્યાં જ પોતાનું શરીર છોડી દીધું. એટલે વિંધ્ય પણ પોતાની નમેશી રિયતિમાં જ રહ્યો અને પરિણામે લોકોને તેના પર અવર-જવર કરવી સહેલી થઈ પડી.]

સોમવતી અમાસ અને શુક્રવાર.

વાયદા ઉપર વાયદો, એમાં કોણ કાઢે કાયદો ?

મુલતવી રાખ્યાનાં માઠાં ફળ.

તાળવે ગોળ ચોંટાડવો.

સઠની સાંજ ને મોચીનું વહાણું.

ધાંચળની ખાયડી કહે : હું શું જાણું ?

૧૬. કામ કર્યો તેણે કામણુ કર્યો.

કર્યું તે કામ, વીંધ્યું તે મોતી.

૨૦. મુક્તકા ચંદન ઘસળે લાલિયા.

મુક્તકે લહું ખાઓ મેરે લાલ.

૨૧. ભાવતું હતું ને વેદે કહ્યું.

રોતી હતી ને પિયેરિયાં મળ્યાં.

ગાડું દેખી લાગે થાક, ઘોડા દેખી થાકે પાગ.

૨૨. દગા કિસીકા સગા નહિ. કિયાન હોય તો કર દેખો.

એના ટાંટિયા એના ગળામાં. દાનત તેવી ખરકત.

કપટ ત્યાં ચપટ. કૂડ ત્યાં ધૂળ.

નિસકી દાનત ખૂરી, ઉસકે ગલે છૂરી.

૨૩. કરણી તેવી પાર ભિતરણી. વાબ્યાં તેવાં લણવાં.

હાથે તે સાથે. દીધવાન ફળ લોગવવાં.

કલજુગ+ નહિ કરજુગ* હૈ, એક હાથસે લે, દસરે હાથસે દે.

+ કરજુગ-કળિયુગ.

* કરજુગ-એ હાથ.

૨૪. વર વરો, કન્યા વરો, ગોરનું તરલાણું ભરો.

કિસીકા ઘર જલો, કિસીકા પૂત મરો, બંદા આવે
ઝોર તાપે.

આરતી ઉતારું ને મંગળ ગાઉં, બીજાને આપું ત્યારે
હું શું ખાઉં?

મુઠકાં બેહસ્તજાય કે દોળખ+ જાય, આપણે તો
છનાછની.—

ઘરનાં છોકરાં ઘંટી ચાટે, ઉપાધ્યાયને ચાટો.

૨૫ સૂંઠને ગાંગડે ગાંધી થવાય નહિ.

અધીં સોપારી ને હીરો દલાલ વેપારી.

ખારા સુધી ભણી પંડિત થવાય નહિ.

૨૬. દોઢ વાંક વંગર કનિયો થાય નહિ.

એક હાથે તાળી પડે નહિ.

રંગમાં ને પોતમાં બંનેમાં વાંક.

ગાળ હઈને ગાળ સાંભળવી.

૨૭. લીધાં લાડ અને ખાધાં ખામડાં ફરીફરીને આવે નહિ.

આડી વાત તેની શી વાત ? કોણે દીઠી કાલ ?

૨૮. સૂરજ મામી મૂળ નાખીએ તે આંખમાં પડે.

પથરને બચકું ભરીએ તો પોતાના દાંત પડે.

હાથી ખાછળ કૂતરો ઘણું ભસે છે.

મોટાની વાત ઠરીએ તો વણમોતે મરીએ.

૨૯. ગોળે મરે તેને વિષથી મારીએ નહિ.

✓ મીઠી જીભ, સર્વ કાર્ય મિંદ.

જામાં શીરી તો મુલકગીરી.

૩૦. પોથીમાંનાં રોંગણાં.

[એક પંડિતે કયામાં કહેલું: 'રોંગણાં ન ખાવાં.' પણ એક ડાશી બીજે દિવસે બાંગવત પર બેટ મૂકવા રોંગણાં લઈ આવ્યાં, તે તેમણે સ્વીકાર્યાં. ડાશી પૂછે છે: 'કાલે તો તમે ના કહેના હતા અને આજે આ રોંગણાં કેમ સ્વીકાર્યાં?' ત્યારે પંડિતે જવાબ આપ્યો: 'એ તો પોથીમાંનાં રોંગણાં.' અર્થાત્ કહેણી જુદી અને રહેણી જુદી.]

હાહી સાસરે ન જાય ને ઘેલીને શિખામણુ દે.

ઘેલી સાસરે ન જાય, અને હાહીને શિખામણુ દે.

૩૧. હિયે તેલું છોઠે.^૧

પતકાણું^૨ ચારેલું તે માં પર આવી ગયું.

કોણુ કહે છે રાંપીનો ઘા?^૩

મારો રૂપિયો શું ખાય છે?^૪

૩૨. સાચને આંચ નહિ. સાચ તરે ને જાઠ ખૂટે.

સાચે રાચે જગપતિ. સત્યકી નિઠર, ખુદાકું ફિઠર.

દાનત પાક તેને શાની ધાક? સત્યકા જેલી રામ.

ખરાને ખેરસહ્યા, ખોટાને ખહાં.^૫

૧ મનમાં જે વાત રમતી હોય તે બોધાર્થ જવાય.

૨ પતકાણું-તણખેલું.

૩ રાંપી એક જાતનું હથિયાર છે. જે માણસે રાંપીથી ઘા કરેલો તે જ આવીને બોલી જાયો. તે પરથી સાબિત થઈ ગયું કે તેણે જ ઘા કર્યો છે.

૪ ખોટા રૂપિયાવાળો પોતે જ બોલી ગયો.

૫ ખહાં-ખાસડાં.

૩૩. ભરમ ભારી ને ખિન્સાં ખાલી.^૧

મૂછે ચોપડવા તેલ નહિ ને ડહેલીએ દીવા કરે.
નામ રાખ્યુ ધનાશ્યા ને ઘરમાં હાંધ્યાં કુસ્તી કરે.
ઠમઢોલ ને માંહે પોલ. નામ મોટાં ને દર્શન મોટાં.
શેખાર્ધ શાહબટાની ને કસબ ભાડભૂંજનો.
કયા કરે નર ફાંકડા કે થેલીકા મોં સાંકડા.
ઘરમાં આડીશેરીની^૨ જીડે ને બહાર મૂછે મરડે.
ઉપર વાગા ને માંહે નાગા.
તમાથો મારી મોં લાલ રાખવું.
પામે ન મળે ઠોડી ને જીલી બજાર દોડી.
ચેટમાં પૂમડું ચાણી નહિ ને નામ મારું દરિયાવખાં.
અધૂરો ઘડો છલકાય.

૩૪. ખપ તેની છોછ નહિ. આરત તેની આબડછેટ નહિ.
માથે ઓઢી આદર એટલે જ્યાં બેઠા ત્યાં પાદર.
વહાલામાં વટાળ નહિ.

૩૫. સંગ તેવો રંગ. વાન ન આવે પણ સાન આવે.
ગપેડા સાથે ઘોડું બાંધે, તો ભૂકતાં ન શીખે
પણ આળોટતાં શીખે.
દાળની સોળતથી ચોખો નર મટી નારી થયો.^૩
જેને જેવો વાસ તેને તેવો પાસ.
પડોશીનું કરમ ન આવે પણ સોંઝ^૪ તો આવે.

૧ વગરપૈસે રોળ કરવો.

૨ આડીશેરીની-ધૂળ.

૩ 'ખીચડી' શબ્દ નારીજાતિ છે.

૪ સોંઝ-વશાણુ.

૩૬. વા વાત લઈ જાય. માઠા ખબર વીજળીવેગે જાય.

૩૭. નખળો સખળાને ગુણુ કરે તે આટાલૂણુમાં જાય.*

સમુદ્ર આગળ લૂણુની લેટ.

મોટાની ગાં-માં પેચીએ તો ચગદાઈ મરીએ.

[એક હાથી તળાવમાં નાહવા ગયો, તે ત્યાં જ મરી ગયો. તેના શબનું માંસ બહુ દિવસ સુધી ખાવા મળશે એમ ધારીને એક શિયાળ તેની પૂંઠ વાટે પેચી ગયું. તે વખતે તળાવના પાણીથી તેની પૂંઠ નરમ અને પડોળા બની ગઈ હતી. બહુ દિવસ સુધી તે હાથીનું માંસ ખાતું અને પૂંઠમાંથી મોં બહાર કાઢી તળાવનું પાણી પીતું. એમ કરતાંકરતાં ઊનાળો આવ્યો. તળાવનું પાણી સુકાયું. પરિણામે હાથીની પૂંઠનું ચામડું પણ સુકાયું અને કઠેલુ થયું. એટલે શિયાળ તેના પેટમાંથી બહાર નીકળી શક્યું નહિ. એટલામાં ત્યાં થઈને ઊડતાં ચક્ષાંને તેણે તળાવનું રહુંસહું પાણી હાથીની પૂંઠ પર નાખવાની વિનંતિ કરી. ચક્ષાંએ ઘણા દિવસ સુધી તે પ્રમાણે કયું ત્યારે પૂંઠનું ચામડું પક્ષ્ણું અને શિયાળ જોર કરી બહાર નીકળી આવ્યું. ચક્ષાંએ જ્યારે શિયાળની કુર્દશાનું કારણ પૂછ્યું ત્યારે તે ઉપરનું વાક્ય બોલ્યું.]

૩૮. જોલ જોડ્યા તે મોંમાં પાછો પેસે નહિ.

સો ગળણે ગળીને વાત કરીએ.

થૂંકયું પાછું ગળાય નહિ.

૩૯. દૂટીની છુટ્ટી નહિ.+

મરતાં માટીને બાપ કહે તોપણ જીવે નહિ.

નવાણું ઓસડ, -સોનું ઓસડ નહિ.

* તે કંઈ ગણતરીમાં નહિ, વિસાતમાં નહિ.

* લૂણુ-મીઠું.

+ મરવાનું આવે તેમાંથી કંઈ બચી શકે નહિ.

ઢોઢીમાં ઘાલ્યાં જીવે નહિ.

૪૦. દામ કરે કામ, લોંડી કરે સલામ.

સકમીના સાળા ઘણા.

કાકા મામા ગાવાના, પોસે હોય તે ખાવાના.

લીલા વનના સૂડા ઘણા. હાથ પોલો તો જગ ગોલો.

અનેનાx ત્યાંસુધી તનેનાં.

જર બસિયાર, મદદ હોશિયાર.

ખિસ્સાં તર તો ચાહે સો કર.

જર કરે દરિયામાં ઘર.

ગાઠે હોય ધર્મ, સૌ હાજર જન.

૪૧. વસુ વિના નર યશુ. લક્ષ્મી વિનાનો લપોડ.

[એક શેઠ હતો. તે બહુ શ્રીમંત હતા. તેમનો પુત્ર બહુ લાડકોડમાં જિજ્ઞેસુ હતો. બધા તેને રમાડતા અને બાઈ, ખાઈ કરતાં અડધા થઈ જતા. શેઠ યુજરી ગયા. છોકરો ગાદી ઉપર બેઠો. દુબાઈએ તેમની લક્ષ્મી વેપારમાં જતી રહી એટલે જે બીજા વેપારીઓ, મુનીમો, વાણીતરો તેને માન આપતા હતા, તે તેને 'લપોડ જેવો છે' એમ કહી તેનો તિરસ્કાર કરવા લાગ્યા. બેચાર વર્ષે વળી પાછી તેના પર બાપ્તિસ્માની કૃપા જિતરી. તેનાં વિદેશ ગયેલાં વહાણુ અદગ્ગક ધન કમાઈ પાછાં વળ્યાં. ફરી પાછા મામના લોકો અને વેપારીઓ તેને સારા શબ્દોથી માનપૂર્વક સંબોધી 'જે જે' કરવા લાગ્યા, ત્યારે તે હહેલો: 'હે લક્ષ્મીમાતા, આ બધા તમને 'જે જે' કરે છે. બધા તમારા પ્રનાપ છે હુ તો માત્ર સાક્ષીરૂપ છુ.']

ગરથ વિનાનો ગાંગલો. ગરીબનું નમીળ ગરીબ.

૪૨. ઠેડમાં છોકરું ને ગામમાં ઢંઢેરો.

x અનેના-ઢોઢીમાં જર.

ઝેટા બગલમેં દૂંદે જંગલમેં.

પગ તણે બળે તે બુઝે નહિ ને લંકા હોલવવા બય.+
બલબલા કુંવારા ને વાંઠો કહે મારે બે.

મોંને મરચું મળે નહિ ને ગાં-ને શુંદરપાક.

પીડા પતી, તો કહે પગે જ વળગી છે.

[એક માણસને ત્યાં મહેમાન આવ્યો. તેને ટાળવા તે મદિા:
હોવાનો દોંગ કરી સૂતો. તેની સ્ત્રી તેના પગ દાખવા બેઠી. મહેમાન
બહારના ખંડમાં મૂગામૂગો બેઠો હતો. થોડીક વારે કામ હોવાથી.
સ્ત્રી રસોડામાં ગઈ તે ન બાણતાં ધરધણીએ કહ્યું: 'પેસી પીડા પતી?'
અર્થાત્ પેસો મહેમાન ગયો? ત્યારે મહેમાન બોલ્યો: 'પગે જ
'વળગી છે,' તેનો અવાજ ઓળખી ધરધણી જંખવાણો પડી ગયો.
અને મનેકમને પણ તેણે પરાણીની ખાતરખરદાસ્ત કરી.]

૪૩. હહાપણુ કોઈના બાપનું નથી.x

શુણુવાનના હબાર ધરાક.

દીતભાત બણે તેને સૌ વખાણે.

૪૪. વીતી હોય તે બણે, બે દરદીની બલા બણે.

જેના પેટ પર સાપ પડ્યો હોય તે ઉછાળે.

ખિલાડીને રમત, બિંદરનો છવ બય.

હાડિયાને રમત, દેડકાનો છવ બય.

૪૫. પથ્થર ઉપર પાણી.+

સો મણુ સાણુએ ધુણો, પણ સીદીભાઈ કાળા ને કાળા.

૪૬. કાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. કડી લેતાં પાટણુ ગયું.

+ પાસેની વાતોને વિચારે નહિ અને દૂરદૂરની વાતો કરે.

x અર્થાત્ ધ્રુવે જેને જે આપ્યું છે તેનું છે.

÷ જડ બુદ્ધિનો માણસ સમજે જ નહિ.

હાથમેં દંડા બગલમેં મોઢ, હવેલી^૧ લેતાં ગુજરાત જોઈ.
આણુ લેતાં બાંણુ^૨ ગયું.

લેને ગઈ પૂત, જો ગાઈ ખસમ.^૩

૪૭. બોલે તેનાં બાર વેચાય. ગાજે તેનું વાળે.
માગ્યા વગર મા પળુ ન પીરજે.

રોથા વગર છોકરાંને મા ધવરાવે નહિ.

૪૮. ગાજ રાજ, કાલે રાંક. ગાજ અમીર, કાલે ફકીર.
તડકા છાંયડા ચાલ્યા બય છે. વેળાવેળાની છાંયડી.

૪૯. વેધ વધનો વેરી. બત બતનું જોદે.
ગિલ્લાં, શ્રાદ્ધાણુ ને કૂતરાં એ ત્રણુને અણુરાગ.
પાડાખાર પડ્યા છે.^૪

૫૦. જેનાં કામ તે તેથી થાય, બીજા કરે તે ખત્તા ખાય.
આવડે નહિ ઘેંસ ને રાંધવા પેસ.
અળસુયો ઉપાધ્યાય બમણું ઘી ઢાળે.
નરેણીથી નખ ઊતરે, માથું બોડાય નહિ.

૫૧. દાદીની દાદી ને સાવરણીની સાવરણી.

એક પંથ દો કાજ.

માનીએ ત્યાંસુધી શાલિગ્રામ નીકર ઉપરવટણા.^૫

ગાજરની ચિપૂડી વાગી તો વાગી નીકર કરડી ખાધી.

૧ હવેલી ગામનું નામ છે.

૨ બાંણુ લીમડી રાજ્યમાંના એક ગામનું નામ છે.

૩ ખસમ-ધણી.

૪ પાડા પાડાને હોય તેટલું વેર છે.

૫ ઉપરવટણા-વાટવાનો પથ્થર.

૫૨. જે ઘોડે ચઢાય નહિ. જે ઘરનો પંરોણો ભૂખે મરે.
જે ગોળીનો ચેડવો. ચઢૂકદૂકિયો કોઈનો નહિ.
દહીંમાં ને દૂધમાં પગ ન રખાય.
હસવું ને બસવું સાથે બને નહિ.
નાતોને ને નાણું જે રખાય નહિ.
૫૩. સહિયારી સાચુ ને ઉકરડે મોકાણ.
બારેયાનું બારે વાટે. સહિયારાથી સિંહ હાયો છે.
૫૪. દીવા પાછળ અંધારું.
મોર કળા કરે પણ પાછળથી નાગો દેખાય.
૫૫. બહુ તાંતણુ બળિયું.

[એક વાણિયાના ઘરમાં ચોર પેડો. વાણિયો ભગતો હતો. ચોર થાંભલાને ઓઠે સંતાયો. વાણિયાએ ધુક્તિ કરી. પોતાની સ્ત્રીને જગાડી તેણે કહ્યું : 'મને સ્વપ્ન આવ્યું છે. કાલે સૂતરના ભાવ તેજ થશે. માટે સૂતર કાઢ. જેઈએ કેટલું છે?' સ્ત્રીએ સૂતર કાઢ્યું. વાણિયાએ આંટી ઉપર આંટી થાંભલાની આસપાસ વીંટવા માંડી. ચોરના મનમાં કે 'કાચું સૂતર તોડતાં કેટલી વાર? હમણાં વાણિયો જાંઘી જશે એટલે સૂતર તોડી નાસી જઈશ.' વાણિયો તો સૂતરની આંટીઓ થાંભલે વીંટતો જાય અને કહેતો જાય : 'બહુ તાંતણુ બળિયું.' (અર્થાત્ બહુ તાંતણુ ભેગા થાય તો તે બળવાન બને છે, તેને તોડવા અઘરા પડે છે.) ચોર પૂરો જઈકાઈ ગયો એટલે વાણિયે જૂમ પાડી પોલીસને બોલાવી તેને હવાલે કર્યો.]

પંચકી લકડી એકકા જાજ. x

÷ નાતો-મહોબતનો સંબંધ.

x પંચ મળીને થોડુંથોડું ખર્ચ ઉપાડી લે તો કોઈને બારણું ન લાગે, જ્યારે એક માણસને માથે પડે તો તે બોળણ લાગે.

- ઝાઝી કીડીએ સાપને તાણે. જૂથ ત્યાં સૂથ.^૧
 પાંચ આંગળીએ પોંચે સળદો.^૨
 મોર પીછે રળિયામણો. ઝાઝા હાથ રળિયામણા.
 ૫૬. સાસ ત્યાંસુધી ચોપ, હવે ત્યાંસુધી જંગળ,
 દમ ત્યાંલગી દવા.
 ૫૭. આશા અમર છે.
 ૫૮. વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ.
 ભલ્લા રૂઝ્યા ઠચા કરે, અવળી મતિયાં દેત,
 ૫૯. રંડીકા, હ હંડીમેં. સુતારનું મન બાવળિયે.
 બમ્મનકા હ લાડુ મેં. જિંટનું મન આંખરાંમાં.
 ભેગીને વહાલાં વૃંજાંડાં ને લોગીને વહાલા લોગ.
 ૬૦. સોડ પ્રમાણે સાથરો કરવો.
 ગળ પ્રમાણે ગાતર કરવી. ઘર પ્રમાણે બારસાખ.
 પાથરણું ભેઈ પગ તાણવા.
 ઘંટી પ્રમાણે ઓરણું ને ચૂલા પ્રમાણે ખોથણું.
 લાંબાની સાથે ટુંકો જાય, મરે નહિ તો માંદો થાય.
 ૬૧. વિવાહમાં ધોળ^૩ ને ઠંસારમાં ગોળ.
 ઊલળે ગાડે શા ગ્રણેશ ૧૪
 વખતનાં વાળં વખતે વાગે.
 મરણમાં રાજિયા અને વિવાહમાં ધોળ.

૧ સૂથ-આગાદી.

૨ સળદો-મજબૂત.

૩ ધોળ-ધમગીત.

૪ ગાડું ઊલળે ત્યારે તો 'રામ' બોલાય.

૬૨. બેસીએ જોઈ તો ઉડાડે નહિ કોઈ.
૬૩. સોટી વાગે ચમચમ, વિદ્યા આવે રમઝમ.
ઘોકે બરખાબરી, ઘોકે નાર પાધરી;
ઘોકે ડોળું દહોવા દે, ઘોકે છોકરું છાનું રહે.
૬૪. પાણી વલોવે માખણ ન નીકળે.
હાથ ચાટેવાથી ભૂખ ન લાગે.
વેળ પીંચે તેલ ન નીકળે.^x
ગધેડાનાં લીંડાંના પાપડ ન થાય.
કુશકા ખાંડે ચોખા ન મળે.
દાતણ વેચે દળદર ન જાય. ચૂંકે પડાન ન વળાય.
૬૫. લીલી ડાળ જેમ વાળીએ તેમ વળે.
પાકે ઘડે ઠાંઠા ન ચડે.
ફૂલું ઝાડ જેમ વાળીએ તેમ વળે.
ખારે બુદ્ધિ, સોળે સ્નાન, નહિ તો પથ્થર પહાણ.
૬૬. એકને પાપે વહાણ ફૂળે.
એક ચિનગારી વન બાળે.
૬૭. ખાખરાની ખિસકોલી સાકરનો સ્વાદ શું જાણે ?
લેંસના મોં આગળ ભાગવત.
હીરાની પરીક્ષા ઝવેરી જાણે.
અંધા આગળ આરસી ને બહેરા આગળ શંખ.
શેખ શું જાણે સાળુનો ભાવ ?
મૂંડો શું જાણે મજાકનો ભાવ ?

^x વેળ-રેતી.

⁺ પડાન-તમાકુના પડા.

૬૮. ઉજ્જડ ગામમાં એરડો પ્રધાન.
આંધળામાં કાણો રાજિયો.
નહિ મામા કરતાં ઠહેણો મામો સારો.
૬૯. નગારખાનામાં તૂટીનો અવાજ શો સંભળાય ?
તોપના ભડાકામાં તાળીનો શો આશરો ?
ઠયાં રાજ ભોજ ને ઠયાં ગાંગો તેલી ?
દરિયા આગળ ખાળોચિયું. હાથીની ગાં-માં હરડે.
ઠયાં દીડી ને ઠયાં કુંજર ? કનક આગળ કથીર.
૭૦. જાગતાની પાડી ને ઉઘતાનો પાડો.*
ઉઘતી ખિલાડી ઉદર પકડે નહિ.
જાગેગા સો પાવેગા, સોવેગા સો જોવેગા.
૭૧. ધણીને સૂઝે ઢાંકણીમાં, પડોશીને અરીસામાં પણ ન સૂઝે.=
સો વરસનો સુતાર ને પાંચ વરસનો ઘરધણી.
૭૨. આંખે દીઠાનું એર. દેખીએ તો દાઝવાનું.
ઉખરેથી જિતયો કે હેઠેથી વીસયો.
આંખથી અઢીઠ તે મનથી અઢીઠ.
જોવું નહિ ને રોવું નહિ. દેખવું નહિ ને દાઝવું નહિ.
૭૩. સંઘયોં સાપ પણ કામ આવે છે.
ધૂળનો ચે ખપ પડે છે.
૭૪. રોગ, ઋણ ને શત્રુ જિગતાં ડાંભવાં.x
૭૫. ધરમના કામમાં દીલ નહિ. તાતે ઘાએ મલમપટ્ટી.

* આજસ દરિદ્રતાનું મૂળ છે.

= દારણકે ઘરધણી સર્વ વાતે માહિતગાર છે.

x ડાંભવાં-દાખી દેવાં.

૭૬. ભસતા કુત્તા કાટે નહિ. ગાળ્યા મેંઘ વરસે નહિ.
 ૭૭. થુંક ઉડાડે તે થોથાં. બહુ જોલે તે વાયડા.
 વડાને વિકાર નહિ.
 મોટા તે મોટા કે જેનાં પેટ મોટાં.
 ૭૮. માથું મૂંડાવે તે જતિ નહિ ને ઘૂંઘટો તાણે તે સતી નહિ..
 પાધડી પહેરવાથી ભાયડા થવાય નહિ.
 ૭૯. મન ચંગા^૧ તો કથરાટમાં ગંગા.
 મન ડાશી તો શું કરે ગયા-કાશી ?
 યકીન^૨ બડા કે દેવ ?
 મન મથુરા, ચિત્ત કાશી, હેડે શાલિશ્રામ.
 ૮૦. તરત દાન મહાપુણ્ય. ફૂડાં કામને મુહૂર્ત શું ?
 દેવું ત્યારે વાયદો શો ?
 ૮૧. દલાલે દેવાળું નહિ ને મસીદે ખાતર નહિ.
 અરો હાથ, પરો હાથ, રક્ષા કરે શુરુ ગોરખનાથ.
 મક્તનું ખાલું ને મસીદે સૂલું.
 નાગો નહાય શું ને નીચાવે શું ?
 હાથમાં મૂશળ, લ્યાં પડ્યા ત્યાં જેમ ને કુશળ.
 લે લોટી ને માર લંગોટી.
 આગળ જોડે ધરાળ નહિ ને પાછળ જોડે ઉલાળ નહિ.
 ૮૨. નાગો માણસ સૌથી આઘો. નાગે ફૂલે ક્તેહખાં.
 જેણે મૂકી લાજ તેને નાનું સરખું રાજ.
 છંત્રપતિ કે પત્રપતિ.^૩ નાગો ધૂમે કે જાગો^૪ ધૂમે.

૧ ચંગા-પવિત્ર.

૨ યકીન-શ્રદ્ધા.

૩ પત્ર-રામપાત્ર, શકારું.

૪ જાગો-પૈસાવાળો.

નાગાને ફૂલે બાવળિયો ઊગ્યો, તો કહે છાંયડો થયો.

ન કરું વરો, જમું ખરો ને મને શેઠ કરો.

માથે નાખ્યો છોડો, પછી ગમે તેમ ખેડો.

સવાલ : કિસ કારન એ નાચત ગદ્દા ?

જવાબ : આગે નાચ^૧ ન પીછે બંધા,^૨ ઇસ

કારન એ નાચત ગદ્દા.

૮૩. ખાળે રૂચા ને ખારણાં ઉઘાડાં.

છાશનો લોભ ને ધીની મોકળ.^૩

કોડી કોડીમાં કૃપણ ને રૂપિયે દાતાર.

અર્ધશેર સારુ ડોઢી^૪એ જાય, દોઢ શેર ધરમાં

ઉંદર આય. નેફે^૫ તાળું.

૮૪. નાદાનની દોસ્તી જીવનું જોખમ.

૮૫. બળિયાના બે ભાગ. જોરાવર જીતે.

હમારા ખી લગતા હે. જળરાની પાંચશેરી ભારે.

જિસકી તેગ^૬ ઉસકી દેગ.

મારતા મિયાંની દુનિયા.

૮૬. માથું આપે તે મિત્ર.

હુખ પડે ત્યારે દોસ્તાની પરીક્ષા.

સજ્જન વનવેલી ભલી, કદે આડગું પ્રીત;

સૂઢે પણ મૂકે નહિ, એ સજ્જનની રીત.

૮૭. જાત વિના ભાત પડે નહિ.^૭

૧ નાચ-નાકમાં નાખેલી ચતરની દોરી.

૨ બંધા-બંધન.

૩ મોકળ-છૂટ.

૪ ડોઢી-દરવાજો.

૫ નેફે-ચણિયાની દોરી.

૬ તેગ-તપતાર.

૭ જાનતાન માણસ જ ગુણતાન હોય.

ભીંત વગર ભાર ઝીલે નહિ,
ખાનદાન વગર ખેર ખ્યાલી નહિ.

૮૮. ગા કહેતા ગાય ને ભણુ કહેતા ભણુ,
એવા હીકરા તો કોક મા બણુ.

૮૯. નાચવું નહિ ત્યારે આંગણું વાંકું.^૧
લખવું નહિ ત્યારે લેખણનો વાંક.

૯૦. બેની લડાઈમાં ત્રીજાને લાલ.
તરડ પડે ત્યારે આંગળી ખોચાય.
ઘર ફૂટે ઘર બચ.
એ ખિલાડી ને વાંદરાવાળી વાત.

[એ ખિલાડીઓ રોટલી કાઢી આવી. માંડોંમાંડે ભાગ વહેંચતાં તકરાર પડી. ન્યાય દરાવવા તે વાંદરા પાસે ગઈ. વાંદરે ત્રાંજવામાં રોટલીના એ ટુકડા દરીને મક્યા. મોટા ટુકડો હોય તેમાંથી તે બટકું ખરેં, એમ કરતાંકરતાં બધી રોટલી તે ખાઈ ગયો ને ખિલાડીઓના ભાગે કંઈ જ ન રહ્યું.]

૯૧. લક્ષતા કૂતરાને રોટલો નાખવો.^૨
દુશ્મનના હાથમાં નાખવાથી દગાય.
આડિયાનું મોં આંપવું.
મૃદંગનું વામડું લોટ લગાવી ફૂટે તો મધુરું બોલે.

૯૨. સમાણસ^૩ વળે વાતે, કમાણસ વળે લાતે.
બેવફૂરી કોઈના ખાપની નથી.^૪
મૂરખનાં ગામ જુદાં નથી વસતાં.

૧ નહિ કરવાનાં હજાર ગહાનાં.   ૨ તેથી તે ચૂપ રહે.

૩ સમાણસ-સારો માણસ.   ૪ જે દરે તેની છે.

મૂરખને માથે શિંગડાં ન હોય.

આકીલકું* ઇશારા, ગદ્ધેકુ ચાણુક.

૯૩. નવરો બેઠો નખખોદ વાળે.

નવરો હાથ ઉતરડ ફેરડે.

નવરો બ્રાહ્મણ નિત્ય† કરે કે નિંદા કરે.

નવરા બેઠા કામ કરો, વાણુ+ ઉડેલી ખાટલો ભરો.

૯૪. પેટમાં તે પેટીમાં ને હોઠ બહાર તે કોટ બહાર.

વાડ સાંભળે, વાડનો કાંટો સાંભળે.

ભીંતને પણ કાન હોય છે.

વાત ન કરીએ વાટે, વાત ન કરીએ ઘાટે ને વાત ન કરીએ રાતે.

આળસુ રાખવી જોઈને, વાત ન કરીએ કોઈને.

પેટ ફેલું જોઈને, નહિ તો કહેલું ન કોઈને.

૯૫. ધીરજનાં ફળ મીઠાં છે.

સખૂરીનો બદલો સાહેબ આપે.

તેલ જુઓ, તેલની ધાર જુઓ.

૯૬. ઉતાવળા સો બાવરા, ધીરા સો ગંભીર.

બહુ ભૂખ્યા બે હાથે ખવાય નહિ.

પગથિયે પગથિયે ચઢાય. ઉતાવળે આંખા પાકે નહિ.

ઉતાવળે ઢોઢે તે અથડાઈ પડે.

ઉતાવળમાં કાચું કપાય.

આવતી ધાડે કંઈ ઝેર ખવાય ?

* આકીલ-અકલવાળો.

† નિત્ય-નિત્યક્રમ.

+ વાણુ-ખાટલો ભરવાની દોરી.

૯૭. ખિલાડીને દૂધ બળાવવું.*
દાણીને ઘેર છાંટ* ઉતારવી.
વાંદાને વેવિશાળ કરવા મોકલ્યો, તે પોતાનું કરી આવ્યો.
૯૮. છાણનો ટીકો ધીમાં મરે.
વનચરને વસ્તી સાથે ચેર.
સાકર ગળી પણ ગધેડાને ઝેર..
વિદ્યાનો ટીકો કમળમાં મરે.
ખારા જળનું માછલું તે મીઠા જળમાં મરે.
૯૯. ચોરની ગત ચોર જાણે.
ચોરનાં પગલાં ચોર જાણજે.
૧૦૦. વોળાવિયા ને વાટપાડું.
માંહેના માંહે ને બહારના બહાર.
મોઢે જી, જી ને અંતરમાં ખીજી.
ધણીને કહેશે ધા ને ચોરને કહેશે નાસ.
૧૦૧. દેણું હજો લાખ, દેણું ન હજો દોકડો.
જેના ઉપર ઋણ ગાળે તેનું કંઈ ન છાળે.
કરજદાર આખર ખુવારી. કરજિયું તે દરદિયું.
૧૦૨. ખાપ તેવા ખેટા ને વડ તેવા ટેટા.
કામ તેવી દીકરી, મા તેવી દીકરી.
ખેતર તેવાં વેતર. આડ તેવાં ક્ષણ.
ગાંડાનું ગોતર ગાંડું, વીસ વસા મોસાળ.
હલાવી ખીચડી ને મહલાવી+ દીકરી.

* એટલે તે પી જ નવ.

* છાંટ-દાણાની ચુથ.

+ મહલાવી-ઘાડ લગાવેલી.

માણસના ગુણ ઓધેઃ ઊતરે.

વેલાવંઠી તુંબડી. તુંબમે તાસીર.

[એકવાર દિલ્હીમાં હાહાકાર મચી ગયો. યમુનાનદીમાં મોટું પૂર ચડેલું. બાદશાહે ગંગવર તોપો ફેડાવી. તે અવાજથી વાદળાં ફાટ્યાં ને વિખેરાયાં. આખા ગામનાં નરનારી આનંદમાં આવી જઈ યમુનાજીને વધાવવા બહાર નીકળ્યાં.

તેમાં એક શાહુકારના ચાર પુત્રોની વધુઓ યમુનાજીને વધાવવા નીકળેલી. તેમણે સુંદર વસ્ત્રો પહેર્યાં હતાં ને આભૂષણો સભ્યાં હતાં. રાતનો સમય હતો. પૂજા પૂરી થયા પછી તેમને એક સાંકડી ગલીમાંથી બહાર નીકળી ઘેર જવાનું હતું. સામેથી એક ગાંડો હાથી દોડતો આવતો હતો, એટલે તે ચારેય જીવ લઈને નાસીને પાસેના ડહેલામાં પેડી. ત્યાં એક ચોક હતો. તેમાં એક કસાઈનું મકાન હતું. કસાઈ એક ગાય પર ચઢી બેઠો હતો. તેના હાથમાં છરી હતી. તેમણે કસાઈને કહ્યું : 'ગાયને છોડી મૂક, અમારા શરીર પર જે ધરેણું છે તે બધાં તને આપી દઈશું.' કસાઈ બોલ્યો : 'ના, કસાઈ હું નહિ રીજું. તમારા ચારમાંથી એક મારી પાસે આવે તો ગાયને છોડી દઉં.'

ગાયના પ્રાણ બચાવતાં સિમળનો ભંગ કરવો પડે તેવો વસમો સમય આવ્યો. પણ ચારેય સ્ત્રીઓએ નક્કી કર્યું કે કાઈ પણ ભોગે ગાય તો બચાવવી જ. કોણે જવું તે બાબત તેઓ રક્ષક કરેલી હતી, એટલે કસાઈ બોલ્યો : 'રક્ષક છોડી દો. હું જોનો હાથ જાહું તે મારી સાથે આવે.' એમ કહી તેણે એક સ્ત્રીનો હાથ જાપ્યો. તે બોલી : 'તું જા, હું આવું છું.' કસાઈ જરા દૂર ગયો એટલે તેણે પોતાની જાણીને કહ્યું : 'હું ઝડપમાં આવી હતી. આજે જ નાહી છું. મારા જપ્તાથી ગર્ભ રહેશે તો મહાહિતપાત થશે. માટે તમારામાંથી કાઈ જાવ તો સારું.' ત્રણેય સ્ત્રીઓ બોલી : 'અમે

* ઓધ-વંશવેલો.

નહિ જઈએ. કસાર્થએ તારો હાથ પકડ્યો છે; માટે તું જ જા. '

કથવાતે મને તે સ્ત્રી માથે જમ્યાવવા કસાર્થ પાસે ગઈ. અને નસીમસંજોગે તેને કસાર્થથી ગર્ભ રહ્યો. દસ મહિને તેને પુત્ર જન્મ્યો. નાનપણથી જ તે મારકાડ કરે ને બલેગણે નહિ. મોટા થતાં શેઠની દુકાને જઈ મુનીમને ડરાવી, મનમાન્યા પૈસા લઈ જાય અને મોજમજલ હિડાવે. તેનું નામ પાડ્યું હતું મોકમચંદ.

મોકમચંદ પોતાની પરણેલી સ્ત્રીની દરકાર ન કરતાં એક શુણ્ઠિકા રાખી. તેના આપે તેના ત્રાસમાંથી છૂટવા સારુ તેને જુદું મકાન આપ્યું અને એકલાળે રૂપિયા આપ્યા. તે જધા જ રૂપિયા બે વરસમાં વપરાઈ ગયા. સ્ત્રી પિયેર આવી ગઈ.

એક દિવસ મોકમચંદ ખિજ મનથી પોતાના મકાન પાસે બેઠો હતો. એટલામાં દિલ્હીમાં ખૂબ કમાઈને તાજ જ પાછા આવેલા તેના નાતીલા એક શેઠ લલાણી કરતા હતા. તેના ગાથુસે તેની શેરીમાં આવી પહોંચ્યા. દરેક ઘરની સ્ત્રીઓ પોતાના ઘરનું લલાણું જઈને લઈ આવતી. લલાણામાં એક ચાળી, જમ્બે લાકડું અને લાકડામાં સોનામકોર આપાતાં હતાં. લલાણાની માલ્લી પાસે ગોર બિમા હતા. તેમણે મોકમચંદનું નામ પોકાડ્યું. તેના ઘરમાં કોઈ સ્ત્રી ન હોવાથી, પોકાડણ સ્ત્રીએ તેના વતીનું લલાણું લીધું અને તેને એટલા પર આપવા લાગી. મોકમચંદ બોલ્યો : 'મારા ઘરમાં મૂકતી જા.' તે સ્ત્રી ઘરમાં પેટી કે મોકમચંદ વાધની તરપથી ઘરમાં ફૂલો ને કમાડને સાંકળ મારી દીધી. બાઈના મોંમાં ડૂચો મારી તેનાં બધાં ઘરેણાં ઉતારી લીધાં અને તેને કટકા કરી એક ગોળામાં ભરી રાતે યમુનાજીમાં નાખી આવ્યો.

સવારમાં તે ગોળા માછી લોડેના હાથમાં આવ્યો. તે તેને બાદશાહ પાસે લઈ ગયા. બાદશાહે ન્યાય કર્યો પછી જ જમવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી. દરબારમાં જધા કુંબારને બોલાવ્યા અને એ પ્રકારનો ગોળો કોણે ધણો હતો તેની તપાસ કરી. એક કુંબારે તે પ્રકારના

બે ગોળા મોકમચંદને વેચ્યા હતા તેવી જુગ્યાની પૂરી. જે જે લોકોને તે જાતના ગોળા કુંભારે આપેલા તેમને સૌને તે ગોળા દરખાસ્તમાં રજૂ કરવા બાદશાહે હુકમ કર્યો. બધાએ ગોળા રજૂ કર્યા. મોકમચંદ એક જ ગોળો લઈ આવ્યો. ખીજા ગોળા માટે સવાલ કરતાં, તેણે 'પાણી બરનાર બાઈએ ફેડી નાખ્યો' એવું કહ્યું. બાઈને બોલાવી તેણે કહ્યું: 'ખોટી વાત છે. કાલ સુધી તેના ઘરમાં બે ગોળા હતા.' દાખ દેતાં મોકમચંદે પોતાનો બધો ગુનો કબૂલ કર્યો. બાદશાહે તેને દેહાંતદંડની શિક્ષા કરાવી. પોતાના દીવાનને કહ્યું: "તમને પણ તે જ શિક્ષા થશે. તમે કહેશું: 'તુખમે' તાસીર-કુળ પ્રમાણે ગુણ હોય. વાણિયાનો દોકરો ખૂન કરે નહિ.' દીવાને કહ્યું: 'જહાંપનાહ, બરાબર તપાસ કરો કે આ કેનો છોકરો છે.' બાદશાહે મોકમચંદની માને બોલાવી. તેણે એકાંતમાં બધી હસાર્થની વાત કહી. બાદશાહે હસાર્થને યોગ્ય સજા કરી. મોકમચંદની માને દોકરી ગણી યોગ્ય કરિયાવર કર્યું. મોકમચંદને ગરદન માપેા અને બાદશાહે દીવાનને કહ્યું: 'શામાસ વજીરજી, તમારી વાત ખરી છે. તુખમે તાસીર.']

૧૦૩. લોકવાણી તે દેવવાણી.

પંચ જાત્યા તે પરમેશ્વર જાત્યા.

ખલકકી જખાન, ખુદાકા નગારાં.

પંચ જાત્યા તે પ્રમાણ.

૧૦૪. પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી ને વહુનાં પારણામાંથી.

સપર્વનું પર્વ સવારમાંથી જણાય.

રોતો જાય તે મૂચાની ખબર લાવે.

એસતો રાજા ને આવતી વહુનો ભાર પડ્યો તે પડ્યો.

૧૦૫. સાપ ગયા ને લીમોટા રહ્યા.

રાજમહેલ ગયા ને રોડાં રહ્યાં.

રજ ગયે, રજપૂત ગયે, તાપૂત રહે.

ઠાકોર ગયા ને ઠગ રહ્યા.

૧૦૬. માંડ અસવાર ને મોડો ચડે.

માંડ કમાઉ ને મોડો ભેડે.

જેને હગતાં વાર, જેને જમતાં વાર;

તેના કામમાં શો ભક્તીવાર ?

મોતની આજસે જીવે છે.

શેક્યો પાપડ ભાંગે તેમ નથી.

મેં પરથી માંખ ભિડતી નથી.

૧૦૭. ચોરનો ભાઈ ઘંટીચોર.

જેમી ફના ફકીરડી, વેસા સાંઈ નખખોઈ.

જેવો ભક્તીઓ ભેગી, તેવી મકવાણી પાલી.

આવો ભાઈ હરખા, આપણું સૌ સરખા.

આંધળાને હુઆકૂટા મળે.

જેવી હુચ્ચી લાલખાઈ તેવો ભડવો ભીમ.

સવાલ : મા, મેં ભલા કે. મેરા ભાઈ ?

જવાબ : તું મૂઆ ઢેડ, ચોર વો કસાઈ.*

જેસેકુ તેસા મિલા, મિલા ખમનકુ નાઈ;

એકને દીખાઈ આરસી, એકે ઘંટ ખખાઈ.

૧૦૮. વાંઠાને ઘેર વલોણું, વાંઝિયાને ઘેર પારણું.

ઉપવાસીને ઘેર ઢોકળાં. ગ્રાહ્યવાડે ક્ષાતિયા.*

૧૦૯. મસાણુ ગયાં મુઠદાં પાછાં આવે નહિ.

ભાટે ગળ્યાં તે લીલાં.

ગાંગે ગળ્યાં ગટ, તેના નહિ ઢાગળ કે ખત.
 મૂએલાં માયું ઊયકે નહિ.
 ભાંગ્યું ઠામ ઠંસારે જાય.

૧૧૦. હણતારે હણીએ, તેનું પાપદોષ ન ગણીએ.
 વીંછીના મેનિ ખાસડું.
 લાત સાટે લાત, તેમાં દોષ ગણે ધાત ?
૧૧૧. ઉપકારને બદલે અપકાર. ગુણનો ભાઈ દોષ.
 દયા ડાકણ થઈને જાય. ખાઈને ખાસડાં મારે.
 જથને બદલે જૂથિયાં. દૂધ પાઈને સાપ ઉછેરવો.
૧૧૨. મોટાનું દુઃખ મોટું. સંપત તેવી વિપત.
 વળીની ગાં-માં એક ખીલો, મોલની ગાં-માં સો ખીલા.
૧૧૩. લોભે લક્ષણ જાય.
 લોભિયા વસે ત્યાં મુતારા જૂએ ન મરે.
 અતિ લોભ તે પાપનું મૂળ. પાપનો આપ લોભ.
૧૧૪. મુખમેં રામ, બગલમેં છરી, ભગત થયા પશુ દાનત ખૂરી.
 બોલવાનું મીઠું, આપવાનું કોટું ને ન પડે દીઠું.^૧
 હરિશુભ ગાતી ને હેયામાં કાતી.^૨
 મોંના મીઠા ને હેયાના મેલા.
 હાથમાં માળા ને પેટમાં લોળા.
 ભહેર રહમાનકા, ખાતીન^૩ શયતાનકા.
 બગલગત^૪ ને ઠગભગત.

૧ દીઠું - ઉઘાડું. ૨ કાતી - છરી. ૩ ખાતીન - અંદરથી.

૪ બગલો નદીતળાવ પર ધ્યાન ધરતો હોય તેમ બેસે છે,
 પણ દાનત માણસ પકડવા પર હોય છે.

આપવા-લેવાનાં કાટલાં જુદાં.

ખાવો જોઈ જર્ષે તે જે આવે તે ખર્ષે.

રામનામ જપના, પરાયા માલ અપના.

લીટેલીટે ચાલો મારા ભાઈલા, ખાડામાં છે ગદળદિયાં*

[જે કાળી અનેક તીર્થસ્થાનોએ જત્રા કરી ઘેર આવ્યા.

પોતાના ગામને પાદે એક ખાડામાં ખૂબ માછલાં જોયાં, પણ પાસે

કંઈ સાધન ન હોવાથી પોતાની લાકડીથી લીટી, દોરતાદોરતા ઘેર

ગયા. ઘેર જઈ પોતાનાં કુટુંબીઓને તેઓ આ વાત્ત કહે છે. પછી

બધા કાળી લોડો તે લીટેલીટે તે ખાડા પાસે જઈ, ખૂબ માછલાં

મારી લાવ્યા; અર્થાત્ તીર્થયાત્રા કર્યા છતાં તે કાળીનું મન તો.

માછલામાં જ હતું.]

વાઘના ઉપવાસમાં પણ લેલ સમજવો.

[એક વાઘે પોતે ધરડો અને અશક્ત હોવાથી ઉપવાસ કર્યો

છે એમ વનમાં જાહેર કર્યું. ઘણાં નાનાં પ્રાણીઓ તેની પાસે આવ્યાં.

તેમને તેણે જવા દીધાં. વાત વનમાં ફેલાઈ અને અનેક પશુઓ હવે

તેની પાસે નિર્બંધતાથી જવા લાગ્યાં. આખરે એક મોટો ગોધો તેની

પાસે આવ્યો, ત્યારે તેને તેણે ફાડી ખાધો અને તેનું માંસ તેને જાડું

દિવસ સુધી ચાસ્યું.]

૧૧૫. પાડાને દરદ ને પખાલીને ડામ.

કરે કોક ને લોગવે ખીન્ને.

હુઝે પેટ ને ફૂટે માથું.

જમવામાં જગલો ને ફૂટવામાં ભગલો.

કરડે માંકણ ને માર ખાય ખાટલો.

ખાયપીએ ખાંડણી ને કુટાઈ મરે સૂપડું.

* ગદળદિયાં-માછલાં.

ખાઈ બચ ખોડી^૧ ને માર પટે હરેડીને.^૨

૧૧૬. રાજને ગમી તે રાણી, છાણું^૩ વીણતી આણી.

દિલ લગા વો સગા.

ઇશક લગા મેડકીસે^૪, પદમણી કયા ચીજ હે?

બલિચાર કરે ખુવાર.

હુગાણું ને કામી બાર ગાઉ ઉલ્લટ દેખે.

ઇશક આંધળો છે.

૧૧૭. ગમે તેની ગાં- ગમે, ન ગમે તેનું મોં ય ન ગમે.

માથાના વાળ પગે લોહીએ, તો ય કહેશે ખૂંચે છે.

માથું કાપી ઓશીકે મૂકીએ, તોપણ કહેશે ખૂંચે છે.

૧૧૮. ટકુંને મારે ને તેણ કાંપે.

કહેવું સાસુને ને સમજાવવું વહુને.

ગધેડાને ડકણાં, ઘોડાને ઇશારત.

શાણા સાનમાં સમજે.

સુપાત્ર સમજે વાતે, કુપાત્ર સમજે લાતે.

ચતુરકી ચાર ઘડી, મૂરખકા જન્મારા.

૧૧૯. ચેતતા નર સદા સુખી. પાણી પહેલાં પાળ બાંધવી.

આગ લાગે ત્યારે કૂવો ખોદવા ન જવાય.

ફરદેશીથી હુંખ ફર.

શિયાળાની ખેડ ચોમાસે દોળદે.^૪

૧ ખોડી-અપંગ.

૨ હરેડી-મારના ડર સિવાય જ્યાં ખાવાનું દેખે ત્યાં જઈને તે ખાય, તેવી જેની ટેવ પડી છે તે માથ કે ભેંસ.

૩ મેંડકી-દેડકા.

૪ દોનદે-લાભ આપે.

૧૨૦. દૂધના દૂધમાં ને પાણીના પાણીમાં.

[એક ભરવાડણુ દૂધમાં પાણી ભેળવી વેચી આવી. પાછા વળતાં નદીમાં તેના થોડાક પૈસા પડી ગયા. પાણીના ગિપજેલા પૈસા પાણીમાં જ પડ્યા!]]

ચોરને પોંટલે ધૂળની ધૂળ.

બચકારે^૧ આવે ને ડચકારે જાય.

જ્યું લિયા ત્યું દિયા, નફેમેં જૂતિયાં.

આમણુની પૂંછ દામણુમાં.

હક્કનું ખાય તે અભરે^૨ ભરાય.

ધર્મેં જ્ય ને પાપે ક્ષય.

ચોરીનું ચંડાળે જાય, પાપીનું ધન પ્રલય થાય.

૧૨૧. બિલટો ચોર કોટવાળને ફડે. ચોરી ઉપર શિરજોરી.

ઘોલૈયા^૩માં જમણું ને પાંચ પતરાળાં.

અણકમાઉને બિનાં પાની.

સામી ઘોડી સાલવી,^૪ ને ઢાઝે દુભાણા.

ખૂખી ઉપર ખાસડું, નેકી પર પેંન્દર.^૫

૧૨૨. પારકે રાટલે જાડી કોર. પારકે ભાણે મોટો લાડવો.

પારકી ભૂલ તરત દેખાય, આપણી ભૂલ અજાણમાં જાય.

૧૨૩. પડોશીનાં પિત્તળનાં ને ગામનાં છોકરાં ગારાનાં.

વરને કોણુ વળાણુ ? વરની મા.

પોતાનાં ગીત સૌ ગાય.

ખીજને ઘેર રાંડ ભાંડ, મારે ઘેર સતી.

૧ બચકારો-અનવરને બોલાવવા કરાતો અવાજ.

૨ અભરે-પુષ્કળ, ખૂબ. ૩ ઘોલૈયો-વણુનોતર્યો જમવા બેસનાર.

૪ સાલવી-દગાવી રાખવી. ૫ પેંન્દર-ત્રેદા.

મિયાંકી લેંચકું ડોળા કહ્યા.

પોતાનો વાંસો ને ભૂલ કોઈ દેજે નહિ.

પોતાની માને કોઈ ડાકણ ન કહે.

આપણી તે રૂડી ને બીબની બાપૂડી.

આપકી સો ક્લાપસી, પરાંઈ સો કુશકો.

૧૨૪. સૌ સૌને મન ડાહ્યા.

આપ આપકે તાનમેં ગદ્દા લી મસ્તાન.

સૌ સૌને મન સવાશેર.

૧૨૫. રૂબતો માણસ તરણાં જાલે.

વિપત પડે સૌ વલખાં મારે.

૧૨૬. ચાલતા બળદને આર મારવી નહિ.

દાઝ્યાં મુડદાં ઉખેળવાં નહિ.

વેચાતો કળિયો વહોરવો નહિ.

સૂતો સિંહ જગાડવો નહિ.

૧૨૭. ચડે દરબાર કે બચ દરબાર.

કરવો દાવો ને ચલું બાવો.

જેને ઘેર મોટી દોલત, તેના ભાગિયા કોરડ.

૧૨૮. ઝાઝી સુચાણીએ વેતર વઢે.

ત્રણ તેખળ ને હળમેખળ.

ઝાઝા મળ્યા તે ખાવા ટળ્યા.

એકડે એક, બગડે બે ને તગડે+ ત્રણ.

ઝાંઝાં ખોરડાં, ઝાંઝાં દોરડાં, ઝાંઝાં છોરડાં,

એ બધાં દુઃખનાં કારણ.

+ તગડે—નસાડે, ગોટાળામાં નાખે.

૧૨૯. મૂઈ લેંસના મોટા ડોળા મૂઈ લેંસનું ઘી ઘણું.
 હવતા લાખના ને મૂઆ સવાલાખના.
 મૂઆ પછી સૌ વખણાય.
 હવતાં પૂમડું પાણી નહિ ને મૂએ મસાણમાં ગાય.
 હવતાં શેકયાં કાળજાં ને મૂએ છાનિયાંનો શોર.

૧૩૦. ગધેડાનું પૂછડું પકડયું તે પકડયું.
 હાથમાં ડાંગ ને ફરવે ફૂલો, લીધી વાત ન મૂકે લૂલો.
 મૂળ સમૂળાં જાય પણ જેતશી ખોટ ન ખાય.
 મિયાંભાઈનું નાડું ઝાડ્યું તે મૂકે જ નહિ.

[એક મિયાં ગાડામાં બેઠા. માડું હાંકનારે કહ્યું : 'રસ્તામાં જમીન
 ઊંચીનીચી છે, માટે નાડું પકડીને બેસજો. પડી ન જાયો.'
 મિયાંભાઈએ પોતાની ધજારનું નાડું ઝાડ્યું. આંચકો આવતાં તે
 ગાડામાંથી ઊછળી નીચે પડ્યા. હાંકનારે કહ્યું : 'મેં કયું હતું, છતાં
 તમે નાડું કેમ ન ઝાડ્યું?' મિયાંભાઈએ પોતાનો હાથ અને ધજાર
 બતાવતાં કહ્યું : 'જુઓને, હજી પણ પકડી રાખ્યું છે!' ગાડાવાળો
 બોલ્યો : 'મેં તમને તે નાડું પકડવાનું કહ્યું ન હતું, પણ આ
 ગાડામાં ઘાસ બાંધ્યું છે તેનું દોરડું પકડવાનું કહ્યું હતું!']

સો તારી રામદુહાઈ ને એક મારું ઊંદું.*

૧૩૧. લખાણું તે વંચાણું. એક લખ્યું ને સૌ લખ્યું.
 દાટયા જૂલે પણ લંખ્યા ન જૂલે.

૧૩૨. કરકસર તે બીજો બાઈ. ત્રેવડ ત્રીજો ભાઈ.
 એક કચર ને સો સકર. કણકણ કરતાં મણ થાય.
 ગોળ ગાંગડી ને ઘી આંગળી.

* ઊંદું-ના.

- કોડીકોડી સંચતાં રૂપિયો થાય.
 કાંકરેકાંકરે પાળ બંધાય ને ટીપેટીપે સરોવર બરાય.
૧૩૩. ઠોઠ નિશાળિયાને વતરણું+ ઘણું.
 અણુકસળી હલમ ને અઆ ઘણું.
 કાલો ઠોઠ ને ઠમકો બારી.
૧૩૪. કામ કામને શીખવે. કોઈ શીખીને અવતરતું નથી.
૧૩૫. ખાંડણીમાં માયું ને ધમકારાથી ખીલું.
 માયા માટે માલ. હિંમતે મદાં તો મદદે ખુદા.
 આ પાર કે પેલે પાર. ગાદીતકિયો કે ઢોરીલોટો.
 શિર બચ્ચો કે પુલાવ ખાચ્ચો.
 અર્થે સાધ્યામિ ઘા દેહં પાત્યામિ
 માયું કાપે તે માલ કાદે.
૧૩૬. જશ જાનગરો* છે.
 આંગળી કાપીએ ત્યારે લોહી નીકળે. ખમે તે જમે.
૧૩૭. આપ સમાન જળ નહિ ને મેઘ સમાન જળ નહિ.
 હૈયુ બાળ્યા કરતાં હાથ બાળ્યા સારા.
 પારકી આશ સદા મિરાશ.
 આપ મૂઆ વિના સ્વર્ગે ન જવાય.
 ધણીવિનાનાં ઢોર સૂતાં.
 જણનારીમાં જોર નહિ, ત્યાં સુયાણી શું કરે ?
૧૩૮. રાજ કબજ, તો મુલક ટેંટેં.
 ઠોટીમાનો હારે, મૂડીમાંનો છતે.

+ વતરણું—પાટી પર લખવાની પેન, કલમ.

* જાનગરો—નુકસાન કરનાર, ખર્ચ કરાવનાર.

ગરથ ગાઠે ને વિધા પાઠે.

હાથે તે સાથે, પૂંઠે તે બૂઠે.

૧૩૬. બહુ ડાહ્યો તે બહુ ખરડાય.

ડાહ્યા બૂલે ત્યારે શીંત બૂલે.

દ્વધંમાંથી પોરા કાઢે તેવો ડાહ્યો.

હડાપણુમાંથી હાથ કાઢતો નથી.

ડાહીબાને તેડાવો ને ખીરમાં મીઠું નંખાવો.

ડાહ્યો કાગડો બે પગે બંધાય.

લાખ મત લડબડી, હજાર મત હડબડી, સો મત

સડબડી, પણ એક મત બાપડી, તે ઊભી વાટ તાપડી.*

[એક વનમાં કાચબો, સર્પ, નોળિયો અને શિયાળ રહેતાં

હતાં. અચાનક તે વનમાં દવ લાગ્યો. ત્યારે શું કરવું તે બાબત તે

ત્યારે ય વિચાર કરવા લાગ્યાં. કાચબો કહે: 'દવમાંથી બચવાના હું

લાખ રસ્તા બાણું છું.' સાપ કહે: 'હું હજાર રસ્તા બાણું છું.'

નોળિયો કહે: 'હું સો બાણું છું.' શિયાળ કહે: 'હું તો એક જ

રસ્તો બાણું છું અને તે એ કે દવ આવે ત્યારે બાગી જવું. દવ

પાસે આવ્યો. ત્યારે કાચબો પાણીમાં પડ્યો, સાપ પાણીના ઝરાની

એક ભેખડ તીચે સંતાયો. નોળિયો પોતાના નાના દરમાં પેડો.

દવથી પાણી બહુ ગરમ થઈ ગયું, ત્યારે કાચબો બકાઈ ને મરી ગયો.

સાપ પણ ભેખડ તપી જવાથી પાણીમાં પડ્યો અને તે ત્યાં બકાઈ ને

મરી ગયો. નોળિયો દરને મોઢે આવતાં ઝાડનાં બગતાં થડ પડવાથી

તેમાં સડગયો. પણ શિયાળ નાસી ગયું ને બચી ગયું.]

૧૪૦. ચોડનું ચોડ. અણાને સાટે મુઠ્ઠા પરણ્યા.

હરણાને ઠેકાણે પરણો. આલી સાટે માલી.

* તાપડી-ઝીંબે રસ્તે નાંકો.

રાજલી સાટે પૂંજલી.

૧૪૧. મનકી મનમે રહી, હો ગઈ જોર.

ધારવું મનુષ્યનું ને કરવું હરિનું.

ધાર્યું કોઈનું થતું નથી, ધાર્યું ધણીનું થાય.

મરણ પ્રમાણે થતું હોય તો સધળા પાલખીએ ભરે.

૧૪૨. ચાર દિવસનું ચાદરણું ને રાત અધારી ઘોર.

બહુ કૂટ્યા તે વહેલા કૂટ્યા.

ઢેઢીના પગ ચાર દિવસ રાતા.

જેડુ મરડાય ખજાં સુધી. વરનાં લાડ ચાર દિવસ

એકી જાઉં, બેકી જાઉં, લાગ આવે તો નાસી જાઉં

દર્શનના મોટા એટલા અંદરથી જોતા.

૧૪૩. જૂખ્યાને શું લૂણું? જૂખી કૂતરી લોટીલાં ખાય.

જાંઘ ન જુએ સાથરો ને જૂખ ન જુએ બાળરો.

કામમાં કોઈરા ભાવે.

૧૪૪. મોના કરતાં ઘડામણ મોઘું.

ત્રાંણિયાની ડોશી, ઢીંગલો મૂંડામણ.

પાઈની ભાણ ને બે ટકાનો વધાર.

એવું શું રળીએ કે દીવો મૂકી દળીએ?

૧૪૫. ટકે શેર ભાણ, ટકે શેર ખાખાં.

ગોગ ને જોળ સરખાં.

બેંચ કાગી ને બકરી પણ કાળી.

સળી ઘોડે બારા ટકે.

૧૪૬. ગધેડી ગંગા નહાય પણ ઘોડી ન થાય.

પીડી ચોળે વર્ણ ન પડે.

સીદીભાઈ સો મણુ સાણુએ ધુએ પણ કાળા ને કાળા.

૪૭. ખોદે ઉંદર ને ભોગવે બોરિંગ+

રળે રામપરું ને ખાય ખોડું.

[રામપરું ને ખોડું જને વટવાણ રાજ્યનાં ગામ છે. રામપરાની પેદાશ વધારે હતી તે ખોટવાળા ખોડા ગામમાં વપરાઈ જતી.]

મારે મિયાં ને કુલાય પીંબરો.

રાંધે કોક ને જમે લોક.

શાળ* વહે ગધેડાં પણ ખાય ફાતરાં.

૪૮. સાપનો ઠરડ્યો સીંદરી+થી ડરે.

હ્રધનો ઢાઝ્યો છાથ ફૂંડીને પીએ.

બડકાબ્યો છાંયડાથી ડરે.

૪૯. પારકી પૂંછએ તહેવાર, બિઠ જમીએ બેવાર.

પારકે પિસે દિવાળી.

પારકા પેટ ઉપર પાડુ ને હ્રધપાકનું સાડું.

પારકે ઘેર પડેણા ત્યારે આભામંડળ,

પોતાને ઘેર પડેણા ત્યારે બાધામંડળ.

ઘોડાઘર આપણાં, મારે રાખ ને તારે લાકડાં.

[એક ચારણ ઘોડા પર બેસી પોતાના યજ્ઞમાનને ઘેર ગયો. ત્યાં બધે જ તેને લાપરાલી-ચૂરમાં જમવાનાં મળતાં ને તેના ઘોડાને સારી ચંદી મળતી. પોતાને ઘેર પાછો આવતાં તે પોતાના ઘોડાને આ વાક્ય કહે છે; અર્થાત્ હવે તો આપણે પહેલાંની પેઠે રહેવું પડશે.]

+ બોરિંગ-સાપ. સાપ ઉંદર કરેલા દરમાં રહે છે.

* શાળ-ડાંગર. ગધેડાં ડાંગરની ગૂણી ઘર્ષ જવા-લાવવા માટે બારવાહક તરીકે વપરાય છે. x સીંદરી-કાથીની દોરડી.

મારે ઘરની ઊકાળેલી રાગ ખાવી પડશે અને તારે લાકડા જેવું
સૂકું ધાસ ખાઈ ચલાવવું પડશે.]

પારકો કાગળ, પારકી લેખણ, પારકી શાહી, મરું
કરે મારા માવજીભાઈ.

પારકાં છોકરાંને જતિ કરવાં.

પારકે ઘેર પડતાળ, + પોતાને ઘેર હડતાલ.

હમ સખકા ખાવે, હમારા ખાવે મો મર જાવે.

૧૫૦. પોચું દેખી સૌ દખાવે.

બોડી પ્રાદક્ષીનું ખેતર સૌ લૂટે.

ગરાસિયાની જાનને જાવા દે, વાલિયાની જાનને સૌ લૂટે.

આકડે મધ ને માખીઓવગરનું. x

૧૫૧. મોરનાં ઇંડા ચીતરવાં પડે નહિ.

કાગડો કુરાંટમાં આવે નહિ.

[એક કાગડીએ પોતાના બચ્ચાને શિખામણ આપી : 'કાઈ
માણસ કાંકરો લેવા નીચો નમે કે તરત જિંડી જવું.' ત્યારે બચ્ચાએ
જવાબ આપ્યો : 'ના મા, માણસે કાંકરો ચાંદીએ ખોરયો હોય,
તો તેને નીચા પણ નમવું ન પડે; માટે માણસની અંગતી ચપળતા
પરથી ચેતી જવું જોઈએ.' ત્યારે કાગડીને સંતોષ થયો : 'ના,
મારા બચ્ચાને કંઈ શીખવવું પડે તેમ નથી !']

૧૫૨. ધરમની ગાયના દાંત શા જોવા ?

દાન ઉપર દક્ષિણા માગવી.

મફત ખાનારને મરડ ઘણો.

+ પડતાલ-દાંતીદાંતીને ખાવું તે.

x, દારણુ તેને લેતાં મુશ્કેલી નહિ.

* અર્થાત્ દાનમાં ધરડી ગાય મળતી હોય તોપણ તે લઈ લેતી.

જમણ ઉપર સીધું ને પેટ ઉપર પાટલો.

૧૫૨. લાદ દે, લદામન^૧ દે, લાદનવાલા સંગ દે;

બેઠનેકું ટફુ દે, ચોર ચોઢનેકું પફુ^૨ દે.

૧૫૩. સાસરા સુખ વાસરા, દો દિનકા આસરા.

૧૫૪. જે ગયા મરી તેની ખખર ન આવી ફરી.
છવતાના સૌ સગા, મૂઆ એટલે તાંતો તૂટ્યો.

આપ મૂએ પીછે રૂબ ગઈ દુનિયા.

સાંઈ ગયા સાથે સાંઈની શરમ પણ ગઈ.

૧૫૫. આંધળા સાથે બહેરું કુટાય.

આંધળો કહે ભીંત તો બહેરો કહે મસીદ.

મંગાવે સાવરણી તો લાવે સૂંચિયું.^૩

બહેરો કહે ખૂમ પડી, આંધળો કહે આબ્યા, નાગો

કહે લૂંટ્યા. દળી ભડી તો કહે દિલ્હી લૂંટી.

પંજાણ, પગે લાગું, તો કહે કપાસિયા.^૪

કાલાંની કચ ને બહેરાંનો ઝઘડો પાર ન આવે.

૧૫૬. મેહ ને મહેમાન કેટલા દહાડા ?

પહેલે દિવસ ઝોળાળી, બીજે દિવસ ચોપડી, ત્રીજે

દિવસ સુખતળી.

[મહેમાનને પહેલે દિવસે રોટલી ઘીમાં ઝોળાળીને મૂકે, બીજે દિવસે સાદી અમથી ચોપડીને રોટલી મૂકે અને ત્રીજે દિવસે જોડામાં સુખતળી—ચામડાનો ટૂકડો હોય છે તેવી; અર્થાત્ દારીકટ ચોપડા વગર રોટલી મૂકે. મહેમાન બહુ રહે તેમ તેનું માન ઘટતું જાય.]

૧ લદામણ—લાદવાનું ખર્ચ. ૨ પફુ—ચોઢવાની બનાત.

૩ સૂંચિયું—વાસની મોટી ઇંદાણી.

૪ પંજાણ કપાસિયા લઈને જતા હતા.

૧૫૭. કબ્બો કાચડો કોડીનો.

આપેનાને તેડ તેડ, પાસેનાને છેડ છેડ.

ધરકા પીરને તેલનો મઘીદો.

ધરકી મુરઘી દાલ બરાબર.

ધરકા બમ્મન બેલ બરાબર ગોલાને દરબાર ઢીંચણ સમો. x

રોજ કરે આવજાવ, તેનો કોઈ ન પૂછે આવ.

ધરનો માણસ, ધરનો ગોર ને ગામનું તીર્થ; એ ત્રણેના સરે ના અર્થ.

૧૫૮. એની આંખમાં શનૈશ્વર છે. *

પારકે કુઝે સુખિયા, પારકે કુઝે કુખિયા.

૧૫૯. ટીપેથી બગડયું તે તળાવથી સુધરે નહિ.

હુટાયા પછી શો ભો ?

આથમ્યા પછી અસૂતું શું ?

કણકમાં પાણી પડયું તે પડયું.

વર્તુ કરાવીને વાર ખૂંચવો.

ખૂંદકી બિગડી હોજસે સુધરે નહિ.

[એક વખત બાદશાહ અત્તરિયા પાસે અત્તર લેના હતા. એક દીપુ જામીન પર પડી ગયેલું, તે આંગળીથી ધસી તેમણે મૂકે ચોપડ્યું. દરબારમાં સૌને બાદશાહના આ વર્તનમાં અતિલોભ જણાયો. પરંતુ બાદશાહ સૌની મુખમુડા પરથી તે વાત મમ્મલ ગયો. પછી પોતાની પડેલી ખરાબ છાપ સુધારવા માટે તેણે શહેરના બધા અત્તરિયાને બોલાવી, બાટલા ને બાટલા અત્તર ખરીદી, હોજમાં રેડાવી, અત્તર હુટાવ્યું; પણ તેથી દરબારીઓ પર તેને વિશે પડેલી છાપ બુસાર્ધ નહિ.]

x દરબારમાં કામ કરતાં ગોલાને દરબારમાં જવું બહુ અધર ન લાગે. * અદેખો છે.

૧૬૦. મોવાળાનો શેરડો ન જાણે ને મારું નામ પગી.

અપરાધ, અતિશય હાણ.

જિંટવેદું કરી જાણે ને વધ કહેવાયા.

[એક જિંટને ધાસનો ફૂલો મોંમાં બરાઈ રહેલો, તેથી તે મરવા પડ્યું. એક સમજી માણસે ખરું દારણ સમજી જિંટના ગળા પર પાડુ મારી. ધાસ નીકળી ગયું અને જિંટને સારું થઈ ગયું. એક મૂખ માણસે આ જોયેલું. તેની પડોરાણ ડોસીના ગળામાં કદ બરાઈ મળેલો. તે મૂખ માણસે તેને સાજી કરવા ડોસીના ગળા પર સાત મારી. ડોસી મરી ગઈ. જિંટનો દાખલો ધર્મ તે વેદ જાન્યો માટે જિંટવેદ કહેવાયો.]

૧૬૧. જાગ્યા ત્યાંથી સવાર. બૂડ્યા ત્યાંથી ફરી ગણો.

જોય હાથો, કાંઈ જાવ નથી હાથો!

એક સ્વપ્ને કંઈ રાત વહી ગઈ છે?

૧૬૨. પીળું એટલું સોનું નહિ. જિજ્ઞાસું એટલું દુધ નહિ.

કાળા એટલા જૂત નહિ. જનોઈ એટલા ગ્રાહણ નહિ.

૧૬૩. કીડી સોનિયે ચઢી તે સોનું દેજે. વણજારાની મા ટાંડા દેજે.

ખાટયો ચોર પહાણા ઉપાડે. x

૧૬૪. ફૂવામાં હોય તો હવાડામાં આવે.

પરણ્યે પાનેતર નહિ ને અધરણીમાં ચીર જોઈએ.

ખાટલે મોટી જોડ કે પ્રથમ પાયો જ નહિ.

૧૬૫. દેશ તેવો વેવ. ગામ રીતે દિવાળી. મિયાંને ચાંદે ચાંદ.

૧૬૬. શેરને માથે સવાશેર. એકએકની ચોટલી મંતરે તેવા છે.

૧૬૭. માંખ મારે તે માણસ મારે. કોડીચાર તે પાડીચાર.

x એક વાર સજ્જ થયેલો ચોર પથ્થર પથ્થુ લે.

૧૬૮. શરીરે મુખી તે મુખી સર્વ વાતે.
હજાર ન્યામત એક તંદુરસ્તી.
તાજા ને કળાંદર રાખા.
૧૬૯. ખડોંચો મૂકીને હાથ ચાટવો.
માને મૂકીને મીનીને કોણ ધાવે ?
સરાને^x પાની રહા, 'આખ આખ'÷ કરતે મર ગયા.
હાથ મૂકીને કોણી ચાટવી.
૧૭૦. એકાં પાત્ર ને અઠકું, લણ્યો, વઢકણી વહુએ
દીકરો જણ્યો.
વાંદરો ને વળીવીંછી કરણ્યો. કેડને હવાલદારી મળી.
નકટીને સળેખમ થયું. ગપેડી ને ફૂલેકે ચઢી.
વાંદરાને નિસરણી મળી.
કારેલાંના વેલો ને લીમકે ચઢ્યો.
૧૭૧. સોનું ને તેમાં સુગંધ.
મેસાળ વિવાહ ને મા પીરસણે.
શંખ ને હથે ભર્યો. સિંહ ને પાંખાળો.
હથમાં સાકર લળી.
૧૭૨. મારું મારું આગવું, તારું મારું સહિયારું.
પોતાનું રાખે ને પારકું તાકે.
પારકો માલ લુટાય ને ખંદાનું દિલ દરિયાવ.
તું મારા મોંમાં આંખળી ઘાલ, હું તારી આંખમાં.*
૧૭૩. લાખના સ્વપ્ના કરતાં ત્રાંખિયો રોકડો સારો.
આલ ખાઉં કે વાદળ ખાઉં! કેળ લઉં કે લૂમ લઉં!

ખહું કરે તે થોડાને માટે.

૧૭૪. ભલા કર ભલા હોયગા, સોદા કર નફા હોયગા.

અંતે ભલાનું ભલું થાય.

આંગળી ચીંધ્યાનું પણ પુણ્ય છે.

૧૭૫. રંગનાં ફૂડાં ન હોય, ચટકાં હોય.

અતિશે વલોવ્યે ઝેર નીકળે. અતિશે તાણ્યે તૂટી જાય.

૧૭૬. માથું કાપીને પાઘડી બંધાવવી.

મોંમાં કોળિયો ને માથે દૂંઝો.

૧૭૭. અજવાળી તો ચે રાત. છાશ મીઠી પણ કાંઈ ફૂધ જેવી ?

ડહાપણુ તો ચે બાયડીનું. ડાહ્યું તોપણુ પશુ.

૧૭૮. આડે રસ્તે જાય તે નક્કી ખત્તા ખાય.

અજણ્યું ફળ ખાવું નહિ.

ભાંગે ધરી કે બિલળે ગાડી.

૧૭૯. અજણ્યું ને આંધળું બરાબર.

સો હોશિયાર ને એક વાકેફદાર.

સો જોષી ને એક ડોશી.

૧૮૦ રાંકને મળ્યો ફૂવો, તે વાવ ખોદાવું કે ફૂવો.

અણુદીઠાનું દીઠું, તે માર મૂળાને મીઠું.

અનાજ પારકું પણ પેટ કાંઈ પારકું ?

૧૮૧. લાડી ને પાડી નીવડચે વખાણુ.

અણવીંધ્યું મોતી નીવડચે વખાણુ.

ચાક ઉપર પિટો, તોલો બિતરે કે તોલી.

૧૮૨. સોનાની કટારી કેડમાં બંધાય, કંઈ પેટમાં ખોસાય ?

લાડકાં છોકરાં ગાંડિયાં.

જણી જાણું પણ વણી જાણું નહિ.
લૂખાં લાડ ને જોતીએ ખાડ.
મોંએ ચઢાવ્યું છોકરું મોંમાં મૂતરે.

૧૮૩. અત્ત તેવા ઝોડકાર.

અત્ત તેવું મન ને પાણી તેવી વાણી.
દેવતાના છોકરા કોયલા ને છોકરી રાખોડી.
દીવો અંધારું ખાય, તેનું છોકરું કાજળ.

૧૮૪. અત્તને ને દાંતને વેર છે.^૧

હતુમાન હડીઓં કાઢે ને ભૂત ભૂસકા મારે છે.
ભાયડો શું રળે કે રાંડ દળે ?
ઘરમાં હાંફલાં કુસ્તી કરે છે.
ઘરમાં ઘંટીને ઉપવાસ પડે છે.
મારવાડની માંજી.^૨
એ તલમાં તેલ નથી. જૂંપડામાં રહેનારને જૂંમણું^૩ કેણું ?
ચાર ખૂલે ચાર અગિયારશ ને વચ્ચે જન્માત્રમી
રાસડા લે છે.

૧૮૫. એક નૂર આદમી, હજાર નૂર કપડાં;
લાખ નૂર જેવર,^૪ કરોડ નૂર નખરાં.
લીંધ્યુંગૂંધ્યું આંગણું ને પહેરીઓલી નાર.^૫

૧ બહુ જ ગરીબ છે.

૨ મારવાડમાં વારંવાર દુકાળ પડવાથી, ત્યાંના લોકો અનાજ
માટે ગુજરાતમાં બીતરી આવતા. તેઓને માંજી કહે છે.

૩ જૂંમણું—સોનાનો ડોકમાં પહેરવાનો દાગીનો.

૪ જેવર—ધરણું. ૫ ‘શોભે’ અધ્યાહાર છે.

૧૮૬. ઊલટ આઈ દોડી, તો કયા મલાર કયા ગોડી.+
 ૧૮૭. જાળી બે ચ ચૂકી. ન રહ્યા ઘરના કે ન રહ્યા ઘાટના.
 ન રહ્યા આ તડના કે ન રહ્યા પેલા તડના.
 ઘોળીનો કૂતરો નહિં ઘરનો કે નહિ ઘાટનો.
 વંઠયું× દૂધ ઉકરડે નંખાય.
 હગાણું નહિ ને ઘર રખાણું નહિ.

[એક હોશિયાર સુધારે એક સુંદર પક્ષંગ બનાવ્યો. તેમાં કિનારની પૂતળીઓમાં એવાં ધંત્ર ગોઠવેલાં કે રાતના ચાર પ્રહરને સમયે તે તે સમયને યોગ્ય રાગના ચૂર તેમાંથી નીકળે. તે પક્ષંગ તેણે રાગને બેટ આપ્યો. પ્રસન્ન થઈને રાગને તેને એક ગામ બક્ષિસમાં આપ્યું.

સુધારની આવી ચડતી જોઈ ગામના દરજીએ ઈર્ષ્યાથી બળી ગયા. તેમણે બધાએ બેગા થઈ એક વરસ મહેનત કરી રેશમી વસ્ત્રના કિનખાખના-મખમલના સુંદર તંબૂ-શમિયાણા બનાવ્યા અને તેને જરીની ઝાલર મૂકી તેમાં વેલ, ઝાડ, ફૂલ વગેરેની ખાત ભરી. પછી તંબૂ રાગને બેટ આપ્યા. રાગ ખુશ થઈ ગયો અને બોલ્યો : 'તમે માગો તે આપું.' એટલે મુખ્ય દરજી બોલ્યો : 'સુધારે બનાવેલા પક્ષંગ પર બેસી અમારે હમવું છે.' વચનથી બંધાયેલા રાગને તે કબૂલ રાખવું પડ્યું.

સુધારની આખી ક્રોમને આથી અપમાન લાગ્યું. એટલે ત્યારે દરજી લોકો પક્ષંગ પર બેસી મક્તલાગ કરેલા હતા ત્યારે તેમણે એકલા મળી દરજીવાડમાં દરજીલોડોનાં ઘર સળગાવ્યાં. રડતી-કંકળતી દરજીઓ દરજીવાડમાં આવી પહોંચી. અડધોપડધો મક્તલાગ કરેલા દરજી પોતાના ઘર હોલવવા દોડ્યા, પણ ઘણાંખરાં ઘર તો બળી ગયેલાં હતાં. તે પરથી ઉપરની આ કહેવન પ્રચલિત થઈ છે.]

૧૮૮. બહુ કૂલે તે કરમાવા. બહુ બહેકે તે મરવાને.
સંનિપાતમાં તેજ દેખાય, તે મરણનો ઇશારો.
દીવો ઘેર જવાનો થાય ત્યારે વધારે તેજ કરે.
૧૮૯. મજુ પાધરા તો વેરી આંધળા.
ભાગ્યશાળીને જંગલમાં મંગળ, નિર્ભાગીને વસ્તીમાં કડાકા.
જેને રામ રાખે તેને કોણ આખે ?
ખુદા મહેરબાન, તો ગધ્યા પહેલવાન.
સીધા હે રબ, તો જળ ખારે સળ.
અદલા ચાર હે તો બેડા પાર હે.
જિંસકું રાખે સાંધ્યાં, માર શકે ના કોઈ.
ભાગ્યશાળીને ભૂત રળે.
જેને સહાય દીનાનાય, તેથી કોણ લીડે બાય ?
૧૯૦. ખુદા ભેગી સહેજે જતિ. આંધળું દળે કે ગાય.
ગમા દીલા ચયા એટલે બંદાને કળખત. વૃદ્ધા નારી પ્રતિવ્રતા.
ન મળી નારી એટલે સહેજે બાવા પ્રહારી.
દીલા એટલા લીલા.
જે થાય માવડિયું, તેને ન મળે કાવડિયું.*
૧૯૧. ભયાં ચરુમાંથી દાણો આંધી ભેવાય.
અંત્રૂકા પ્રમાણે રાવણ.
કાકા દીકા કુટુંબ દીકું ને મામા દીકા મોસાળ દીકું.
૧૯૨. ચંચલની આંખ કહી દે. એની ચિકલ જ કહી આપે છે.
૧૯૩. છલે બળિયો ને કામે ગળિયો.

* કાવડિયું—પહેનાં પૈસા ઉપર કાવડ અથવા ત્રાજવાની છાપ હતી, માટે તેનું નામ આપેલું.

વાઢી આંગળી ઉપર મૂતરે નહિ તેવો છે.
લાકડાની તલવારે ખાવું. મોતીએ ચોક પૂરવા.
આખુનજી લાકડાં તોડશે, તો કહે વો કાકરકા કામ.
આખુનજી ખીચડી ખાશે, તો કહે બિરમિલ્લાહ.

સવાલ : કમાડ પૂંઠે કોણ ?

જવાબ : વહુ બિચારાં.

સવાલ : શું ખાય ?

જવાબ : તો કહે ત્રણ તગારાં, કામ કરવાને

‘ના’ બિચારાં, શેખાઈ કરવા ‘હા’ બિચારાં.

૧૬૪. ઘાંચીનો બળદ આખો દહાડો ફર્યો, પણ ઠેરનો ઠેર.
કાકા પરજ્યા ને ફાઈ રાંડયાં. કાંત્યું પીંજ્યું રૂ ને રૂ.
આખી રાત દળીદળીને ઢાંકણીમાં ઉધરાવ્યું.*

આડાઅવળા ને આશીર્વાદ.

આખી રાત રોઈને એક ડોસી મૂઈ.

હરિભાઈ વડોદિયું. હીરા થોથે જઈ આવ્યો.

સાસુ મૂઝાં ને વહુએ જણ્યું, ઘરમાં ત્રણનાં ત્રણ.

લીમડે ચઢ્યા ને પીપળે ચઢ્યા, પણ ઠેરના ઠેર.

મહેનત ખરબાદ, ગુનાહ લાજમ.

વહેલા ઊઠ્યા ને ભૂલા પડ્યા.

૧૬૫. દળતાં ફાક્યું તે લાલ. બળતામાંથી ખૂક્યું તે લાલ.

મરતાં રહ્યું તે ઘરડું ને ખાતાં રહ્યું તે ખીજ.

આગ લગતે ઝૂંપડે, જે નીકળ્યું તે લાલ.

૧૬૬. પાણી પહેલાં મોલ ઉતારવાં. મૂઝા પહેલાં પોક.

* ઉધરાવ્યું—એકડું ક્યું.

મૂળમાં માટી નહિ ને સાસરે સદેશો.

વિવાહ પહેલાં માંડવો.

લેંશ ભાગોળે, છાશ છાગોળે ને ઘેર ધમાધમ.

ઘડ જેતમેં, બચ્યા પેટમેં ને વસંતપાંચમનાં લગન
લીધાં. પરણ્યા પહેલાં અધરણી.

૧૬૭. સડી વચ્ચે સોપારી. ગળે ગાંઠ ને મોઢે ઢૂંચો.
ગેધારેં ખડખ.

કાશીનું કરવત જતાંય વહેરે ને આવતાંય વહેરે.
સાપે છછંદર ગળી, મૂઠે તો આંધળો થાય ને ગળે
તો મરી જાય. આગળ સાપ ને પાછળ વાધ.
ગે પાંતીનું દુઃખ.

એક તરફ અર્ધવનાં નીર, એક તરફ ઝાડી ગંભીર.

૧૬૮. જોગી, લોગી, વૈઠ, રોગી, પૂઠે ધા.
ધાતરવાદી લીખ માગે, એ ચાર મોળા ધા.

૧૬૯. મહેતાણ મારે નહિ ને ભણાવે નહિ.
ચાખડ ચાખડ ભાણ્યાં, ચોર માથે છાણ્યાં.
પટેલિયાનું પંચ.

પાપડિયા પીર રીઝ્યો નહિ ને ખીઝ્યો નહિ.^૧

૨૦૦. નમચને માન છે, પુરુષને નહિ.

આવતો દિવસ ઝોળખવો.

સમે સમો બલવાન હે, નહિ પુરુષ બળવાન;
કાળે ગોપી દૂંટિયું, ચ હી ધનુષ ચ હી બાણ.

૧ એવી માન્યતા હતી કે તે રીઝે તો ખસખૂંજલી થાય ને

ખીઝે તો તાર આવે.

કયા કરે કિસ્મતકી ખાત, સુરધી ઉઠકે મારે લાત;
પદ્યા ફરસી જેએ તેલ, દેખો એ કિસ્મતકા ખેલ.

૨૦૧. લાલા, લાખ ત્યારે સવા લાખ.

ગાડા ઉપર ગાંસડી, લાદી ઉપર પૂજો.

સાપના લેળા વીંછીના પણ જાણવા. (મંત્ર)

નંવાણું ત્યારે પૂરા સો.

ધા લેગો ઘસરકો ને લીંટી લેગો લસરકો.

સો મણ સૂંઠનું થશે ત્યારે અચ્છેર આદુંનું પણ થશે.

પાંચના ગોવાળ ત્યારે પચાસના એ ગોવાળ.

ખડુ દુખિયાને દુઃખ નહિ ને ખડુ ઋણિયાને ઋણ નહિ.

ખજૂરાનો એક પગ ભાગ્યો તો એ શું ને સાજો તો એ શું?

છડિયા પાછળ છોકરું.†

રા, ધા ને રીડિયો.×

આમે ત્યારે એટલું તો ધાંચળે જમે કેટલું?

[એક ઘરમાં બે જણ સાસુ ને વડુ બંને ખરાબ ચાલનાં હતાં. સાસુ સાથે એક છીપો હજેલો હતો અને વડુ સાથે ધાંચળે. પ્રસંગ આવ્યો, ત્યારે સાસુ બોલી : ‘ભીડો વડુ લીપો, બે પાછળ ને એક છીપો.’ ત્યારે વડુએ જવાબ આપ્યો : ‘આમે ત્યારે એટલું તો ધાંચળે જમે કેટલું?’ અર્થાત્ આટલું વાવરીએ છીએ, ત્યારે થોડુંક વધારે. ધાંચળે જમીજમીને કેટલું જમવાનો છે? સાસુ સમજી ગયાં અને છીપો ને ધાંચળે બંને જમ્યા.]

૨૦૨. ભૂખી નોતરી ને કાખમાં ભાણું.

† ગાડાનું બાડું એક છડિયાનું ક્યું હોય, તો પાછળ છોકરું મક્ત બેસે.   × રીડિયો-ખૂમ.

આટા તોલ કે ઠીકરી જલતી છે.

મીની, મીની, દૂધ પીયો, તો કે સસણી રહી છું.
ચેખમિયાં, ચિરાવયો, તો કે સાનક બગલમાં છે.
ડોશી, ડોશી નાતરે જ્યો, તો કે રેંટિયો ઉલાળીને
જ બેઠી છું.

મહેમાન, માગણુ ને મહીપતિ, ચોથી ઘરની નાર.
એ આખ્યા વિષુ ખસે નહિ, કહે : 'લાવ ને લાવ.'

૨૦૩. ખીલા માટે બીંત પાડવી. વાધરી સારુ લેંસ મારવી.
આગ લગાડી તાપણી કરવી.

૨૦૪. આટો વેચી ગાજર ખાવાં.
ખાંજર વેચી શેઠાણી કહેવરાવવું.
કંકણ વેચીને કાઠી કહેવરાવવું. ટકો લે ને મહેતો કહે.^૧
કાળીનો વર હોંસીલો ને માથે પીંછાં ખોસેલો.^૨

૨૦૫. ગઈ શુજરી સંભારવી નહિ.
આજની ઘડી ને કાલનો દહાડો.
શુજર ગઈ શુજરાન, ક્યા ખૂંપડી ક્યા મેદાન !
ગઈ તિથિ જોપીયે ન વાંચે.

૨૦૬. મિયાં સુકાઈને સાલ થઈ ગયા છે.
આદાની સૂંઠ થઈ ગઈ છે.
હાડકાંનો માખો થઈ ગયો છે.
હાડચામઠી વચ્ચે છેદું ભાગી ગયું છે.

૧ મહેતો એટલે દરબારી અધિકારી. ગામડાંમાં તેનો રાક્ષ
બહુ પડતો. ૨ જોગામાં પીંછાં.

૨૦૭. આન ફસે, ભાઈ આન ફસે.

આવી ભરાણા, ભાઈ આવી ભરાણા.

નવડે પાંચડે પંચાણું, હેઠે આવ્યા તે કંચાણું.^૧

લોકડી ખપેડે પડી છે.^૨

શૂં કરો કે આં કરો, હવે તોલમાં આવ્યા છો.

હવે લાકડું લાગે ચઢ્યું છે.

૨૦૮. એ તો રેતીમાં નાવ ચલાવે છે. પહેલે પાને વેપાર.

ગાયના લેંસ હેઠ ને લેંસના બકરી હેઠ.

પૂંછ વગર પેઢી માંડવી.

ફાઈનું પલ્લું માસીને ને માસીનું પલ્લું ફાઈને.

આકાડોકાનો માંડવો રચવો.^૩

આકાડોકાની ગાલ્લી હાંકવી.

૨૦૯. પીરની માનતા યુગ્મવર વધારે.

શેઠનું માહાત્મ્ય શુભાસ્તા વધારે.

દેવનું માહાત્મ્ય પૂજારી વધારે.

૨૧૦. દેશ ચાકરી ને પરદેશ લીખ. ગાળે ત્યાં ગરાસ.

ખલે કોથળો ને દેશ મોકળો.

જ્યાં રોજગાર, ત્યાં ધરખાર.

૨૧૧. આંખમાં કમળો હોય તે બધું પીશું દેખે. આપ તેવું જગ.

ગાંડાને મન દુનિયા ગાંડી.

૧ કંચાણું-દયાણુમાં આવ્યા.

૨ નાસી છુટાય તેવું રહ્યું નથી.

૩ આકાડોકા-ઝરનાં સાદાની છાલ ઉતારી, અંદરના ગર્ભના

કકડા કરી, તેમાં છાલની સળીઓ ખોસવી તે.

૨૧૨. આપ લલા તો જગ લલા. રાખપત તો રખાપત.
આપણે વેંત નમીએ, તો સામે હાથ નમે.
ધરનો રોટલો બહાર આવો છે.
૨૧૩. આંખ મિચાણી કે નગરી છુટાણી
મરનારને જિયકનારની શી ફિકર ?
મૂચા પછવાડે માલ, ગોલણ મરઝ ગાડાં ભરે.
૨૧૪. ધીરીને માગે તેની અછલ જાય આધે. જર કરાવે વેર.
ધનકા ધન ગયા, ઓર દોસ્તકા દોસ્ત ગયા.
૨૧૫. આપીશું, કંઈ ઘાલ્યા તો નથી.ક.
સોકે કિયે સાઠ, આધા ગયા નાઠ, દસ દેએંગે,
દસ દિલાએંગે, દસકા દેના કયા, દસકા લેના કયા ?
૨૧૬. આજ કાટયું ત્યાં ક્યાં ચીંગડું દેવું ?
પેટ કાટયું, ત્યાં પાટો ક્યાં બાંધવો ?
મધદરિયે બેડી,† જીર્ણના આરો નહિ.
૨૧૭. ટાઠા પહોરની ડિંગ મારવી. ખરે ખપોરે તારા બતાવવા.
બાર મણનું કોણું ને તેર મણનું બી. લીડો મારવો.
એક પૂણી પડી, તેમાં બાર ગામ દબાઈ ગયાં.
બાર કોસનો માંડવો ને તેર કોસનો વાંસ.
આંધળા ચોરે ચાંદરડું ઢીકું.
હથેળીમાં પરમેશ્વર દેખાડવા.
૨૧૮. રાયેથી કંઈ દહાડો વળે ? રાયે કંઈ રાજ મળે ?
આમે તોટો ને આમે તોટો, ખાને રાંડ ઘી ને રોટો.

x મર-બલે. * લેણદાર તે માગવા આવે ત્યારે જવાળ.

† બેડી-વહાણ.

આમે દેવાળું ને આમે દેવાળું, ત્યારે શું ચોળાનું વાળું.

૨૧૬. રાત અંધારી ને તલ કાળા, લે વાણિયા તારા ને તારા.
અંધારાની ખાધી જે.

રાતે સાડલે રાંડ ને પાચેર લઈ ગઈ ખાંડ.

સો મળું તેલે અંધારું.+

વળતાં વળી, તે લઈ ગઈ તેલની પળી.

૨૨૦. અંધેકી ગ્રવડી ને અધ્ધા રખવાળ.

ચોરને ઉછેરવો પડે નહિ.

ઉઘાડે ખારણે ધાડ નહિ ને ઉજ્જડ ગામે રાડ નહિ.

ખોટો રૂપિયો ખોવાય નહિ. ઉકરડાંને વધતાં વાર નહિ.

ઢેડની છોડીનો કોઈ ધણી નહિ.

૨૨૧. મનમાં આવે તેમ જોલવું નહિ ને ભાવે તેટલું ખાવું નહિ.

અન્ન પારકું છે, કંઈ પેટ પારકું નથી.

૨૨૨. જ્યાં જાય ઊકો, ત્યાં સમુદર સૂકો.

આવ મારી કાણી, તું ક્યાંય ન સમાણી.

નામ લીધે પાપ જાય, કાળ પડ્યે જીવ જાય.

એનાં પગલાં જ એવાં છે કે જ્યાં જાય ત્યાં પાવન પડ.

૨૨૩. ભાભાજીની જાનમાં ને ખાલુખીવું કાનમાં.

લીલા લહેર ને ખાવાનાં ઘેર.

સાપેસાપ મળ્યા ને જીલના લળકારા.

ખાવાને જોખાં ને પહેરવાનાં ચોખાં.

ખાનાપીના જેરસલ્લા, ધીંગાણું બહોત.

૨૨૪. સાડી યુદ્ધિ નાડી. ઘરડાં ને ઘેલાં.

+ કોઈ તેજ પૂરનાર નહિ.

- પળિયેટ ને ચળિયેટ. (ચળેલ)
- ઘડપણમાં લઘુ,^૧ લાળ ને લવરી વધે.
૨૨૫. બેઠાની ઠાળ કાપવી નહિ. આરા દરિયામાં મીઠી વીરડી !
આંખ કાણી કરવી, પણ દિશા કાણી કરવી નહિ.^૨
ખાવું તેનું ખોદવું નહિ. લણનો સાચો તેનો પ્રભુ રાચો.
૨૨૬. નાક વાદીને અપશુકન કરવા. હું મરું પણ તને રાંડ કરું.
૨૨૭. પેટથી સૌ હેઠ. પહેલી પૂજા પેટની, પછી દેવની.
પેટ ભયું એટલે પાટણ ભયું.
આપ જન્મા એટલે જગત જન્મ્યુ.
આંગળીથી નખ વેગળા એટલા વેગળા.
સૌનો હાથ મેં ભણી વળે.
પેટ આગળ પેડુ તો જમવા કોને તેડું ?
પહેલું પેટ ને પછી શેઠ.
૨૨૮. ગાં- તળે રેલો, વાત પડતી મેલો.^૩
૨૨૯. આંખના પાટા જેવો અળખામણો.
૨૩૦. પેટ કરાવે વેઠ. પેટ માટે લંકામાં જવું પડે.
સો મણની કોઠી ભરાય, પણ સવાચેરની કોઠીનું પૂરું
થાય નહિ. પેટ પાપની ખાણ છે.
૨૩૧. આંગળી આપીએ તો પહોંચો પકડે.
બેઠ કહેતાં સૂઈ જાય.
ખાવાણ, નમોનારાયણ, તો કહે : 'તેરે ઘેર ધામા.'
હાથ આપીએ તો ગળું પકડે.

૧ લઘુ-લઘુચંદા. ૨ મિત્ર ગુમાવેલો નહિ.

૩ જે દોષ પોતાને લાગુ પડે, તે ખીજનો કાઢેલો નહિ.

કડિયો ને કોળ* ઘરમાં પેસે તે નીકળે નહિ. +

૨૩૨. ઇશકની આંખ કહી આપે. પ્રેમ આંખમાં ઝળેકે.

૨૩૩. મોંભેઈને ટીલું કરવું. છાણના દેવને કપાસિયાની આંખો.

મોં ભેઈને તમાચો મારવો. વેવાઈ તેવો વિવાહ.

મોચીના દેવને ખાસડાનો હાર. જિંટના મોંને આંખરાં.

નકટીનો વર ભોગી. હનુમાનને આકઠો ને શંકરને ખીલી.

૨૩૪. તનના રોગની દવા છે, મનના રોગની દવા નથી.

ઇશકના દરદીને આસડ નહિ.

ખંધન તો પ્રેમનું ને બાણ તો કામનું.

ઇશકમાં ધાયલ થઈ ફરે, તેને એકે મલમ કાર ન કરે.

૨૩૫. માંહેલા ગુણ મહાદેવજી જાણે! જિજ્ઞે લૂગડે લખેસરી.

ઉપર હીરા ચકચકે, માંહે કીડા કચકચે.

ઉપરથી ઇંદરવરણાં, માંહે કડવું ઝેર.

ઉપરકી તો અમ્મી બની, લીતરકી તો રામજી જાણે.

દેખનમેં ઢળુ, ચલ્લનમેં સિરવાઈ.+

૨૩૬. સડેલાને ચાંદું નહિ. ધાંચીને લૂગડે ડાઘ નહિ.

કાળામાં મેશનો ડાઘ જણાય નહિ.

કુલિન લજબો લાભે.

૨૩૭. સૌ જિગતાને પૂજે. જિલો ચેઠિયો લાખનો, બેઠો કાખનો.

શેઠ જોલે તે સંવાવીય.

ખાળો રાજા સેવીએ ને વળતી લીજે છાંય.

* કોળ-ઉંદર. + કડિયો પણ ઘરમાં એક બારી દબાવવા બોલાવ્યો હોય, તે કંઈ ને કંઈ નવું કામ કરવાનું કાઢે.

÷ સિરવાઈ-તદ્દન હલકો સિક્કો.

અમત્કાર વગર નમસ્કાર નહિ.

૨૩૮. જાવતો જોલે પણ જાગતો ન જોલે.
જાગતો મૂતરે તેનો શો ઉપાય?
તુમ બકતે હો, હમ સૂનતે હેં.
એક કાને સાંભળું ને બીજે કાને કાઢી નાખું.
આંખ આડા કાન કરવા.
૨૩૯. કાકા મટી ભત્રીજા થવું.
ઘરધણી મટીને પડોશી થવું. શેઠ મટીને વાણોતર થવું.
ઘરધણી શિયાળિયાં.^૧
૨૪૦. જાંટનાં અઢારે વાંકાં. એના સાંધા એટલા વાંધા.
શેઠ, વાળ ને દાંતરડાં એ ત્રણેય વાંકાં
૨૪૧. ફૂળળું ભૂત કુશકે રજિયાત.^૨ કંગાલ કાકડીએ રાજ.
ભૂંડ કાદવે રાજ. કીડીને કોગળે પૂર
ભૂત બાકળે રાજ. ઢેઠ ઢેખાળે રાજ.
કુકડીનું મોં ઢેફલે.^૩
૨૪૨. જાંટે ક્યાં ઢેકા, તો માણસે ક્યાં કાઠાં
ખુદાએ જનાબ્યા જાંટ, તો માણસે જનાબ્યાં પેંગડાં.
હરાડી^૪ લેંસને ગળે ડેરા.^૫
૨૪૩. નાદાન પાસે છાની વાત, તે ધજા બાંધે.^૬
કૂટેલા કુદામાં ઘી ભરવું. ચાણીમાં પાણી ભરવું.
આઠે માણે^૭ ભરવું.

૧ બહાર બટકનાર. ૨ રજિયાત-રાજ. ૩ દેશમાં રાજ.

૪ હરાડી-ભટકેય. ૫ ડેરા-ગળે બંધાવું લાકડું.

૬ બધે જાહેર કરે.

૭ માણે-દાણાના તોલ માટે નખના આકારનું દસરીરિયુ માપ.

૨૪૪. મિયાં મહાદેવનો જોગ ન ખાય.
ઉંદર-ખિલાડીનો મેળ. ખારમો ચંદ્રમા.^૧
મોં દીકું ગમે નહિ. આંખો વઢે.
૨૪૫. એકડાવગરનાં મીઠાં. વરવગરની જાન.
મીઠાવગરનો. સરદારવગરની ફાજ.
૨૪૬. એકથી જે બલા. એકનું એસડ જે.
ચાર મળ્યા એટલે ચારનો ભય ટળ્યો.
૨૪૭. કોડી ધોઈને કાઢવ કાઢવો.
છાણમાં ઢેખાળો નાખીએ તો છંટાઈ મરીએ.
એઠને છેડીને ઉતાર જેવું થવું.
ભાંડે તે ભાંડાય, નિંદે તે નિંદાય.
૨૪૮. વાત કરતાં ગળે પડવું. પંદોણીને નાતરે દેવી.
જેઠાં ખાઈ, તો કરો સગાઈ.
વાત કરનારીને વહેલમાં જોસાડવી.^૨
૨૪૯. હાટડી નાની ને હરકત ઘણી.
પૂંજખાઈનો પરિવાર. ચકલી નાની ને ફડકો મોટો.
ખાનાખીના ખેરસલા, ધિંગાણાં બહોતેરાં.
ધડીની નવરાશ નહિ ને પૈસાની પેદાશ નહિ.
વેકુંઠ નાનું ને ભગતડાં બહુ.
ધંધો થોડો ને ધાંધલ ઘણી.

૧ જન્મકુંડળીમાં ખારમે ખાને ચંદ્ર હોય, તો હાડોહાડ વેર કરાવે.

૨ કાઈ એક રસી બીજી એક સ્ત્રીના વેવિચારની વાત કરવા આવે તેને જ પોતાની સ્ત્રી-પત્ની કરી લેતી.

- કામમાં ને કામમાં, હડીઓ કાઢે ગામમાં.
 ૨૫૦. જેણે મૂકી લાજ, તેને નાનું સરખું રાજ.
 જેણે રાખી લાજ, તેનું બગડયું કાજ.
 ૧સનસમાં લેવાણો તે મૂઓ.
 જેણે રાખી ચરમ, તેનાં કૃત્યાં કરમ.
 ૨૫૧. આખું કોણું શાકમાં ન જાય.
 એકદમ લાડવો ખવાય નહિ.
 એક ઘાએ કૂવો ન ખોદાય.
 કોણિયે કોણિયે ઝાડું જમાય.
 ૨૫૨. એક દહાડે બે પર્વ. સાત વાર ને નવ તહેવાર.
 દિવસના કલાક ચોવીસ ને કામ ચાલીસ કલાકનું.
 એક રાંઠ ને સો સાંઠ. બાડા ગામમાં બે બારથ.
 ૨૫૩. દિવાળીનું દારૂખાનું ને પૈસામાં પક્ષીતો.
 એક દહાડાની શોભા ને જનમારાની ઓભા.^૨
 કરે વરો ને ઊતરે બરો. શોભા એટલી ઓભા.
 ૨૫૪. નાને બડકે દિવાળી ને મોટે બડકે હોળી.
 એક દીવે દીવો, ઘણે દીવે દિવાળી.
 નાને જમણે જમણવાર, મોટે જમણે શંભુમેળો.
 ૨૫૫. વટલ્યો વટલાવે, બગડ્યો બગાડે.
 જોગી વજીર, ત્યાં તૂંબડું રહે.
 એક નકટો, સો નકટા કરે.
 ૨૫૬. એક નત્રો સો દુઃખને હણે.

૧ સનસ-ચરમ, લાજ.

૨ ઓભા-મૂંઝવણ, દિગ્ગર.

મગનું નામ મરી ન પાડીએ.

નરો વા કુંજરો વા.

[દ્રોણે યુધિષ્ઠિરને પૂછ્યું : 'મારો પુત્ર અશ્વત્થામા મરાયો તે વાત સાચી?' ત્યારે તેમણે જવાબ આપ્યો : 'હા.' અને પછી ધીમેથી ઉમેયું : 'નરો વા કુંજરો વા-માણસ કે, હાથી, તે નકકી નહિ.'-એટલે બેવડું બોલવું કે સંદિગ્ધ બાપા વાપરવી.]

ફેરવી બાંધવામાં માલ છે.

[એક જમાદાર પોતાનો ખોવાયેલો ઘોડો શોધવા નીકળ્યા. રસ્તામાં બે વાણિયા મળ્યા. તેમને પૂછતાં, એક બિનઅનુભવી વાણિયે બોલ્યો : 'હા અમે જોયો. થોડેક દૂર નાસીને જાય છે.' એટલે જમાદાર આગા કરતો હોય તેમ બોલ્યો : 'ચાલ જતાવ.' અનુભવી વાણિયાએ ધીરે રહીને કહ્યું : 'ફેરવી બાંધવામાં માલ છે' અર્થાત્ કાળિયું કાઢી નાખીને ફરીથી જુદી રીતે બાંધવામાં ફાયદો છે. પેલો સમજી ગયો ને બોલ્યો : 'હા, હા, પેલો દોડ્યો જાય, માથે મોટાં શિંગડાં છે.' એટલે જમાદારે કહ્યું : કંઈ અશ્કલ છે કે નહિ? ઘોડાને તે શિંગડાં હોય? એ તો ગાય કે બેંસ હશે. એમ બોલી તે પોતાના ઘોડાની શોધમાં ચાલ્યો ગયો અને પેલા વાણિયાને સાથે દોડી જવાની મહેનત ખચી ગઈ.]

૨૫૭. મિયાં બી નયા, ઓર કાયદા બી નયા.

૨૫૮. એક મ્યાન બે તલવાર.

શિયાળ તાણે સીમ લાંબી ને ફૂતરું તાણે ગામ ભણી.
જણુજણુનો જુદો મત, તેમાં જાય ઘરની પત.†

૨૫૯. બિલાડી એકવાર લાડવો લઈ જાય.

લુટાણા તે રસ્તે જવું નહિ.

- એકવાર ખત્તા, બેવાર ખત્તા,^૧ ત્રીજીવાર માદરખખ્તા.
 ૨૬૦. કાજીજી દૂળલે કયું, તો કહે સારે ચહેરકી ફિકર.
 પંચાતિયાનાં છોકરાં ભૂખે મરે.
 દેશનું ડહોળે, તે ઘરનું જાળે.
 ૨૬૧. કાચા કાનનું, તે નહિ સાનનું.
 ૨૬૨. એની માએ સવાશેર સૂંક^૨ ખાધી છે.
 એની માએ શીરો ખાઈ હીરો જણ્યો છે.
 એ તો જિડતા પંખી પાડે તેવો છે.
 આભને થોભ દે તેવો છે.
 ૨૬૩. મિયાં કયું રોતે હો, તો કહે, બહેકી ચિકલ એસી જ છે.
 જખસેં આચે ખાલ, તખસેં ચ હી હવાલ.
 એરડો જિગે ત્યાંથી જ પોલો.
 એ તો કોઈ દિવસ બેપાંકડે^૩ થયા જ નથી.
 શ્રાવણુ જિતરે નહિ ને બાદરવો બેસે નહિ.
 ૨૬૪. એ તો પાનફૂલમાં જિછર્યા છે. ગર્ભશ્રીમંત છે.
 અસલ રેશમ છે.
 ૨૬૫. એ મંગાળે^૪ મેશ વળવા દે તેવા નથી.
 એ કોઈનું દળદર પ્રીટે તેવા નથી.
 એના પગમાં ભમરો છે.
 મંગળવારે માંડે ને આદિતવારે શંડે.

૧ ખત્તા-ભૂધ.

૨ પ્રકૃતિ વખતે જે સ્ત્રી સુંદર ખાય, તેની શક્તિ સારી રહે છે.

૩ દૂળજા જ રહે છે.

૪ મંગાળે-ચૂલો. એક વખતે સ્થિર રહે ને રસોઈ બનાવે તો જ ચૂલે મેશ બાળે; અર્થાત્ સ્થિર મનના છે.

એ સોમે સાળ ને મંગળે માંદા છે.

૨૬૬. શિયાવિયા થઈ ગયો છે. બણે તેલમાં માખ દૂધી
પોતિયાં બગડી જાય છે. છાથળાકળા થઈ ગયા
જીવ મૂઠીમાં આવી ગયો છે. મોં ઉપર લોટ જોડે

૨૬૭. ગામ ભાંગીને^૧ ચોરાચી^૨ કરવી.
એરણુ ચોરી ને સોચનું દાન કરવું.
સેંસ ચોરીને ખીલાનું દાન કરવું.

૨૬૮. એવો સોજો કે મૂકી જાય ગાગર ને લઈ જાય ગોળે
ભાર આપીને કડ્ડીઓ કાઢી જાય.
સોય આપીને કાચ લઈ જાય.
લંગોટ દઈને પાધડી લઈ લે.
કાલો થઈને કાંચળીમાં હાથ ધાલે.

૨૬૯. ભૂંડામાં ભૂંડી ચાકરી પરાધીન સ્વપને સુખ નહિ
ખેતી સદા સુખ દેતી. ચાકરી સળસેં ચાકરી.
નોકર ખાય ઠોકર. દાસ તે સદા ઉદાસ.
ઉત્તમ ખેતી, મધ્યમ વેપાર ને કનિષ્ઠ ચાકરી.

૨૭૦. એની લાકડી ને એનો બરડો. એનું મોં ને એનું ખાસડ
એની મોઈ ને એનો દાવ.

૨૭૧. કાળા દાંત ને કથીરનો ચૂડો, તું કરતાં મારે રંડાપો રંડો.
ધણી રે ધણી, તારી ધમક ધણી, લાબ્યો ત્યારે મૂળાની પાં

૨૭૨. પાપનો ઘડો ફૂટ્યા વગર રહે નહિ.

પાપ પીપળે ચઢીને પોકારે.

બહુચરાણનો ફૂકડો પેટમાં બોલે.

[એકવાર મુસલમાન બાદશાહની ફોજ મુજરાતમાં બહુચર પાસે આવી ચઢી. ત્યાં માતાજીના મંદિરમાં ફૂકડા રમતા હતા. ફોજના માણસોએ તે ગામના લોકોએ ના પાડવા છતાં તેમનાં દિલ સામણી દુબવીને પણ માતાજીના ફૂકડાને રમોઈમાં ખાધા. માતાજી ક્રોધ થયો એટલે ખાધા પછી નણ્યાર કલાકે તે ફૂકડા તે સૈનિકો પેટમાં સંજીવન થયા અને 'ફૂકડેફૂક બોલવા લાગ્યા. આથી કેટલા બીન્યા, ઘણા માંદા પડ્યા અને કેટલાકે મરી ગયા; અર્થાત્ પાપ નશ્ત વગર રહે નહિ.]

૨૭૩. કમળેર ને શુરસાં બહોત.

ખેંચ પકડ, મુજે જોર આતા હે.

મિયાં પડયા પણ ટંગડી* લાચી.

હિંદમાં પગ ને મૂછે તાલ.

૨૭૪. મૂઠીએ ખસતું તો આવે હસતું.

સીધા રહી દૂધ ન પીએ, આડા રહી મૂતર પીએ.

થાકે ત્યારે પાકે. વાયું* ન કરે, હાથું* કરે.

૨૭૫. કમોસમનાં કંકોડાં સ્વાદ આપે નહિ.

હાથી રાજદરબારે શોભે.

નાતરામાં ઘોળ નહિ ને ખીચડીમાં ગોળ નહિ.

વિવાહનાં ગીત વિવાહમાં ગવાય.

૨૭૬. કયું* તેટલું કરવું મટયુ.

ફૂકડમૂકડ કેટલો ભાર, તો કે એક ઉતાર.

કામ કર્યાં તેણે કામણુ કર્યાં.

૨૭૭. છીંકતાં છીંડું* પડે. તેરી લેસે મેરી ખીજ* પાડી.

* ટંગડી-રાગો, પગ.

- કરવી જેતી તો જોડ ગાડું, કરવી વઢવાડ તો જોલ આડું.
 ૨૭૮. ઊતર્યા અમલ કોડીના. ખીલાને જોરે વાછડું કૂદે.
 ૨૭૯. ભલાની દુનિયા નથી. નમે તેને સૌ નમે.
 મીઠા ઝાડનાં મૂળ સૌ જોદે.
 ૨૮૦. કસાર્ધને ઘેર કુશળ, ધરમીને ઘેર ધાડ.
 ગાંડાને ગામ, ડાહ્યાને ડામ.
 હલાલમાં હરકત, હરામમાં ખરકત.^૧
 જિસકી દાનત પાક, ઉસકે ઘરમેં ખાખ.
 જિસકી દાનત જોટી, ઉસકે ઘરમેં રોટી.
 સતીને સાડી નહિ ને વેશ્યા પટકૂળ પહેરે.
 ૨૮૧. કહેતા ખી દીવાના, સૂનતા ખી દીવાના.
 વાત સાંભળી તોલ કરવો.
 વાત કાને આવ્યા લેગી હડી^૨ કરવી તે મૂખાર્ધ.
 ૨૮૨. વાતે પાપડ, વાતે વડી, વાતે વહુ ગંધેડે ચઢી.
 વાતે પાડા ગાભણા કરવા. વાતનાં વડાં કરવાં.
 વીસાશ્રીમાળીના વિચાર. જે મણુ ધી તાવડામાં ખળી ગયું.^૩
 ૨૮૩. માંડવો ખાંધવા સૌ આવે, છોડવા કોઈ ન આવે.
 ૨૮૪. કંઠાસથી ગોળીનું પાણી ત્રાસે. કજિયાનું મોં ઠાળું.
 ૨૮૫. કાગડાની કોટે રતન. કાગડો દહીંચરું લઈ ગયો.^૪
 ઉકરડે રતન.

૧ ખરકત-સારું, ફાયદો. ૨ હડી કરવી-દોડવું.

૩ છતાં 'નાતમાં ખાખ' તળવાં છે તેનો નિર્ણય ન કરી શક્યા.

૪ ખરાબ વર સારી અથવા રૂપાળી કન્યા લઈ જાય ત્યારે વર્ષા થાય છે.

૨૮૬. બિલાડીના પેટમાં ખીર રહે, તો ઝેના પેટમાં વાત રહે
કાગડાની કોટે કકોતરી. ચાડિયો ચારે જઈ ચાડી ફ.
ધાંચળને વાત કરી હોય તો તુરત ચંદરવો ખાંધે.
ઝેનાં પેટમાં તાંદળજો છળતો નથી.

૨૮૭. ખાસો પડે તે હાવ ને રાજ ભોલે તે ન્યાય.
ફાંચો વખણાય.

પડે ખાસા ને જીતે ગમાર. કંજની મારી હલાલ.

૨૮૮. જીપજીયું તેવું નીપજીયું. તલ ખાધા ને ગાં- ચીકણી થઈ.
લાવ ઘોડો ને ચઢાવ વરઘોડો. ચઢ ચૂલા, ખાઈ.

૨૮૯. ઘર બ્યાજમાં ખોયું. વાછડી વરતમાં x ફૂલી.

૨૯૦. કાગતું બેસવું ને ડાળનું પડવું. કાકતાલીય ન્યાય.

આંખ ફૂટનારી ને ઝેંકો વાગનાર.

લાગનાર થાય ત્યારે ગેબની ગોળી લાગે.

આંધળાના ઘાથી કોહું પડયું.

નાખે અવળા ને પડે સવળા.

આંધળાનો ઘા પાધરો આંચો.

[ટીકો કરીને એક જોષી હતો. તે સાસરે જવા નીકળ્યો.
સસરાના ગામના પાદરે એક રખડતા બળદને તેણે ઝાડે ખાંધ્યો.
સાસરે મયો ત્યારે સાસુ રસોડામાં રોટલા બગટી હતી. ઘરમાં તે
વખતે ખીજી કોઈ હતું નહિ, એટલે તે છાનોખાનો ડેલીએ ખેડો.
અંદર તાવડી પર રોટલો ન ખાતો હતો, તેનો અવાજ તે ગણતો
હતો. રસોઈ પૂરી થઈ. જમવા બેઠો ત્યારે સાસુએ તેને નવ રોટલા
પીરસ્યા. ટીકો બોલ્યો 'ટપ તેર ને નવ કાં?' અર્થાત્ રોટલાના

x વરત-ઢોર ચારનારને માસિક કે વાર્ષિક દાણા અથવા પૈમા
આપવામાં આવે છે તે.

તાવડી પર ટપકારા તો તેર થયા હતા ને તમે મને નવ જ રોટલા કેમ પીરસ્યા? સાસુ બોલ્યાં: 'ચૂપ, ચાર છાશમાં.' અર્થાત્ ચાર રોટલા પછી છાશમાં ખાવા આપીશ. હમણાં મૌન રહો.

ત્યારે તેનો પતિ ઘેર આગ્યો, ત્યારે તેણે તેને વાત કરી. 'માનો ન માનો. પણ જુમાઈ પાસે જ્યોતિષવિદ્યાનું સારું જ્ઞાન છે.' સસરાએ દીડાને પૂછ્યું: 'મારો બળદ કયાં જડશે? ખોવાઈ ગયો છે.' થોડીક ગણતરી કરતો હોય તેવો ડાળ કરી, દીડો બોલ્યો: 'જાઓ, ગામને પાદર ઝાડે બાંધેલો છે.' બળદ તે પ્રમાણે જશો. જોષીની ખ્યાતિ ગામમાં બહુ ફેલાઈ.

તેજ તાકડે તે ગામના રાજાનો હાર ખોવાયો હતો, એટલે તેણે દીડા જોષીને બોલાવ્યા અને તે સંબંધી પ્રશ્ન પૂછ્યો. દીડો કહે: 'તેના જવાબ માટે વખત જોઈશે.' જોષીને રાતે રાજમહેલમાં સુવાધા. 'હવે મારું શું થશે' તે ચિંતામાં ને ચિંતામાં દીડાને જાંઘ ન આવી. મધરાત વીતી ગઈ, ત્યારે તે કંટાળાને બોલ્યો: 'નિંદરડી આવ, નિંદરડી આવ, નિંદરડી આવ.' હવે અકસ્માત એવો બન્યો કે નિંદરડી નામની દાસીએ તે હાર ચોરી હતો. તે ગભરાઈ ગઈ અને છાનીમાની જોષીની પાસે આવી હાર મૂકી ગઈ. સવારે જોષીએ રાજાને હાર આપ્યો. રાજાએ જોષીને સારું ઇનામ આપ્યું.

હવે રાજાને થયું કે દીડાજોષીની વધારે પરીક્ષા કરવી જોઈએ. એટલે તેણે દીડાને રોક્યો અને પોતાના હાથમાં દીડાને રાખીને જોષીને પૂછ્યું: 'બોલો, મારા હાથમાં શું હશે?' જોષી અકળાઈને બોલ્યા:

'ટપ ટપ કરતાં મણી પોણા, કુંઝર ચાલતાં દીડો ડાળી;

નિંદરડીએ આપ્યો હાર, મૂક રાજા દીડાનો ખ્યાલ.'

અર્થાત્ તેણે જે રીતે પોણા (રોટલા), ડાળી (બળદ) અને હાર મેળવ્યાં હતાં તેની વિગત જણાવી, દીડાનો (પોતાનો) ખ્યાલ-હાલ છોડવા કહ્યું. સાચા પાંચરૂં તે રાજા એવું સમજ્યો: 'મારા

હાથમાં જે દીડ મેં રાખ્યું છે, તેને છોડી મૂકવાનું જોતી કહે છે.' રાખએ જોતીને ખુશી થઈને ફરીથી બારે ઇનામ આપ્યું. આ રીતે બામ્બરશાહ દીડાજોતીનો—આંધળાનો ધા ગધા વખત પાધરો આવ્યો.]

૨૬૧. લાગ્યું તો તીર નીકર તુકો.

માર તોપ, ખુદા સચ્ચા છે.

દરિયામેં દોટ, રખનેવાલા રામ છે.

સૂરદાસકી ટીકી, લગી તો લગી, નહિ તો રામધૂન મચાઈ છે.

બહે બીબી, માર ભૂસકો, બબલ સિક્કો, બનતાં બને તે ખરી.

બેટા, ચડબ શૂળીએ.

[એક વાણિયાના ધરમાં રાતે ચોર પેડો. વાણિયાએ જાણ્યું. તેણે પોતાની સ્ત્રીને જગાડી કહ્યું : 'મતાજીએ સ્વપ્ન આપ્યું છે. દીવો કર, આપણને દીકરો નથી, આજે આકાશમાંથી છોકરો જીતરશે.' ચોરે સાંભળ્યું. તેણે મનમાં ધાયું : 'શેઠનો દીકરો બનીશ અને તેની સંપત્તી પૂંછ મને મળશે. ચોરી કરવી મટી જશે.' એમ ધારી તે યામિયા પાછળ બરાયો.

શેઠ દીવો બિચો કરી, સ્ત્રીને ચોર દેખાડતાં કહ્યું : 'જો, માતાજીની કેવી દયા છે? કશી ચે બોડખાંપણ નથી. તેને નાહવા માટે જીનું પાણી કર ને ખાવા માટે લાપસી કર.' ચોરને નવરાવ્યો, ખવરાવ્યું ને પછી કસતી પાઘડી, અગરખું ધરણાં, વીંટી વગેરે પહેરવા આપ્યું. સતાર થઈ ચોરને કપાળે કંકુનો ચાંદો કર્ચો ને શેઠ બે.દા : 'ચાલો દીકરા, ફુકાને. તું તો હવે વાણિયાનો છોકરો થયો.' જે મળે તે પૂછે : 'આ, કેણ છે?' શેઠ જવાબ આપે. 'મારો દીકરો, આકાશમાંથી આવ્યો. માતાજીએ આપ્યો.' એમ

કરતાં દુકાને આવી બેઠા. શેઠે ગ્રામ રીતે પોલીસને ચોરની ખબર આપેલી. થોડો વખત થયો ને જમાદાર આવ્યા. જમાદારે શેઠને બધી વાત પૂછી. શેઠે તે જ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો. જમાદારે પેતા-શેઠના દીકરાને લાકડીનો ગોદો માર્યો. શેઠ કહે : ‘જમાદાર સાહેબ, એવું શું કરો છો? ‘બાઈસા’બ, દીકરો છે. એને ગોદ શું કામ મારો છો?’

જમાદાર બંનેને લઈ આવ્યો, પહેલા પ્રમાણે જ જવાબ આપ્યો, એટલે ફોજદારે શેઠને મારવા લીધા. શેઠ કહે : ‘સાહેબ, મને શું કરવા મારો છો? દીકરો છે, આપને ચાહે સો કરો.’ ફોજદાર સમજ્યા. ચોરને ઘણીની સજા ફરમાવી. શેઠે તેને પોતાનું પ્રથમનું ધાતિયું પહેરવા આપ્યું અને પોતે આપેલાં બધાં કપડાં તથા ધરણી લઈ લીધાં અને કહ્યું : ‘એમાં ગભરાય છે શું? પરમેશ્વરનું નામ લઈને બેટા ચડતી થાશે.’]

૨૬૨. ઠાગનો વાઘ કરવો.* રજનું ગજ કરવું.

વાતનું વતેસર કરવું. રામમાંથી રામકહાણી કરવી.

૨૬૩. રાંકમાંથી રાજ કરવો. કીડીનો કુંજર કરવો.

પપ્પામાંથી પીરમહમ્મદ બનાવવો.

૨૬૪. ઠાગજની હાંડી ચૂલે ચઢે નહિ.

તૂંબડાં બાંધી દરિયો તરાય નહિ.

ઠાગજની કોથળીમાં ઢળુ ભરાય નહિ.

ઠાગજની હોડીથી તરાય નહિ.

૨૬૫. ઘેલી સૌ પહેલી. ગામ કરતાં ધાંચળ ઉતાવળી.

હોળીનું નળિયેર.

૨૬૬. સો કપૂતે બાપ વાંઝિયો. દી વાળે તે દીકરા.

* અતિશયોક્તિભરી વાત કે વર્તન કરવું.

- છા વાળે તે છાકરા. એકે^૧ ઊજળા, છત્રીસે ખેંગાર.^૨
 એકે હજારાં સોએ બચારાં.
 બાકર^૩ બચ્યાં લાખ, લાખે બિચારાં.
 સિંહણુ બચ્યું એક, એકે હજારાં.
૨૬૭. એવો સાચો કે ન્યાં જોલે ત્યાં ખાય તમાચો.
 સાચાજોલી સાસરે ન સમાય.
 ડાકણુને મોંએ ડાકણુ ન ઠહેવાય.
 ‘હે બાઈ બાડી, છાશ દેજે બાડી;’
 ‘જેવી તારી વાણી, તેણું છાશમાં પાણી.’
૨૬૮. કાણની કૂતરી મરી ગઈ ત્યારે ‘આખું’ ગામ આબડયું,
 કાણ મરી ગયા ત્યારે કોઈ નહિ. જે આંખની શરમ.
 આંખની શરમ મટી એટલે ચારી તૂટી.
૨૬૯. માણસ જોઈએ વસીને,^૪ સોનું જોઈએ કસીને.
૩૦૦. ગૂમડું કૂટયું ને વેદ વેરી.
 ગરજ સરી અમારી, શી પરવા તમારી ?
 કામ વખત ઠાકી, નીકર મૂકે હાંકી.
 ગરજ સરી મેરી કે મા ફાડ તેરી.
 વેદ, ભૂવા ને ડાકલાંવાળા, આવે અધ્યા ને બાય પાળા.
 જમતો પરાણો ભેંસ માને.

[એક જમતા પરાણા માટે ધરધણીએ સ્ત્રીને દૂધ લાવવા કહ્યું.
 તે જોલી : ‘ભેંસ વસડી ગઈ છે.’ પરાણો બોલ્યો : ‘મારે ત્યાં બહુ
 ભેંસો છે. જરૂર એક તમારે ત્યાં મોકલી આપીશ !’ પરાણો ગયા
 પછી તે બહુ જ શૂલી ગયો. એ તો ગરજનો માથો બોલેલો.]

- ૧ એક-એક સપૂતે. ૨ ખેંગાર-બજેલી ઈંટના રોડાં.
 ૩ બાકર-બકરી. ૪ વસીને-સાથે રહીને, સંગ કરીને.

ગરજ કે વાસ્તે ખુદાકુ કુસલાતીથી ?

[એક ડાશીને! એકનો એક દીકરો મોઢો પક્ષો. એસડથી આરામ ન થતાં, તેણે માનતા માની : 'ખુદા, મેરે ખેટકું આરામ કરે, તો આખા જિતની બડી રોટી ખુદાકું ચઢાઈંગી.' દીકરાને આરામ થયો. દીકરાએ કહ્યું : 'આખા જિતની બડી રોટી માની છે, લેકિન રોટી પકાનેકું ખતા બડા તવા કદાંસે લાયગી ?' ડાશીએ કહ્યું : 'ગરજ કે વાસ્તે મેં ખુદાકો કુસલાતી થી.']

૩૦૧. ગરજે ગધેડાને ઠાકો કહેવો પડે.

ગરજુ ગામનો એશિયાળો.

ગરજ બિચારી બાપડી ગરજે ગોથાં ખાય.

ગરજુ કુશકાથી સોંઘો. ગરજિયું ને દરદિયું.

ગરજવાનની અઘલ જાય ને દરદવાનની શિકલ જાય.

કણકિયાની^૧ ખાયડી સૌની એશિયાળી.

૩૦૨. કાળા અક્ષરને ફૂટી મારેએવો છે. કાળા કાળા મઠેડા.

પાટી ઉપર ધૂળ નાખી હોય ત્યારે ને^૨

રાતી એટલી ઘિમેલો.^૩

૩૦૩. મરીને માળવો ન લેવાય. કંઈ ચૂલા ઉપર ચઢાય છે ?

કંઈ ચાર હાથ થાય છે ? આજને ખાય ભરાતી નથી.

કંઈ બે હાથે લાડવો ખવાય ?^૪

૩૦૪. મારવો ઉંદર ને ખોદવો ડુંગર.

મારવી આંખ ને ચઢાવવી તોપ.

૩૦૫. ક્રીડીને કણ, હાથીને હારો, હંસને મોતી ને દેડકાંને ગારો

૧ કણકિયો-કણક (લોટ) માગનાર આજણ.

૨ અર્થાત્ અમણ છે. ૩ ઘિમેલો-એક જાતનાં જીવડાં છે.

૪ અર્થાત્ મતી હોય એટલી ઉતારણ થાય.

પરમેશ્વર આપી જ રહે છે.

કીડીને કણ ને હાથીને મણ.

૩૦૬. મોંમાં આવ્યો કોળિયો પાછો ભય.

કઠિ આવેલુ વહાણુ ફૂંચુ. હાથ આવેલી બાજુ ગર્હ.

ધમ્યુ સોનું ધૂળ મળ્યુ. કરી કમાણી ખોઈ બેઠા.

છેડા સુધર્યો તેનું બધું સુધર્યું.

૩૦૭. સૌ કીસમ^૧ ચોર.

કામણુ શીખવે, પણ વારણુ^૨ પોતાની પાસે રાખે.

તાણું ખતાવે, પણ ફૂંચી ફરસનજીને હાથ.

૩૦૮. કુંભાર કરતાં ગધેડા ડાઘાં. શેઠ કરતા વાણોતર વધ્યા.

ભણીભણીને બિતયા, શુરુજીના મોંમાં મૂતયા.

૩૦૯. ગામડે ભેંસ ને ઘેર જગડકા.

પેટમાં છોકરું ને નામ પાડો 'હીરો.'

ભેંસ ભાગોળે ને છાય છાગોળે.

૩૧૦. કન્યા અને ઐહું^૩ ધાન વાસી^૪ ન રખાય.

દીકરીના બાપને જાંઘ ન આવે.

પેટી રખાય પણ બેટી ન રખાય.

૩૧૧. કુંવારી કન્યાના સો વર ને સો ઘર.

વરને ટીકાવ્યો^૪ ન હોય, ત્યાંસુધી કાન કુંવારો.

૩૧૨. લક્ષડકે લાડુ ખાયગા વો, પસ્તાયગા, નહિ ખાયગા

વો ભી પસ્તાયગા.

૧ કીસમ-દુબર, કળા, વિદ્યા વગેરે બધુ જ છૂટકી ન શીખવે તે.

૨ વારણુ-મંત્રાદિથી કરેલા કામણુ કે મારણુને બીજા મંત્રથી

વહાવવાની વિદ્યા.

૩ વાગી-ઠકું, રાતવાસો.

૪ ટીકાવવું-ચાંદ્યો કરવો, માલરામાં પોખવું

કુંવારો કોડે મરે ને પરણ્યો પીડાએ મરે.

૩૧૩. ગામને મોંએ ગરણું ન બંધાય.
કૂવાને મોઢે ઢાંકણુ દેવાય, પણ ગામને મોઢે ઢાંકણુ
ન દેવાય. જગત જિતાયું નથી.
ખલકકી હલક, કિસીને બંધ ક્રિયા હે?
મારનારનો હાથે જલાય, પણ જોલનારની છબ ન જલાય.
૩૧૪. મનમાં પરણ્યા તે મનમાં રાંડ્યા.
કૂવાની છાયા કૂવામાં જ રહે.
ઘડાનું અજવાળું ઘડામાં જ રહે.
દરની માટી દરમાં સમાય.
૩૧૫. કેળીમાં ખાંડ ને મૂળામાં મીઠું. દુકાળમાં અધિક માસ.
ફળળા ઘરમાં સુવાવડ સાંઢ.
૩૧૬. રોટી ત્યાં ચોટીx નહિ, ચોટી ત્યાં રોટી નહિ.
ધાનાં ત્યાં પાનાં નહિ ને પાનાં ત્યાં ધાનાં નહિ.
ફૂધ ને દીકરા સાથે ઠ્યાંક હોય.
૩૧૭. ધી વિના લૂખો કંસાર, દીકરા વગર સૂનો સંસાર.
પૂતહીનકા ઘર સૂના, વિધાહીનકા હૃદય સૂના,
દરિદ્રીકા સખ સૂના. ખાળા તેના શા દુકાળા?
જેને ઘેર પારણું તેનું શોભે ખારણું.
૩૧૮. કોઈના પેટ ઉપર પગ મૂકવો નહિ.+
પીઠ ઉપર મારીએ, પણ પેટ ઉપર ન મારીએ.
વહેતી ગંગામાં પગ મૂકવો નહિ.

x ચોટી-ચોટીવાળા છોકરા. + રોજ ન જીનવી લેવી.

ચઢતી દેરડી- પાડવી નહિ.

૩૧૯. કુંભાર રીસે બળે ત્યારે ગધેડીના કાન ઉમેળે.

અકર્મી માટી સંડ પર ચૂરો.

આઈનો આર આઈ ઉપર ઢાઢવો.

શોકના ખારે ધણીનો ખાટલો હગી ભરવો.

દીવાની દાઝે ઠોડિયાને બચકાં ભરે.

નખળો સિપાઈ ઢેડવાડે ચૂરો.

૩૨૦. કોઈની હવેલી જોઈ આપણું ઝૂંપડું ન તોડી પડાય.

૩૨૧. ઉકરડામાં સાંઠ મૂતયો, તે શું જણાય ?

કોગળે દવ હોલાય નહિ, - ફૂંકે વાદળું ખસે નહિ.

મોવાળા તોડે મડાં હળવાં થાય નહિ.

ઘોડે ગધું તે ગધેડે પાછું વળે નહિ. લોદી ઉપર ત્રયકો.*

મણનાં તૂટ્યાં શેરે સંધાય નહિ.

ચૂંટીઓ ખણ્યે વેર વળે નહિ.

ખાલખોસના* ધાથી દુશ્મન ગાંજે નહિ.

૩૨૨. એ તો કાળો નાગ છ'છેડવાનું કામ છે.

સાધીને ઘેર ભાલુ છે. ધારાળાનું વેર છે.

હાથી આગળ ખૂળો છે.

દાંત ખાટા થાય તેવું કામ છે વાધને ફૂલે મધ છે.

એ કંઈ મૂઝાનો માલ નથી.

૩૨૩. મોં ખાય ને આંખ લાળે.

- દેરડી-દહેરી. * ત્રયકો-આગળાવડે પાડેલું પાણીનું ટીપું.

તે કંઈ તપેલી કે લોદીને ઠંડી ન પાડી શકે.

* ખાલખોસ-માત્ર ખાલ ચામડી જ ચિરાય-ખોસાય તેવો.

પેટમાં જેનું અન્ન પડ્યું, તે કોક કાળે ફળદાયકા.
કોળિયાનું માર્યું નીચું જુએ, ડાંગનું માર્યું ઊંચું જુએ.

૩૨૪. ખાધે રાજના લાંડાર ખૂટી જાય. એકાથી એગાર મલી.

૩૨૫. અનેનાં તો તનેનાં.

પેટમાં ન મળે રોટીઆં, સળખાતાં પોટીઆં.

૩૨૬. છાશ લેવા જવું ને દોણી સંતાડવી.

નાચવા જવું ને ઘૂમટો તાણવો.

માગણું ને મોના મોળો.

શોખને અને શરમને યને નહિ.

૩૨૭. મરતો નથી ને માંચો મૂકતો નથી.

મેલડીનો ચેપ. ચીકણો શું જોવો.

૩૨૮. ઘોડી પાછળ વછેરું.

ખિસકોલી હાલે, ત્યારે પૂછડી પણ હાલે.

ખાવો નાચ્યો, એટલે ખાવલી પણ નાચી.

મિયાં બાધ્યા ત્યારે દાદી પણ હાલી.

સોય પાછળ દોરો.

૩૨૯. પોટો તોપણ ગાંઠનો રૂપિયો. ભાગ્યું તો ચે ભર્ય.

ઘેઘે તોપણ પેટનો દીકરો. બાંકો પણ માંકો.+

[એક મારવાડી પોતાની મૂછનો વાળ ધરણે મૂકી રૂપિયા વ્યાજે લેવા ગયો. શાકુકાર કહે : 'આ વાળ વાંકો છે.' ત્યારે મારવાડી ઉપરની કહેવત બોલે છે; અર્થાત્ વાંકો વાળ છે પણ મારી મૂછનો વાળ છે; તેવું તેનું અભિમાન જોઈ શાકુકારે લાખો રૂપિયા આપ્યા અને તે થોડા જ વખતમાં વ્યાજ સાથે પાછા પણ આવી ગયા.]

૩૩૦. જેને કોઈ ન પરણે તેને ખેતરપાળ પરણે.
 નકદીનો વર જોગી.
 તલનુ ઘરાક ધાંચી. લાકડે માંકડું વળગાડવું.
 ખુદાને ઇનાઈ જોડી, એક અંધા ચોર હસરી ખોડી.
૩૩૧. મણનું માથું જાળે, પણ નવટાંકનું નાક ન જાળે.
 કાળ જાય પણ કલંક ન જાય.
 કાળ જાય ને કહેણી રહી જાય.
 વે પાણી મુલતાન ગયાં. x
૩૩૨. ગોપાભાઈની ગોપવણી ને પાગ ખાંધે ઉપરણી.
 વાહ વાહ રે ! મિયાં ખાંકે, ડગલીમેં સો સો ટાંકે.
 ઇધર મત આઇયો, બાઈ, ઓઝલકી જીજિયાં ઘાસ
 કાટતી હે.
 ‘આર્જ સ્ત્રેવો ખાધી છે’ કહી દીવેટ આવી ગયા.
- [એક ઘસાઈ ગયેલા શરાસિયા પાસે મૂંઝે ચોપડવાનું પણ તેણે નહિ, એટલે દીનામાંથી દિવેલ લઈ મૂંઝે લગાવ્યું. સાથે દીવેટ આવી તે મૂંઝમાં ચોંટી રહી. બહાર નીકળ્યા ત્યારે સામા મળનાર માણસે પૂછ્યું : ‘આ શું ચાટ્યું છે ?’ ત્યારે ઉપર પ્રમાણે જવાબ આપી, વટ રાખવા માટે દીવેટને પણ સેવનો તાતણો ગણી, ખાઈ જવી પડી.]
૩૩૩. ગધેડા પર અંબાડી, પીંદોર* ઉપર ટીપણી.
 ધૂળ ઉપર લીંપણ. †
૩૩૪. ગામ દોહીને કૂતરીને પાવું. કુપાત્રે દાન કરવું.
 ગધેડા આગળ ધો લેજાવવી. શેકીને વાવવું. =

x અર્થાત્ પાઠાં ન આવે. * પીંદોર-માટીનું ચણતર.

† ભેગે જ નહિ.

૩૩૫. ગમે તેમ સૂઓ, ગાં- ખાટલા વચ્ચે.
નાચીખૂંદી પગ સામે જોવું.
ગાયનાં શિંગડાં ગાયને ભારે.
હરીફરીને હડફે+ હાથ.
તાણ્યો વેલો થડે જાય.
૩૩૬. દેખાય છે ગરીબ પણ બહાર છે એટલો ભોંયમાં છે.
દેખાય છે દેડકો પણ માંડિથી કાળો નાગ.
ગરીબને ગાં-માં દાંત હોય.
ટૂંકી ગરદન, કમ પેથાની, હરામબંદેરી ચે નિથાની.
૩૩૭. ગરીબનું ખાંચ તેનું સત્યાનાશ જાય.
ગરીબના પૈસા તે લોહીના ઘૂંટડાં.
ગરીબને મારે તેનું જાય આડે ભારે.
૩૩૮. દોરના ચાબ્યામાં ફૂઓ રહે, પણ લોકના ચાબ્યામાં
ફૂઓ પણ ન રહે.
ઘંટીના ગાળામાં બચે, પણ લોકના ચાબ્યામાં ન બચે.
કંચાયા સારા પણ વંચાયા ખોટા.
૩૩૯. ગરીબ ગમારમાં બચે. પૈસાદારની શરમ પડે.
ગરીબ જોલે તે ટપલા પડે ને મોટા જોલે ત્યારે
તાળીઓ પડે. મોટાની પાંચશેરી ભારે.
સારાને સાગમટે* નોતરાં, ગરીબને કોઈ ગળે નહિ.
મોટા કહે મોવાળાની ભાણ, થોડા કહે સૌ-
હાણ, હાણ.

૩૪૦. ફાટેલે લૂગડે ને ઘરડાં માળાપે લાજ રી ?
ગરીબી કંઈ શુનો નથી.
૩૪૧. મનવિનાનું મળવું ને ભીંતેભીંતે ભટકાવું.
મન હોય તો માળવે જવાય
૩૪૨. લગ્ને લગ્ને કુંવારો.
તળાવે તરસ્યો ને વેળાએ ભૂખ્યો.
૩૪૩. ગામ હોય ત્યાં ઢેહવાડો હોય.
ગામ હોય ત્યાં ઉકરડો હોય. રંધાય ત્યાં ગંધાય.
૩૪૪. જાનમાં કોઈ જાણે નહિ ને હું વરની ફાઈ.
નહિ ત્રણમાં, નહિ તેરમાં ને નહિ છપ્પનના મેળમાં.
પાઠર સૂકું ને સિસકારા ચા ?
ગાઠા તળે ફૂતરું, તે જાણે જધો જાર હું તાણું છું.
ટિટોડી પગ લાથા રાંખીને સૂએ, તે એમ ધારે છે કે
આકાશ મારા પગ પર અદ્ધર રહ્યું છે.
દાતણ કરતાં ડોકું હલાવ્યું, તે જાણે મને માનીતી ગણી.
૩૪૫. મરદની ગીરદ+ મારી, નામદનો છાંયડો ખોટો.
ધણી ધારવો તો ધીંગો ધારવો.
હાથી વગર દરવાજો તૂટે નહિ.
પારો લોંચમાં દાટો પણ ફેડીને નીકળે.
૩૪૬. દાધારી+શુ- દવ જાળે ને પાળનારનો જવ જાળે.
૩૪૭. ગાય-જકરાંના વાઠા હોય, સિંહના નહિ.

+ ગીરદ-ગીર્દ-ગરદ, રજ.

- ગીરદ-દાધારીશુ-ઢેકાણાવગરનું, ગાંડા જેવું.

સિંહને સંગાય નહિ, મહાત્માને મઠ નહિ.
ખરા સંત તે રમતારામ.

૩૪૮. રામની રક્ષા ને ભીમનો દોરો. સદકે જાઉં.^૧
ચાંદો સૂરજ તપે ત્યાં લગી તપો. જુગજુગ જીવો.
ના મા, તારી સો જલા જા.

૩૪૯. ગાંઠનું ખાણું અને ગાંઠા સાથે જણું.
ખાવાનાં ગોખરું ને માંહે કાંટા.
ગાંઠનું ગોપીચંદન શુભાવણું.

૩૫૦. હાથીએ હાથી લહે ને વચ્ચે જાડનો ખો.
પાડે પાડા લહે ને જાડનો ખો.
મોટા લહે ને રાંકની ખરાબી.
તાંબા-પિત્તળનાં ઠામ અથડાય ત્યારે ગોખો પડે,
માટીનાં અથડાય તે કૂટી જાય.

૩૫૧. ગોળ નાખે તેણું ગંજીયું થાય.
હાથ મીઠા કે હાટ મીઠું ?
જેવી તારી બેલકી, તેવો મારો તંખૂરો.
જેવાં ભાઈનાં મોસાળાં, તેવાં બેનનાં ગીત.
જેવા મિયાંના કોદરા, તેવો ખૂનો વધાર.
પસલી ભાઈની ને આશિષ બાઈની.

૩૫૨. સ્ત્રી વગર સૂનો સંસાર. સૂનું ઘર સ્થામા વિના.
ઘરનું ઢાંકણ નાર.

૩૫૩. દરિયામાં રહેલું ને મગરમચ્છથી વેર.

^૧ મીઠાં કે બોવારણાં લઈ.

ગામમાં રહેવું ને પટેલથી વેર.

ખત્રીસ દાંત વચ્ચે જીભને દાંતથી વેર.

૩૫૪. છતે પેસે બિખારી. કુંભાર સાળે હાંલ્લે રાંધે નહિ.
ફૂકડી માતી— યાય તેમ પૂઠ સાંકડી યાય.

ઘેર ઘોડો ને પાળો જાય.

ઘેર ફજથું ને લૂપું ખાય.

૩૫૫. કળિયાનું મૂળ હાંસી, રોગનુ મૂળ ખાંસી.
હસવામાંથી ખસવું યાય. મશ્કરીની ખસકરી.
મશ્કરીના ઠઠા યાય.

૩૫૬. ખીકણુ બિલાડી.

૩૫૭. ઘર. માંડયું કે ટકાની તોલંડી તેર વાનાં માગે.
માંદાની સુવાવડ, હજાર ચીજ જોઈએ.
ઘર ઉખેલી જીઓ ને વિવાહ માંડી જીઓ.

૩૫૮. ટાટે પાણીએ ખસ ગઈ.
ઢેડ મૂઓ ને આભડછેટ ટળી.
વાએ કમાડ દેવાઈ ગયાં.
એક કાગડો મરે ને સો ગાયોનાં શિંગ ઠરે.
ભૂંડો મૂઓ ને ભાવટ+ ગઈ.

૩૫૯. ઘર દેખી પગ ભેરમાં ઊપડે. ઘર ધરતીનો છેડો છે.
ઘર ગયાનો કોઠો છે.*

÷ માતી-મડી + ભાવટ-પીડા, કુ.ખ.

* ગયાજી છેલ્લી જગ્યા ગણાય છે.

જિંટ મરે ત્યારે મારવાડ સામું જુઓ.

પાંચ કોસે પાળો વસે, દસ કોસે અસવાર.

કાં તો નાર કુશારજી, કાં તો કંથ ગમાર.

૩૬૦. ઘરમાં ટકાના ત્રણ શેર ને. બહાર તિસ્મારખાં.

મુઠ્ઠાંની દોડ મસ્જિદ સુધી. પાણીઆરાના મુનશી.

ઘરમાં કંઈ આવે નહિ, બહાર બળે તંતવાર ખાંધે.

પટેલની ઘોડી પાદર સુધી.

૩૬૧. ઘરડાં વિના ગાંડાં ના વળે.

જેના ઘરમાં ઘરડું નહિ, તેનું ઘર ગધેડે ચઢે.

૩૬૨. ગોર ખરણાવી આવે, કાંઈ ઘર ન માંડી આવે.

૩૬૩. ઘરડી ગાય ગોરને આવે. બળતું ઘર કૃષ્ણપંથ.

૩૬૪. ઘરડો થાય પણ ચસ્કો ન જાય.

હાલ જાય, હવાલ જાય, બંદેકા ખ્યાલ ન જાય.

જીવ કંઈ ઘરડો થયો છે ?

ખુઠ્ઠી ઘોડી લાલ લગામ, ચઢનેવાલા મેં જવાન.

૩૬૫. ધી કંથાં ઢળ્યું, તો ખીચડીમાં.

લપસ્યા તો ચે ગંગામાં. ઠોર ગયું તે ધણીને ઘેર.

૩૬૬. એક તરફ રામ, એક તરફ ગામ.

અરધમાં રામ ને અરધમાં ગામ.

સો દહાડાની પાવસ,* એક દહાડાની વાવસ. x

હાથીને હેયા સમું, તે ગધેડાને ગળાજોળ.

* પાવસ—પ્રાટપ, વરસાદ. x વાવસ—વા વાવ તે, ઉધાડ; અર્થાત્

સો દહાડા સુધી વરસેલા વરસાદનો બેજ જમીનમાંથી એક દહાડો ઉધાડ નીકળે તો જતો રહે.

મિયાં ચોરે મૂઠે ને અલ્લા ચોરે છોટે.

શ્રીમાનનો કચરો તે ગરીબનો પેટવરો.^૧

૩૬૭. ધણી-ધણિયાણી રાણ, તો કયા કરે મિયાં કાણ ?

ધી-ખીચડી એકનાં એક, પાપડ બેઠા દેખ.

દહાડે આવે ડાંગે ને રાતે એકનાં એક.

ખીખી લડતી હે, અઘડતી હે;

લેકિન ઘરકી ખખર રખતી હે. વૈદગાંધીનું સહિયારું.

૩૬૮. ઘેરઘેર માટીના ચૂલા. બધાનાં ઘર ગારે લીપલાં છે.

૩૬૯. ઉંઠર ઘરઘરના પરોણા. ઘેલીનાં ઘેરઘેર સાસરાં.

૩૭૦. મખખીચૂસ. તેલમાં માંખ પડી હોય તો નિચાવે.

પાઈને માટે મરકે જાય. દમડી માટે દમણ જાય.

પાઈ માટે નિંભાડે આગ મૂકે.

ચમડી તૂટે પણ દમડી ન છૂટે.

૩૭૧. ખાપરો કોડિયો બે ભાઈ.^૨

અંદુમંદુની બેડી. ચોરનો ભાઈ ગંડી છોડ.

સિદ્ધ ને સાધક થઈ મુલક મૂંડ્યો.

વાડીમાં પેસી નાખવે નીકળે તેવો છે.

એકખીબાને પગે બાંધી બિડે એવા છે.

૩૭૨. અણબોલાબોલો બોલે તે તણખલાની તોલે.

સોળત બેઈને સાસરે ગઈને નેવાં આવી બિલી રહી.^૩

સોનાની આવ૪ પાણીમાં ન નાખવી.

૧ પેટ જરાઈ રહે. ૨ કોડિયો અને ખાપરો-એ બહારવટિયા હતા. ૩ કોઈએ ન બોલાવી. ૪ આવ-કાનનું ધરણું.

શેઠ આવ્યા, તો કહે નાખો વખારે.

સલામ બજાવી, તો કહે ધર દો છપ્પર પર.

૩૭૩. આગ જલે તો જલકું કહું,

જલ જલે તો કિસકું કહું ?

વાડ ચીલડાં ગળે, તો ધણીને થું પાકે ?

રાજ થઈ લૂંટી લે, તો રૈયત કોની આગળ જઈ કહે ?

રક્ષક થઈને લક્ષક ધાય,

તે દુઃખ કોના આગળ કહેવાય ?

હેતુ શત્રુ થયો, બાપ ભીડીને વેરી થયો,

સાંઠીમાંથી સાપ થયો.*

૩૭૪. મનસા ભૂત ને ચંકા ડાકણ. વહેમનું ઓસડ નહિ.

૩૭૫. (સ્વાભાવિક વેરવાળી ભેલડીઓ.)

આદિ વેર ભેગી ને જતિ, આદિ વેર વેર્યા ને સતી.

ભેગીને ને ભોગીને વેર. ભગત-જગતને વેર.

રૂડાને ને જૂડાને વેર.

આદિ વેર ઘંટી ને ઘઉં, આદિ વેર સાસુ ને વહુ.

સાચને ને ભૂઠને વેર. 'હા' ને 'ના' ને વેર.

ચોર ને ચાહુકારને વેર. ઉદર-બિલાડીને વેર.

સૂમ ને દાતારને વેર. ચોર ને ચંદ્રમાને વેર.

૩૭૬. પહેલે કોળિયે મક્ષિકા. ચોરીમાંથી દાંત કચડવા.*

જંતુ જગજાથ ને આક્યા પાદરમાંથી.

આ સંઘ કાશીએ ન પહોંચે.

* હેતુ-હિતૈષો. આ ત્રણ પ્રકારનાં દુઃખ કોની આગળ જઈને કહેવાં ? * અપશુકન ધાય.

‘શ્રીગણેશાય નમઃ’માં જ ડબકો.

૩૭૭. બ્રહ્મા આગળ વેદ લખુવા.

ચૌદ બાણે, તેને ચાર બાણનારો શું શીખવે ?*

૩૭૮. છટુંદરનાં છંચે સરખાં ગંઠે જણ્યાં બધાં બરાબર.

ટંકશાળી રૂપિયા બધા બરાબર.

કોઈ કોઈનામાં વિણામણુ માગે તેમ નથી.

એક વાળના તણુ કટકા, તેમાં કાળો ને ગોરો કયો?

એકેયમાં મણુ નથી. એક નિંભાડાનાં ઠામ.

એક ખાડનાં ગલડિયાં એક તિશાળે લણેલા.

૩૭૯. અવળચંડી રાંડ જેવો.

‘છાનોમાનો આવજે, તો કહે છાંટે ચડીને આવીશ.

છાંધી છાંટો અંધાવનારો.

૩૮૦. છાસમાં માખણુ ભથ ને વહુ ફૂવડ કહેવાય.

ગાંઠેથી ગરથ ભથ ને લોકમાં હાંસી થાય.

૩૮૧. ઝાળખ્યા પછી નવ ગળના નમસ્કાર.

ઝાળખીતો સિપાહી જે ધખ્યા વધારે મોરે.

કેમ છુટાણુ, તો કહે ઝાળખીતા મળ્યા.

ગોરણ વંકું છું, તો કહે તારા ગુણુ બાણુ છું.

૩૮૨. (તણુ વસ્તુઓનો સમૂહ)

જૂમીન, બેરૂ ને જર, એ તણુ કનિયાના ધર.

શિંગ, ડાડી ને પોપટો, એ તણુ બતનાં અનાજ.

ફૂંક, માર ને ઘસરકો, એ તણુ બતનાં વાનિંત્ર.

ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ ને પ્રલય, એ તણુ જગતના ખેલ.

* ચૌદ વિદ્યા, ચાર વેદ.

યાન^૧ એટલાને કાંન, મીંડાં તેને ઈંડાં.
ધા, વા ને ઘસરકો, એ ત્રણ જાતનાં વાળાં.
કરતું, ચરતું ને તરતું, એ ત્રણ જાતનાં વાહન.
ધાર, અણી ને ધુખાકો, એ ત્રણ પ્રકારનાં હથિયાર.

૩૮૩. જિંસકે તડમેં લકુ, ઉસકેં તડમેં હમ.
જ્યાં મળી રોટી, ત્યાં પડ્યા આળોટી.
જ્યાં આવલકા દાણા, વહાં ખદિયું જાનાં.
જિંસે જમણવાર તીસે વાલીડો તૈયાર.

૩૮૪. સવાચારના સો સમ, શેર મગદળના ચાહેલી.
ચોરની 'ના' ને છિનાજવાની 'મો' એ જ ને જરાજર.
સમ ને સુખડું ખાવા જ 'કર્ચો' છે.
જુગારીના સોગન જૂઠા.^૩

૩૮૫. મમમમનું કામ છે, ટપટપનું શું કામ?
પાડાપાડીથી શું કામ? જળી^૪ ખાધાથી કામ.
કરતા હો તે કરો ને છાસથી દોણી ભરો.

૩૮૬. કોડી હશે તો ઢાંકણાં ઘણાં ચે મજશે.
જીવતો નર ભદ્રા પામે.
શિર સલામત તો પધડી બહોત.
જિયેગા નર, તો ફિર બસવે ઘર.

૩૮૭. જીભને વારજે, નીકર જીભ દાંત પડાવશે.^૫
જીભ કરે છે આજખંપાજ ને ખાસડાં ખાય શિરકપાજ.

૧ યાન-સન. ૨ સવાચાર-વૈસા. ૩ એમ જૂઠો સમજો છે.
૪ જળી-મધાઈ. ૫ માર ખવડાવશે.

૩૮૮. જે કોઈરે કાળ જિતયો, તે કોઈરે મીઠા ચઢયા.^૧
 છતના ચાળા. મળતર વગર ચણતર નહિ.
 છત છાની ન રહે. બકરકુદીઓ બધી મળતરની.
 મળતર પતરાળની મા.
૩૮૯. જેને ગાડે બેસીએ તેનાં ગીત ગઈએ.
 ધંટી એનાં ગીત.
 શેઠ કહે પચમની બાણ, તોપણ કહીએ 'હાણ, હાણ.'
 'જાંટ જિહી લે ચક્રી' તો બી 'હાણ હાણ' કીણએ.
 જેનો ખાઈએ કાળિયો, તેનો વાળીએ ઘોળીઓ.^૨
 રહેવું ત્યાં વહેવું.^૩
૩૯૦. ધાન ખાવું ધણીનું ને ગીત ગાવાં વીરાનાં.
 રહેવું કૌરવમાં ને જ્ય વાંચવી પાંડવની.
૩૯૧. જાળિયો કુત્તેકુ માર. પંરોણા પાસે સાપ બલાવવો.
 જાળિયો મોભામોભ. પારકાં કામ શીજાં.
 આગ વગર ડાંગ લાગે નહિ. પેટ વગર ઠેસ નહિ.
૩૯૨. ચપટીમાં ઉઠાવવું. જિઠાં લણાવવાં.
 પાણીમાં ખાચકો લરાવવાં. ઘીસલાને માર્ગે ચડાવવું.^૪
૩૯૩. જેના દીકા ન મૂળ્યા, તેના માંયો શું મરશે ?
 મોઢા ઉપરથી માંજ જીડતી નથી. માંચીનો માંકણ.

૧ બીજું સારું અનાજ મળવાથી હવે કોઈરને લીધે અજીજીયું થયું છે. ૨ ઘોળીઓ, વાળવો-બહું કરવું. ૩ વહેવું-વેતરું કરવું. ૪ ઘીસલો-હળ, રાંધ વગેરે ખેતીનાં સાંતી. ઘીમુક્કાને માર્ગે ચીલો ન હોય તેથી ગાંડું ચાલે નહિ; અર્થાત ખેડો માર્ગે બનાવી મરકરી કરવી.

શેકચો પાપડાભાંગે- તેમ નથી.

દાંતે દહીં આવે તેવા છે.

તણખલું તોડીને જાંકરી શકે તેવા નથી.

૩૬૪. રાગ આવે ઘોડાવેગે ને જાય કીડીવેગે.

દુઃખ આવે ત્યારે સામઢું ને જાય ત્યારે કંટકેકટકે.

૩૬૫. કાગળ હોય તો બાંચ લઈ, કરમ ન બાંચે જાય.

કર્મ વંચતાં હોય તો જોષીનાં રાંડત નહિ ને

વેદનાં મરત નહિ. ઢાંકેયાં કરમની ખંખર ન પડે.

કરમ કરે તે ન કરે મા ને ખાપ.

તદખીર નાહ ચલતી તિકદીર કે આગે.

ઉદ્યોગ કરે લાખ પણ કરમ વગર ખાખ.

૩૬૬. લિખ્યો હે લલાટ લેખ, વામે નહિ મીનમેખ.

છઠ્ઠીના લેખ. તુલસી રેખા કર્મકી મેટ શકે નહિ રામ.

હાથમાંથી લઈ જાય, પણ નસીબમાંથી કોઈ ન લઈ જાય.

૩૬૭. જેવો માએ જણ્યો તેવો.*

પહેરવાને પૃથ્વી ને ઓઢવાને આલ.

૩૬૮. નાનો તોપણ રાઈનો દાણો. ભાગ્યુંભાગ્યું તો ચે ભર્ય.

કોણાં તો ચે સાગનાં લાકડાં.

નાનું તોપણ સિંહનું જય્યું.

વાંકો તોપણ ઘઉંનો રોટલો.

હાથી પાણી પીએ, તોપણ ઢીંચણ સમા પાણીમાં પીએ.

૩૬૯. ઠોકરો ખાતાં હોશિયાર થવાય.

લાખ ખાય, ત્યારે લાખનો થાય.

ઘાટઘાટનાં પાણી પીએ, ત્યારે ઘડાય.
 બત્રીસ ગોઠા ખાય, ત્યારે બત્રીસલક્ષણ થાય.
 ઘણા ટકોર ખાય ત્યારે પાકો થાય.
 બહાર ફેરે તે બાજદો^૧ થાય.

૪૦૦. ખડને ગાડે ગોળપાપડીનું લાતું ન હોય.
 મસાણિયા લાડુમાં એલચીની ગંધ ન હોય.
 ખાતરના ગોડા સાથે ચોપદાર ન ચાલે.
 અંબાડીમાં બેસી છાણું ન વિણાય.
૪૦૧. સોરંગી^૨ જેમ, કૂટે, તેમ રંગ કાઢે.
 ઢોલ જેમ કૂટે, તેમ અવાજ કાઢે.
 ઠાઠી, કણક ને કેળાં ગૂંધાં ગુણુ દે.
૪૦૨. ઢાંડી પિટાવીને કહ્યું છે. ચોરે બેસી સમજણ પાડી છે.
 તાળી પાડી દોમ દેખાડી કહ્યું છું દહાડી દહાડી.
૪૦૩. તારા જેવા તો એના ખિસ્સામાં પડ્યા છે.
 તારા જેવા તો એના પેટમાં ગલ્લડિયાં રમે છે.
 તારા જેવા તો એના પેટમાં કરમિયાં છે.
૪૦૪. રાંડ, મારો રોટલો ને ઘડતાં બાગ્યો.
 લાખ વાતની ઝમેક વાત ગાગી વાતે ગાડાં બરાથ.
 તે કયાં રાવણની કાણુ, માંડી ?
 ઘી ખીચડીના અક્ષર બે. લાંબી પરડ^૩ કોણુ સાંભળે ?
૪૦૫. પંચ માખાપ છે, પણ મારી ખીલી ખસે નહિ.
 ખસે ખાડા પણ ન ખસે હાડા^૪

૧ બાજદો-હોશિયાર. ૨ સોરંગી-મજાક.

૩ પરડ-પીડાની વાત. ૪ હાડા-રજપૂતની બાતિ છે.

થવાનું હશે તે થશે, પણ કાશી કેવળિયાને જશે.

તોળે^૧ ઘોડો હઠે. મોળે^૨ ગોલું ન હઠે.

થે^૩ ડગાં, પણ મેં ના ડગાં.^૪

સો તારી રામદુવાઈ ને, એક મારું 'જીંહું.'

તેરી બાવડી^૫ હઠે, મેરી હઠ ના હઠે.

૪૦૬. નરમ-ગરમ થઈએ ત્યારે મેળ આવે.

નમતી, દોરી તો મૂકવી પડે.

કડવો ધૂંટડો ઉતારવો પડે.

ગરમેગરમ લેગા થાય ત્યાં જાળ બિઠે.

૪૦૭ ગાઈઓ^૬ વહાં તક ગાઈઓ, ફિર આંખા દેઠે જાઈઓ.^૭

સાસુ શિખામણુ દે, ત્યારે, વહુ કીડીઓ ગણે.

કાન તળે કાઢી નાખવું.

વાત કરવા માંડે, ત્યારે આકાશના તારા ગણે.

વાંસનળીમાં ફૂંક.

૪૦૮. તેરા તેલ ગયા, મેરા ખેલ ગયા.

તારી વાત ગઈ, મારી રાત ગઈ.

તેરા બોલ ગયા, મેરા તોલ ગયા.

૪૦૯. જેનો આગુ^૮ આંધળો, તેનું કટક^૯ કૂવામાં.

ઉસ્તાદ બેસે પાસ, તો કામ આવે રાશ.^૯

૧ તોળે-તારો. ૨ મોળે-મારો. ૩ થે-તું. ૪ ડગાં-ડગું, હકું. ૫ બાવડી-વાવડી, વાવ. ૬ ગાયન સંભળાવવી આવનાર ગવૈયાને કાણિયાએ કહેલું: અર્થાત્ તેને ગાયનમાં રસ ન હતો. સાંભળવાની સરજી ન હતી. ૭ આગુ-આગેવાન. ૮ કટક-કસકર.

- શુરે આધજા, તેના ચેલા લીંત.
- ૪૧૦ જેનો અહીં ખય તેનો ત્યા^૧ ખય
જે જગતમાં ભલો કહેવાણો, તેનો વાસો સ્વર્ગમાં.
- ૪૧૧ એક આપે ને બીજો વારે, તેને ઘાલો જમના બારે.
તેલ બાળનારનું બળે ને મથાલથી પેટ ફૂટે.
ઢાતારી ઢાંત કરે ને ભંડારી પેટ ફૂટે.
પારકી ગાય, પારકું ખાય, જે હાંકે તેનું સત્યાનાથ જાય.
વાવરનારનું વરે ને રધવારાનું^૨ પેટ બળે.
અન્ન તેનું પુણ્ય, રાંધનારને ધુમાડો.
- ૪૧૨ માગી રૂઝો ફૂલ લેશે, કંઈ ચોટલી તો નહિ લે ?
૪૧૩. પ્રભુ જે કંદે તે સારા માટે. ^૧ ^૨
શૂળીનું ડુંખ શૂળથી ટળ્યું. ^૩
૪૧૪. બોલે નહિ તે બોળી મારે. ^૪
ચોડાબોલો ને થાંભલાકોરો. મોળું દહીં ઢાંત પાટે.
ટાહુંટાહું બોલે તે કાળબું કોરે
બોલે તેનું પેટ કપાય. ^૫ છાની છરી છેતરે.
ચોડાબોલો જીતી જાય ને બહુબોલો વેતરી જાય.
- ૪૧૫ સઈનો દીકરો જીવે ત્યાંસુધી સીવે.
જીવ્યા ત્યાંસુધી વહ્યા.^૬
મરતાં સુધી નાથ કાઢી નહિ ^૭
ખાંધી લેટે ગયા.^૮

૧ ત્યા—સ્વર્ગમાં. ૨ રધવારો—રસોઈયો. ૩ ખાર વહી.

૪ ધરડા બળદના નાકમાંથી નાથ કાઢી, તેને આરામ આપવામાં આવે છે. ૫ મરતાં સુધી કમ્બર કસેલી જ રહી. ^૬

૪૧૬. વરરહ્યો વાસી ને પહેરામણી ગંધ નાંચી. 'દાંદીનાં' દોઢસો
ને 'ચોટીનાં' ચારસો. રાઈનાં 'પાડ' રાંતે ગંચી. *

[એક વાણિયાના ધરમાં ચોર : બંરેચોટ વાણિયાએ તેને
જોયો. તેણે પોતાની ઓંતે જમાડી કહ્યું : 'રાઈ ભરી રાખી છે
તે કાઠ. કાલે રાઈના ભાવ ખૂબ વધી જવાના છે.' રાઈનો મોટો
દગલો કયો તે બંને ધણી-ધણિયાણી બીજા ખંડમાં સૂઈ ગયાં.
ચોરે જાણ્યું : 'વાણિયો જુગી ગયો છે એટલે દરદારીના લેવાશે
નહિ. પણ લાવને આ રાઈ લઈ જઈ. કાલે સારો ભાવ ઉપજશે
ને પૈસા સારા મળશે.' એટલે 'લગડે' ખાંધી. પાંચમણ રાઈ લઈ
ગયો. બીજે દિવસે સવારે વાણિયાએ પોલીસને ખબર આપી રાખેલી
ચોર તે વાણિયાની દુકાને જ રાઈ લેવા આવ્યો. તેણે રાઈનો
ભાવ પૂછ્યો. વાણિયે કહ્યું : 'રાઈના પાડ તો રાતે ચાપા. એટલામાં
પોલીસે આવી તેને પકડી લીધો અને જલ્દી પૂર્યો.]

૪૧૭. હુઃખનું ઓસડ દહાડા.

૪૧૮. હુનિયા આંધળી નથી. હુનિયા દીવાની છે.

૪૧૯. હુનિયા અકતી છે, હુંકાનેવાલો આહીએ.

૪૨૦. ભૂડો ભૂડાનો ભાવ લજબ્યા વગર ન રહે.

પોદળો પડ્યો તે ધૂળ લઈ ઉખડે.

ભૂંડી રાંઠે ખમણો વેરો.

કસ્તૂરીમાં રંગ નહિ, ભૂંડીમાં ઢંગ નહિ.

ખોડી બિલાડી અપશુકેન કયો વગર ન રહે.

૪૨૧. કમાઉ દીકરો કુટુંબને વંહાવો.

ફગણી ભેંસની પાટુ સારી લાગે.

ગોળ ખાય તે ચોકડાં ખમે.

૪૨૨. ધુમાડાના બાથકા.+
પાણીમાં લીટા. મૃગજળ. ગંજનાનાં જળ.
આકાશકુસુમવત. ગોદડે ગાંઠ.x
પાણીની ગાંસડી બાંધવી.
૪૨૩. ધ્રુવનાં અક્ષર. જડને સલાખ. અદે સો.
તેલનું ટીપુ ને હીરની ગાંઠ. લોટ લી ને પટોળે ભાત.
એમાં મીનમેખ નહિ. કંકુચોળા ચોટી ગયા છે.
૪૨૪. ધૂળગળ સારું વેર કરવું.
કાચરી÷ સારું વિવાહ. બગાડવો.
૪૨૫. ધોળીના ઘરમાં ખાતર પડે સે ઘસકવું બધ.
નાગા ઉપર ઉઘાડો પડે. હથે તેનું જશે.
હું તો મંગળ ગાઉં.
૪૨૬. માંસ ખાઈ હાડકાં કોટે ન બંધાય.
દેશ છતી દરવાજો ડોકે ન બંધાય.
સૌ સીવાળા છે, બાયડીને બગલમાં મારીને ન દેરાય.
૪૨૭. ધણીની માનીવી ઢેડી ગામ અલડાવે.
કાછની લેંસ આખા ગામનાં ખેતર લેજે.
જેનો ધણી હાય, તેનો સૌ સાય.
વકર્યો સાંઠ માટી ઉછાળે.
૪૨૮. માંગે સો ત્યાગે ને, ત્યાગે સો આગે.

+ જૂઠા દેખાવવાળી—સારવમરની વસ્તુ.

x તેમાં કશું બંધાય નહિ.

÷ કાચરી—ચીઝડો વગેરેની સૂકવણી.

નમે તે પ્રભુમે ગમે. અક્કડ બિડી જાય, ડૂબ ખૂબ કી ખૂબ.^૧
ન ખાય તેને 'ખા, ખા' કરે, ખૂબ ખાય તેને આઘો કરે.

૪૨૯. ઉધારની માને કૃતરા પરણે.

રોકડા આજ ને કાલ ઉધાર.

ઉધાર તો કહે 'ઓ' ને ખૂણે બેસી રા.

નગદ તો કહે 'ભુ,' ખા ખીચડી ને ઘી.

૪૩૦. ખાલી હાથે આવ્યા ને ખાલી હાથે જવું છે.

આવ્યા ખાંધી, મૂડીએ, જવું ખુલ્લે હાથ.

ખા ગયાં સો ખો ગયા, ખિલા ગયા^૨ સો ખો ગયા.^૩

હાથે તે સાથે, પૂઠે તે જૂઠે.

મૂઆ પછી પુણ્ય, તે સઘળું શૂન્ય.

નાગા આવ્યા ને નાગા જવું છે.

૪૩૧. માયાને બંધ, કાયાને નહિ.

નાગાને છુટાયાનો શો લો ?

ખાવો બિલ્લો જગલમાં હાથ ને જ્યાં પડ્યા ત્યાં જગત્તાથ.

વોળાવિયા વગર બે ચાલે-તૂંબડું^૪ કે શિંગડું.^૫

વાંઝિયાનાં હોય તો મરે !

૪૩૨. સુખડ ધાસે, ઓરસિયો ન ધાસે.^૬

બળિયા સાથે ખાય, તે નબળો ધાસે.

૧. ડૂબ-ચિયા તથા પાનખાજરીનું ધાસ. સખત, પવન વાય, ત્યારે તે નમી, જાય છે; પરિણામે તે બિડી જવું નથી, પણ વધ્યે જ જાય છે. ૨ ખિલા ગયા-ખીજને ખવડાવી ગયા. ૩ ખો ગયા-આવતા જન્મ માટે વાપી ગયા. ૪ તૂંબડું-ખાલજી. ૫ શિંગડું-ખાવો, જે આરતીસમયે ફૂંકવા માટે શિંગડું રાખે છે. ૬ ધાસે-ધસાય.

૪૩૩. ધાઈને મળીએ નહિ ને અજગા રહીએ નહિ.
 ઉપર પડતા જઈએ નહિ ને અતડા રહીએ નહિ.
 લીંબુનું પાણી થઈને રહેવું.
૪૩૪. સમુદ્ર સરખા સખા ને અલૂણું ખાવું.
 નદીએ જઈને તરસ્યા આવવું.
 સાસરે આણું કરવા ગયો ને વહુ ભૂલી આન્યો
 પાણીમાં માછલુ તરસ્યુ.
૪૩૫. નાતરે જવું ને હઠાડા ભાંગવા.
 મરવું ત્યારે મુહૂર્ત જ્યું ?
 સાથરો ત્યારે સાંકડો શો ? ને તરક માંટી ત્યારે રાંકડો શો ?
૪૩૬. જમાદારને ભેર જમાતનુ, જમાતને ભેર જમાદારનુ.
 વળીને મોભનો આધાર, મોભને વળીથી રક્ષણ.
 ખેતર રાખે વાડ ને વાડ રાખે ખેતરને.
 દેયત રાજા વડે, રાજા દેયત વડે.
૪૩૭. ગાડું નાવમાં ને નાવ ગાડા પર.
 માથું પાધડીમાં ને પાધડી માથા પર.
 ઘોડા ઉપર ચઢીએ ત્યારે આપણે સવાર, જિતરીએ ત્યારે
 ઘોડો સવાર નવ નાડીઓ જીવતે ગમે તે નાડે ચઢી જાય.
૪૩૮. ધણીવગરનાં ધોળ સૂનાં. x સરદારવગરનું સૈન્ય ખારે વાટ.
 રાજા વગર નગરી સૂની, જ્ઞાન વગર હેયું સૂનું;
 ધણીવગરનાં ઢોર સૂનાં ને માવતર વિના છોરુ સૂનાં.
૪૩૯. નેવનાં પાણી મોભે ન જાય
 મોંની વાટે કોળિયો જાય, નાકની વાટે ન જાય.

જેમ ઘટતું હશે તેમ થશે, કાંઈ બ્રાહ્મણી નાતરે જશે ?
જે છાજે તે છાજે, કાંઈ ગધેડા ઉપર નોખત ધાજે ?

૪૪૦. નેજાનાં ગાડાં નેજામાં ન રહે.

‘લોંચના પડ્યા કાંઈ લોંચ રહે નહિ.

૪૪૧. થોડું કેમ તણાયા, તો કહે લાલો-લોલો.

એકું ખાય તે ચોપડ્યાને ભરોંસે.

લાલચ વગર કોઈ લપટાય નહિ.

ખિલ્લી ધી સૂંઘતી આવી છે.

મારો લાલો લાભ વગર લોટે નહિ.

[એક વાણિયજનો દીકરો હતો. તેનું નામ લાલો. એક દિવસ ધી લઈને બજારમાંથી આવતાંઆવતાં તેનું ધી ઢોળાઈ ગયું. તેથી જમીન ખોતરીને ધી એકઠું કરી માટી સાથે તે વાસણમાં ભરતો હતો, તેવામાં એક ઓળખીતાએ તેને જોયો. ઘેર જતાંજતાં તે માણસે તેની માને કહ્યું : ‘લાલોનું ધી ઢોળાઈ ગયું છે અને તે લોટીને-નીચે પડીને ધી ઉસરડે છે.’ મા બોલી : ‘મારો લાલો લાભ વગર લોટે નહિ.’ લાલો ઘેર આવ્યો. માએ બધી હકીકત પૂછી. લાલાએ કહ્યું : ‘મા, એ તો ધી લઈને આવતાંઆવતાં મેં જમીન પર સોનામહોરોનું પડીકું જોયું. એમને એમ ઉપાડી લઉં, તો તેની પૂછ-પરછ થાય અને વાત પોલીસે જાય. એટલે તે પડીકા ઉપર મેં જાણીજોઈને ધી ઢોળી નાખી ધી ઉસરડી લેતાં, તે પડીકું પણ વાસણમાં લેતો આવ્યો છું. સોનામહોરો ઘેઈ નાખીને લઈ લો અને સાચવીને ઠેકાણે મૂકી દો.’]

૪૪૨. શેખચલોના વિચાર. મનુના મલીદા વાળવા, ત્યારે
મોળા શા વાળવા ?

પત્તેડી રોટી ચોર પાનીકા ધી બન બચ, તો બંદા

ઝંખોલ ઝંખોલ ખાય. હવામાં ઝિંહા ખાંધવા.
દરિયો બધો વાળીન્ધેર લાવવો.
ગગન સાથે વાતો કરવી.

૪૪૩. વહેલો તે પહેલો, ભૂલે તે ઘેલો.

પહેલાને પાણી, પાછલાને કાદવ.

પહેલાને પ્રસાદ, પાછલાને એક.

પહેલાને પતરાળી સવાની, પાછલાને પાઈની.

૪૪૪. પંડ રળે તે પેટ ભરાય, ધન રળે તે ઢગલો થાય.

નાણું નાણાંને તાણી લાવે, રળે તેો રોટલો મળે.

દરિયો કે દરબાર કે કોઈ ધર ભવ, કે કોઈ ખિસર ભવ.

[પૈસો મળવાના-ઓચિંતા ધનિક થવાના ચાર ઉપાય છે :

૧. દરિયાપારના વેપાર ખેડે, ૨. ક્યાં તો દરબારમાં 'રાજની ચાકરી કરે, ૩. કોઈ ચોરીના કે રોડીરાંડના પૈસા ધરી ગયું હોય-મૂઝી ગયું હોય, તે ભૂલી જાય કે ભણી જોઈને પાછા ન આવે, ૪. કોઈએ ધરમાં ધન દાટયું હોય તે ભૂલી જાય, તેના વારસદારો પણ ભૂલી જાય અને વેચાતું લેનારને તે ચરુ મળે.]

૪૪૫. પરાણે પ્રીત થાય નહિ.

ખાંધ્યા કણુખીએ (અથવા ખેડુએ) ગામ વસે નહિ.

જળરદસ્તીનો સોદો નલે નહિ.

મારીને મુસલમાન કરવો, તેમાં લાભ નહિ.

પરાણે પુણ્ય થાય નહિ. પુરીનો સોદો, તે હાથીનો હોદો.

૪૪૬. વાજતું-ગાજતું માંડવે આવશે.

કુટાતું-કુટાતું એની મેળે ઠેકાણે આવશે.

સૂરજ કંઈ છાજડે લાંકયો રહે નહિ.

ચંદ્ર બીજનો નહિ, તો ત્રીજનો ગણાયો.

૪૪૭. સો સિકારસ ને એક મૂળાપણી.

માથડી ભેંસ ચાવી ગઈ.

[કોઈ એક ન્યાયના અધિકારીને એક માણસે પોતાના લાભમાં ચુકાદો આપવા બદલ પાથડી આપવાની કહેલી. સામાવાળાઓએ ત્યારપછી અધિકારી પાસે જઈ ભેંસ આપવાનું નક્કી કર્યું. ચુકાદો પેલા બીજ માણસના લાભમાં ગયો. એટલે પેલે માણસે અધિકારીને પૂછ્યું : 'સાહેબ, આમ કેમ કર્યું ? પાથડીની તો યરમ રાખવી હતી !' ત્યારે સાહેબે જવાબ આપ્યો : 'પાથડી ભેંસ ચાવી ગઈ.' અર્થાત્ વધારે લાંચ આપે તે ફાવી જાય. સિકારસ કરતાં લાંચ જલદી કામ કરી આપે.]

૪૪૮. હેવાતણુનો ઉધારો, રંડાપો રોકડો.

વાળી ઘડાવતાં વાર, નાક કાપતાં શી વાર ?

૪૪૯. પાવેયાને પાનો ચઢે નહિ. ફેંસીની ફેંજ સાંભળી નથી.

ખંદડા ખાંડે વઢયા બણ્યા નથી.

પાવેયા ઝાટકે આવ્યા બણ્યા નથી.

૪૫૦. દિગંબરના ગામમાં ઘોળીનું શું કામ ?

પાવેયાના ગામમાં વેશ્યાએ કરી દુકાન.

૪૫૧. ભાલમૂળા કંઈ શાકમાં લેખું ?

ઘેંસનું ખાણું ને બદામનું નાણું.

મૂળાપણી કંઈ આડમાં લેખું ?

ચકરકંદની ઝુંકલી. રેણપેણના હિસાબ કોણ ગણે ?

૪૫૨. પૂછતા નર પંડિત. પૂછતાંપૂછતાં લંકા જવાય.

પૂછતાં તો પૂને જવાય.

* હેવાતણુ—સીમાચ.

શુરુ દત્તાત્રેય ચોવીસ શુરુ કરી સિદ્ધ થયા.

૪૫૩. ખૂંઠ પાછળ પાંદશાહની.^૧ હાથી પાછળ ઘણું કૂતરાં ભસે છે.
૪૫૪. હવનમાં હાંકું. દેવ સોનાના પણ ગાં- પિત્તળની.
સોનાની યાળીમાં લોહાની મેળ. લગનમાં વિધન.
૪૫૫. 'ધોલકા, ધોલકા' કયા કરતે હો, ચાર ભાઈ મિલકે
એકે વહાં ધોલકા. જ્યાં બાંદશાહ ત્યાં બનર.
જ્યાં દેવ ત્યાં બત્રા. જ્યાં મામે ત્યાં મોસાળ.
ગાયો વાળે તે ગોવાળ. અઠેઈ દ્વારકા.^૨
૪૫૬. 'કાગડો' આણું એઈ બેસે.
પારકી નિદા કરનાર છિદ્ર ચોધે.
માંખ મલિન વસ્તું પર બેસે.
કાગતણું કુટુંબ, તે પરનાં ચાંદાં બુએ.
૪૫૭. આપબહાઈ હાંકવી. વરને કાણું વખાણું ? વરની મા.
૪૫૮. ઘરના બૂવા, ને ઘરના જંઘડિયા.^૩
પોતે કાદી, પોતે કુરિયાદી ને પોતે ન્યામ, વૂંકવે.
માંડવે ગાયો કે બનમાં ગાયો.^૪
ગદો ચાર ને ગદાની મા સાક્ષી.
એ ભગવાન એના એ. ઘરની મંડળી, ને બાવો મહંત.
૪૫૯. પોતુ દેખી સૌ પેસે. ફાટલાં ખાસલાંમાં સૌ પગ ધાલે.
કૂટેમેં પાંક, તૂટેમેં શિર, બિચમેં મેરા ચાંદભાઈ.

૧ 'ખૂંઠ પાછળ પાંદશાહનું પણ લોકો જૂંકું બોલે.

૨ અઠેઈ-અડી જ. મારવાડી લોકો તે શબ્દ વાપરે છે.

૩ જંઘડિયા-ડાકડિયા. ૪ બધે પોતે જ.

૪૬૦. ફાઈની ખારેક આંખ કાઢે.+
 શ્રાદ્ધની ખીર પાટલે વળગી આવે.
 વિવાહ વેચાતો ને શ્રાદ્ધ ઊછીનું.*
૪૬૧. મોટા બાપના ઠીકરા, ઘરમાં ન મળે ઠીકરાં.
 મોટાં ઘર તે ભૂતનાં ઢર.
 મોટાં ઘર તે વાસીદું ન વળે ને દીવા પૂરા ન થાય.
 ઓઢી ફેરે દુશાલા, ઘરમાં હોય કસાલા.*
૪૬૨. એક નાવનાં છડિયાં. સૌનું યશે તે વહુનું યશે.
 સૌગત તે વહુગત. શોકનાં હારે ભાંગવાનાં. (બલયાં)
 દૂળવું કે તરવું સાથે.
૪૬૩. ડેરેડેરે મીર.
 બધા પાલખીમાં બેસે, ત્યારે ઉપાડનાર કોણ ?
 હું રાણી, તું રાણી, કોણ ભરે બેઠે પાણી ?
 સૌ ઘોડે ચઢે, ત્યારે આગળ કોણ ઢોડે ?
૪૬૪. બળતામાં ઘી હોમવું. વાચડો ને વળી વા દીધો.
 કળિયો ને માંહી વધાર મૂક્યો.
 † જાએ શૂળે જાઝી જાળ. ચડાઉ ને વળી ચડાવ્યો.
 ઘા ઉપર લૂણ છાંટવું.
૪૬૫. મોઢે 'ના, ના' ને ચેટમાં 'હાથ, હાથ.'
 મનમાં હાસું ને આંખમાં આંસુ.

+ કારણકે વધારે કિંમતી બહોળો આપવો પડે.

* શ્રાદ્ધનું નોતરું આપે તેને આપણે પણ નોતરું આપવું પડે;
 ને વિવાહમાં જમવા જઈએ તો આપણે પણ જમવા બોલાવવા પડે.

* કસાલા—દુઃખ.

- મનમાં જાવે પણ મૂંડી હલાવે.
 અપ્રીયતા બંધાણી ને બાયડીનો એક સ્વભાવ.^૧
 માથે લઈને મૂકવા બચને 'રહો રહો રાંદેલ' ગાતી જાય.
૪૬૬. ઘર વેચીને તીરથ કરવું. નાગા થઈને ચંદરવો બાંધવો.
 રંગ હે નરુંકું કે કુંક દિયા ઘટુંકું.
 લાહીલોહીને વર ઘોડે ચઢ્યા.
૪૬૭. બાપની દોલત પર તાગડધિત્તા.
 બેઠું ખાય તે એઠું ખાય.
૪૬૮. લીખ, ભારો^૨ ને બાણુતર સવારમાં સારાં.
 એક પહોરની બિજા, સાત પહોરનું સુખ.
૪૬૯. હિસાબ કોડીનો ને બક્ષિસ લાખની.
 લેવુંદેવું વહેવારે. ભૂલનો ભોગવટો હોય તહિ.
૪૭૦. કડવું એસડ મા પાય.
 મીઠા જાલથી લેવાય, તેની વાત ખાડે જાય.
૪૭૧. માગણું ને મરણું ખરાબર.
 માંગતાં સૂમને દાતાર કહેવો પડે.
 માગનાર પાણીથી પાતળો. માગણ તૂરથી^૩ હળવો.
 માગ્યાં તો મુક્તાદ્ધન મળે, પણ લીખને^૪ માથે ભઠ.
૪૭૨. રાજા દાને ને પ્રજા સ્નાને.^૫
 સકર્મીની જીભ ને અકર્મીના ટાંટિયા.
 વજ્રમાનની જીભ ને ગોરના ટાંટિયા.

૧ માત્ર મોટેથી જ ના કહે, પેટમાં જાય. ૨ ભારો-ધાસનો.

૩ તૂર-આકડાનું ૪ લીખ માગીને દાથી પર સવારી કરી આવેલા પોતાના પતિને સ્ત્રી કહે છે. ૫ પ્રજાને રાજ કરે છે.

૪૭૩. ફૂલ નહિ ને ફૂલની પાંખડી.
નાહ્યા તેટલું પુણ્ય. (ગંગાદિકમાં)
૪૭૪. નામ રહે ગીતડે કે ભીંતડે.^૧ મુરતસે^૨ કીરત^૩ બડી.
૪૭૫. મળ્યા ત્યારે મીર, - ના મળ્યા ત્યારે ફકીર;
ને મરે ત્યારે પીર.
આવે ત્યારે ગઢબદિયાં,^૪ જાય ત્યારે સાંસા.
૪૭૬. થોડામાં બોડું,^૪ વાડકીનું શિરામણ.^૫
ચોરમાં ચોર પડ્યા. વાસી રહે નહિ ને કુત્તા ખાય નહિ.
૪૭૭. ઘરમાં બોલે ડોકરાં, બહાર બોલે છોકરાં.
૪૭૮. રાજપૂત ને ગરબપૂત. રાજની કૃપા તે ઠીકરે હૃદ્ય.
રાજ, વાળં ને વાંદરાં, જેમ ભમાવે તેમ ભમે.
કેવલિયા કિમ્મીકા કાકા બી નહિ ને મામા બી નહિ.
રાજની માયા ને તાડની છાયા.
ગરાસિયા ને ગાં- એક દી ન ધોઈ તો ગંધાય.
૪૭૯. પરમેશ્વર સખરમાં રાણ છે.
પરમેશ્વરને ત્યાં ધીના હીવા બળે છે.
હક કર, હલાલ કર, દિલમેં સખર કર.
૪૮૦. જેવો માલ તેવું મૂલ. માલ રહ્યો વાસી, મૂલ ગયું નાસી.
૪૮૧. કોને લેવું છે ને કોને દેવું છે?
આપ્યું વાણીએ ને ખાધું આણીએ.
૪૮૨. ખાંડા ગામમાં બે તેરસ. નિર્બંધી નાતમાં તેર પટેલ.

૧ કાંવના કરવાથી, કે મોટાં મકાનો ચણાવવાથી. ૨ મુરત-રૂપ,
૩ કીરત-કીર્તિ. ૪ બોડી ગયા, ભૂડી ગયા. ૫ કેટલું માથે કે
અર્થાત્ ચોડું.

ખાર લેયા ને તેર ચોકા.

૪૮૩. પૂંજિયાની મા ગૌત્રાંટ ઊંજી રહી.*

માધુડો મૂઓ ને ગોઠડી પરવારી.

પુરુષ ગયો એટલે ઘર ઉંજળડ.

પુરુષની માયા ને મરદની છાયા.

૪૮૪. પારકે મોંએ પાન ચાવવું.

પરવસુ પરિચાણે, આપવસુ એકંકે નહિ.

તીતરને મોઢે શુકન.

ધણીવસુ ઢોર, કોશે નાથો કે કોઠાળીએ.

૪૮૫. સત્તા આગળ ચાલુપણ ચા કામનું ?

સો તારી દલીલ, એક મારો હુકમ.

પીઠ સખદી તો પુરુષ બળિયો.

૪૮૬. ગોળે માથું ચોપડી ખાઈ જવું.

અવળે અંજો મૂંડવો. ટોપી પહેરાવવી. લંઘી* એસાડવી.

૪૮૭. લોભી શુર ને લાલચુ ચેલા, કોનું નરકમેં ઠેલ'ઠેલા.

દેવડીવાળો ને ગડેરીવાળો એકઠા થયા.†

૪૮૮. લપસી પડ્યા, તો કહે દેવને નમસ્કાર કર્યાં.

સોળ આબ્યા, તો કહે બાડા થયા.

નાકકદા તો કદા પણ ધી તો ચટ્ટા.

રાંડ્યાં એટલે હાથેપગે હળવાં થયાં ને ધણીનાં

ગોશિયાળાં મથ્યાં.

* કારણકે ઉપવાસ ન રાખી શકી.

x લંઘી-મરણપ્રસંગે જાનિયાં લેવડાવનાર ખાઈ.

† એકબીજાનો માત્ર વખાણી ધરાકને કહે.

નોતરું આવશે તો જમવા જઈશું, નહિતર એ વટલેલાને
ઘેર કોણ જાય ?

ધખો વાગ્યો, તો કહે ધૂળ ભીડી ગઈ.

ખાવા, ગાયો બહુ થઈ, તો કહે દૂધ પીયેંગે.

ખાવા, ગાયોં મરી ગઈ, તો કહે છાણમૂતરની ગંધ ગઈ.

૪૮૯. ઉછેદિયાના આઠસો વારસ. નખોદિયાના નવ્વાણું ધણી.
ગીઆળ ગયું* તેનું ઘર પીંજાણું.

૪૯૦. મૂઓ વર ને બળી જાન.

લોહું જાણે ને લુહાર જાણે. ચોરની માને ભાંડ પરેણે.

૪૯૧. લાખની પાણ.

ઉધારે હાથી ખંધાય, પણ શેકડે બકરી ન ખંધાય.

ભોંય પડ્યા બમણા. જોરના બમણા.*

૪૯૨. બ્યાજને ઘોડો ન પહોંચે. બ્યાજને વિસામો નહિ.
એક રામે લંકા લીધી, તો ગાંધારી રામનું ચહે ત્યાં શું
બાકી રહે ?

બ્યાજમાં રાજ રૂબે. બ્યાજ લલલલાની લાજ મુકાવે.

બ્યાજના ઘોડાને કોઈ ન પહોંચે.

૪૯૩. મુયાણી આગળ પેટ છુપાવવું નહિ.

વેદ ને ગુરુ આગળ જૂઠું જોડવું નહિ.

જિસકે હાથમેં દોરી, ઉસકી ક્યા ચોરી ?

૪૯૪. ચોરકું ખુદા સલામત રહે,

* ગીઆળ ગયું-ઉછેદિયું થયું. * ધૂળ બળે એટલે દાણાનું

વળન થાય; કારણકે જોર દાણા સાટે ઘેરઘેર વેચે એટલે બમણા

થાય. ÷ રામ-આનો.

‘ ઇનકે લિયે સિપાઈડી રાટી હે.
 સારા માણસના ઘરનું વગોણું, જગતને જોણું.
 માંખ જુઓ થાંડું ને વેદ જુઓ માંડું.
 હરકતમાં અરકત ને ફજેતે ફાયદા.

[એક નાગર શહેરથી પોતાના તાબાના સિપાઈને પોતાને ઘેર
 લઈ ગયો. એ દિવસ સંવત્સરી ને આખી હતી, એટલે મિયાંને પણ
 લાડુ ને દૂધપાક મળ્યાં. મિયાંએ નમાજ પડીને ખુદા પાસે દુવા
 માગી : ‘યા પરવરદિમાર, ઇનકે ઘરકું કામમ રહેવે નિતનિત આખી
 સમસરિયાં; મિયાં મીઠું આવે, ઝોર આવે ખીરપુરિયાં.’]

૪૯૫. તીથેં સૌ મુંડાય. દરમાં સર્પ પાધરો, બીજે વાંકોચૂકો.

૪૯૬. ચૈત્ર ચઢે નહિ, વૈશાખ ઊતરે નહિ.
 રંગ છે એકરંગાને, લિયાનત* છે દોરંગાને.
 ઉનાળે રાતા નહિ ને શિયાળે માતા નહિ.
 ઉનાળે સૂકા નહિ ને ચોમાસે લીલા નહિ.

૪૯૭. પાણી, તારો રંગ કેવો ? જેમાં લળું એવો,
 વાગે તેવું નાથે. કાકીડાના જેવો હફતરંગી.
 ગોકુળમાં ગોકુળદાસ, મથુરામાં મથુરદાસ.

૪૯૮. શીરા સારું આવક થવું. x

૪૯૯. શેઠની ગાં-ફાલી થઈ ને પંપાળીને મોટી કરી.
 વાંદરાનો ઘા, જે આવે તે ખોતરે.
 ગૂમડું મહુ કોચાય, તો ભરનીંગળ થાય.
 ચોળી ને ચીકણું કરવું.

૫૦૦. મારવો તો મીર મારવો.

* લિયાનત-ચરમ. x લોભ માટે સિદ્ધાંત વેગળા મૂકવા.

- મારવો તો હાથી ને લૂંટવો તો ભંડાર.
પરણું તો પત્નિની ને પહોંચવું તો દરબાર.
ચકલાં શાં ચૂંચવાં ?
ચીરવો તો પાટડોં ચીરવો. દેડકાં શાં ડાંભવાં ?
એક રાંધ ભાંગવી, તે હબરો સોયો યાય.
૫૦૧. સોમાં શૂરો તે એકકેમાં પૂરો નહિ. સળ બંદરે વેપારી.
સળમેં મેરા લગતા હે. મિંયાભાઈકા આધા દાના.
૫૦૨. સૌ કહે બાપડી, પણ કોઈ ન સીવે કાપડી.
સૌ ભણું મનાવે પણ આંધણમાં ચોરવા કોઈ ન આવે.
સૌ કહે 'આઈ-માઈ,' પણ કોઈ ન આપે પાઈ.
૫૦૩. બાંધવ હોય અબોલણા, તો ચ પોતાની બાંધ.
હાડ હસે ને લોહી તપે. લગ્યા તો ચે એક લોહી.
સળપણ સોનું ને પીતળ પ્રીતડી. લીડ પડે ત્યારે ભાઈ.
એક મગની જે ફાડ. તન વગર તપે નહિ.
ડાંગે 'માયો' પાણી જુદાં ન પડે.
૫૦૪. જળ તેવાં મચ્છ. પડાઈ પ્રમાણે પૂછડું.
લાકડા પ્રમાણે પોલ.
૫૦૫. લિખકે દે, લેકે લિખ. આંગળીને ટેરવે બધો હિસાબ.
લીંતે નામું, બેડાને તળિયે નામું, તેને બધું નકામું.
સંભારીને નામું લખે ને જાટે ચઢીને જાયે.
૫૦૬. ભણે તેની વિદ્યા. મારે તેની તલવાર.
ભજે તેના ભગવાન. ખાજે તેનો ધર્મ. જેડે તેનું જેતર.
૫૦૭. આગળ દોડ ને પાછળ છોડ.

ભણીભણીને મહેતાજીને સોંપવું. ભણવું ને ભૂલવું.
ગઢ ચણાતો જાય ને પાછળ પડતો જાય.

૫૦૮. જીને-પાણીએ ઘર ન જળે.

સામુવહુના કનિયા તે ખીચડીને જીલરો આવે ત્યાંસુધી.

૫૦૯. ભૂંડું ભાવે નહિ ને રૂડું તાકડે આવે નહિ.

નાની મોટી કરતાં કુંવારા રહ્યા.

ભુગત ભેડું મળે નહિ ને મનની હોંશ ટળે નહિ.

૫૧૦. કીડીતું કટક, એક ચાલી એટલે બધી ચાલે.

ગાડરિયો* પ્રવાહ, લોકોમાં ગવાનુગત.

૫૧૧. મન વિના મળવું ને હેત વિના હળવું નકામું.

હેતના કુશકા સારા, પણ કમનની કમોઢ ખોટી.

મન વિના મળવું ને જીતે ભટકાવું.

ચાહે તેના ચાકર થઈ રહીએ, અનચાહતને ખાર ન જઈએ.

૫૧૨. ગાંઠે પૂરો ને બોલવામાં શૂરો.

જેના હાથ લાંબા, તે બધે પહોંચી વળે.

જેને ખૂબકે ખીલા હેઠ, નવસે નબ્લાણું શકડી (સિનામહોર)

પાંચે પોહોંચે સમઢો તે ધાર્યું ઉતારે.

દામ ને ઠામવાળો ચાહે તે કરે.

૫૧૩. ચોરાતું નખખોઢ જાય નહિ.

કોળીભાઈનો કૂવો, એક મેલી ને બીજો જીસો.

મકની ગાદીનો વંશ જાય નહિ.

૫૧૪. તરમાં તર લેણુતર. વિદ્યા નરતું નૂર છે.

૫૧૫. પૂળધાણી ને વાપાણી.* મૂઝા નહિ ને પાછા થયા.

* ગાડર-ચોડું. * નકામી, નિષ્ફળ વાત.

- જે અર્ધ મણે મણુનું મણુ. કચરાનો ભાઈ પૂંજો.
મેલ કરવતિયા કરવત કે પાછા મોચીના મોચી.
મણુમાં આઠ પાંચશેરીની ભૂલ. મૂઝાં નહિ ને ભૂલ થયા.
ભુલાયાનાં પાંદડાં. કાંત્યું પીંજ્યું કપાસ.
૫૧૬. મા મૂજો ને બાપ ગાજર, તેના દીકરા સમગ્રેર બહાદુર.
ઢાઢ્ય લેળી થાય ત્યાં કોણુ ધિંગાણું કરે ?
બાપે મારી ચૂઈ* ને બેટા બરકંદાજ.
આઈ તેલી, બાપ તંબોળી, બેટે હુવે સુખનઆલી.
વાણું એકહું થયું, ત્યાં વિવાહની વરસી.
મા ભઠિયારી, બાપ કલાલ, તેના દીકરા લાલમલાલ.
૫૧૭. ડાહ્યા બોલે તે બાકી રાખે.
તળાવ બંધાવે તે ઝોગાન+ રાખે.
ગામને ગઢ બાંધે, તે નાકાબારી રાખે.
ચારણો શિવડાવે, તે મૂતરવાનો માર્ગ રાખે.
૫૧૮. ધૂળથી કાંકરા સારા. પથ્થરથી ઇંટ કૂણી.
૫૧૯. હજી તો 'શ્રીગણેશાય નમઃ' છે.
પાચેરામાં પહેલી પૂણી. હજી તો ગણેશનો વેશ છે.x
હજી તો સોળે સોગઠી કાંચી છે.
હજી તો ધટો થાય છે, તોલ બધો બાકી છે.
હજી તો ધર ઘડી ને ધર દહાડો છે.
૫૨૦. જે થાય જતિ તોપણુ છૂપે નહિ કરમની રતિ.
કર્મ છૂપે નહિ લખૂત લગાયા.

* ચૂઈ-જીંદરડી. + ઝોગાન-છલાછલ ભરાયેલા પાણીને

વહી જવાનો માર્ગ. x બવાઈમાં.

લાગ્ય જંગલમાં મંગલ કરાવે.

સોનાની રતીનું મૂલ, પણ કરમની રતીનું મૂલ નહિ.

પર૧. માયાના વાળ પગે લોહ્યા, પણ એક ટળી બે ન થયો.

પળસી કરી પ્રાણ ગયો પણ પલખ્યો નહિ.

ઓળાસણાં ઘણાં કર્યાં, પણ હૃદયે હરિ ન વસ્યા.

માખણ લીધામાં મણા ન રાખી, પણ કૂણો ન થયો.

દાઢીમાં હાથ ઘાલ્યા પણ વળ્યો નહિ.

દાંતે તરણાં લીધાં, પણ દયા આવી નહિ.

મોંમાં ખાસડું લઈ પગે લાગ્યો, પણ મહેર આવી નહિ.

પર૨. માથું સોંખ્યા પછી નાકકાનખી અધીર શી ?

ચોટલી. સોંખ્યા પછી ફાંફાં શા મારવાં ?

પર૩. જુવાન વહુ ને ખુટો લાડો, એનો રોજ બિટીને લવાડો.

ખીખી થાય મિયાં ભેગ, ત્યારે મિયાં થાય ઘેર ભેગ.

ખુટાને ખાયડી પરણાવવી ને મડાંને મીંદળ ખાંધવું.

પર૪. નસીબ કોઈનાં વેચી ખાધાં છે ? એક નરને સો હુન્નર.

આ લે તારી આકરી ને લે તારી લાકડી, ભાગ્ય તું

લઈ શકીશ ? આ લે તારી છાલી, હું તો મારે આલી.

એક દ્વાર ખાંધ, હજાર દ્વાર ખુલાં.

પર૫. લેનેકુ લછ્છડ, દેનેકું પચ્ચર.

જમવામાં શૂરાપૂરા, જમાડવાનું નીમ.

આપવાની આખડી, લેવાની મોકળ.

આપવામાં ચીકટ, લેવામાં વિકટ.

ખાતે ખખરદાર, જમેપાટ બાણું નહિ.

દમડીકા તેલ ચાહીએ, તો કહે હમ જન્મકે હીજડે હેં.

૫૨૬. (વસ્તુઓ શેનાથી બગડે તે વિષે)
 શાક બગડ્યું તેનો દિવસ બગડ્યો.
 અથાણું બગડ્યું તેનું વરસ બગડ્યું.
 બાયડી બગડી તેનો ભવ બગડ્યો.
 ભુવાની બગડી તેનું જીવતર બગડ્યું.
 દીકરો બગડ્યો તેનું કુળ બગડ્યું.
૫૨૭. કુલ્લામાંથી હિંગ બાય, પણ કુલ્હું ગંધાય.
 આંચો હોફો બાય, પણ માર્યો ગોદો ન બાય.
 કરનો કરનારો બાય, પણ કર રહી બાય.
 માર્ગ કરનારો બાય, પણ શેરડો રહી બાય.
 કાળ બાય ને કહેણી રહે.
૫૨૮. સાસરે સમાય નહિ ને પિયેરમાં કોઈ આહે નહિ.
 લક્ષણના લાલા ચરડા^૧ છે. જોલવામાં ચોકડું નથી.
૫૨૯. વાડ વિના વેલો ન ચઢે: વગ કરે પગ.
 સિંહારસકી ગધ્ધી તેજકું^૨ લાત મારે.
 પક્ષે પાંડવ જીત્યા. દાલ હોય તો આડી ધરાય.
 વગે પીરસણું, વગે ન્યાય, વગ ન હોય તે પાછો બાય;
 વગે વાવણું, વગે કૂવા, વગવિનાના કુંવારા મૂચ્યા.
૫૩૦. માણસ-માણસમાં આંતરો, એકે જવેર તો ખીન્ને કાંકરો.
 પાંચ આંગળીઓ પછુ સરખી નથી.
૫૩૧. કૂવડના મેલ કાગણ મહિને ઊતરે.^૩
 કૂવડ રાંડને કૂળીમાં ઉકરડો.

૧ ખરાખ. ૨ તેજ-ધોડો. ૩ કારણકે તે શિયાળામાં નહાય.
 નહિ.

કૂવડ નારી, બિઠે અસુરી,^૧ આંખે ચાળે,

મુખે પહોળે, બડબડ કરતી બારે ઘડી.

કૂવડનું ઘર તે કૂકડાનો ખડો.

કાલી કુત્તી મરતે મેરી ખીચડીમેસે સ્વાદ ગયા.

[એક મિયાં સરદારની દેવડી પર તોકરીએ રહ્યા. તે રોજ હાંસ્તીમાં ખીચડી રાંધીને ખાય. તે એટલા બધા આળસુ કે કોઈ દિવસ તે હાંસ્તી પુએ જ નહિ. રોજ ત્યાં રહેતી કાળી કૂતરી રાતે આવી, વધેલી ખીચડી ચાટી જાય ને તે રીતે જ હાંસ્તી સાફ થાય. ખીજે દિવસે ઘોયા વગર જ મિયાં તેમાં ખીચડી ઓરે. ધણે વરસે જ્યારે કૂતરી મરી ગઈ, ત્યારે હાંસ્તી સ્વચ્છ ન થઈ. પરિણામે ખેત્રણુ દિવસમાં જ તે ગંધાઈ બિડી. ત્યારે મિયાં ઉપરનું વાક્ય બોલે છે.]

પૃ૩૨. જીવાનીમાં રજું ને રાતનું દળું.^૨

શિયાળાની ખેડ ને જીવાનીનો દીકરો.

ચોમાસાની ખેડ, શિયાળાની ચાખડી, ઉનાળાનો ડગલો, એ અછતનો ઢગલો.^૩

પૃ૩૩. લાંકાની લાડી ને ઘોઘાનો વર.

કેની લાડી કેનાં દેરાં આરશે ?^૪

ક્યાંની રાણકદેવડી, ક્યાંના દાવલપીર ?

ક્યાંનો જીવણુ કમાલિયો ને ક્યાંનો માધો પીર ?

પૃ૩૪. શેરડી પાછળ એરડી પાણી પીએ.

ખીચડી ભેજું દોકળું બકાય.

પૃ૩૫. મથુરાનો પેડો ન્યારો.^૫ જમાલની માનો જુદો ચોતરો.

૧ અસુરી-મોડી. ૨ જરૂર પડે કામ આવે. ૩ તે વખતે નકામાં. ૪ આરશે-જીદારશે, પૂજશે. ૫ પેડો-માર્ગ.

- ત્રીજું તડ ગંગાદાસનું. બાર પૂરખિયા^૧ ને તેર ચોકા.
૫૩૬. પંડિતકું પૂરવ ભલી, જ્ઞાનીકું પંબળ;
મારવાડ ભલી મૂર્ખકું, કપટીકું ગુજરાત.
૫૩૭. પૂછડે જતાં ફેણ માંડી.
પોર મૂર્ખ સાસુ ને ઓણ આબ્યાં આંસુ.
ગાળ દીધી પોર ને રીસ ચઢી ઓણ.
શેઠે આવી શિરામણ માગે.
રહીરહીને ભાગે, ત્યારે જોભે ખીચડ માગે.
૫૩૮. મરે તો મિયાનું ને જાય તો બારગીરનું.
પરબારું ને પોણાબારું. શુભાસ્તાને ખીંટીએ પોતિયું.
ધોળિયા, ધાડ આવી તો દહે ધણીને ઘેર.
આપણે સ્નાન કે સૂતક કંઈ નહિ.
દાશે ફાળો ને ખીટશે ખીંભરો.
કોના બાપની ગુજરાત ?
ઉધવકા લેના નહિ ને માધવકા દેના નહિ.
નહિ હિંગ કે ફટકડી. સાથીના^૨ રોટલામાં ગેરુ^૩ નહિ.
હીમ, ખીમ ને દિવાળી.
નાત, નાતનું ખાય છે, સુસાભાર્ધનાં વા ને પાણી.

[સુસાભાર્ધ ગરીબ હતા. બધા તેને નાત જમાડવા મહેણાં મારતા. તે તડવી હતા એટલે એક દિવસ નાતનાં વાસણ વેચીને સરસ જમણવાર કરી નાતીલા રસોઈ વખાણવા લાગ્યા, ત્યારે તે ઉપરના શબ્દો બોલ્યા. પછી નાતીલા બીજી જમણવાર થવાની

૧ પૂરખિયા-પૂર્વના બધા. ૨ સાથી-એકૂતનો નોકર.

૩ ગેરુ-ધઉંમાં થતો ગેરુ નામનો રોગ.

હતી, ત્યારે તેમની પાસે વાસણ માગવા ગયા. તેણે કહ્યું : 'મેં નહોતું કહ્યું કે તમે સૌ તમારું જ જમો છો, મારાં તો માત્ર વા અને પાણી છે?']

૫૩૯. વિવાહનો હરખ સૌને સરખો.

પરણ્યાનો, પટલાઈનો ને પંડિતાઈનો કોડ સૌને હોય.

વિવાહ સમાન હરખ નહિ ને મૂળા સમાન શોક નહિ.

૫૪૦. વિવાહ વીત્યો ને મોડ થાંભલે.

વિવાહ, સિવા ને પછી હડકવા.*

માણે વિવાહ ને મૂડે* વિવાહ.

૫૪૧. વરને પરણ્યાનો લાભ, તો બન્યાને જમ્યાનો લાભ.

તમને અમર ઢળશે, તો પવનનો લહેરખો અમને પણ આવશે.

પડોશીનું સારું હોય, તો આપણને પણ લાભ મળે.

૫૪૨. પરણ્યા નહિ હોઈએ, પણ જાને તો ગયા હોઈશું.

ઘેર ઘાતો ઉઠાડી નથી, પણ ઘાલે તો બેઠા હોઈશું.

લણ્યા નથી પણ પાટલા ઉપર ધૂળ તો નાખી હશે.

૫૪૩. અડતાળીસે સંસ્કાર થઈ ગયા છે.

ઘણા સાંઠા ઓળાંટેલ છે.

આ કૂવે ઘણી ઘેડો* ફૂટી છે.†

ઘડિયાં પિતળિયાં વાગી ગયાં છે.

* વિવાહ પછી ખર્ચ જલ્દી થયું હોય એટલે ગરીમાઈ ને પછી દાંતિયાં. † મૂડે-ખરચ કરાવે. ‡ ઘેડ-ઘટમાળ, કોઈ કાઢતી વખતે અનેક ઘડા જાધવામાં આવે છે તે માળખું, રહેંટ.

[એક ઊંટ ખેતરમાં ખાવા પેદું. રખેવાળે યાળા વગાડવા માંડી. ત્યારે ઊંટ આ વાક્ય બોલ્યું; અર્થાત મારી પીઠ ઉપર ત્રંબાળુ ગડગડી ગયાં-છે, ત્યાં યાળાનો શો દિસાય ?]

૫૪૪. બાદશાહ : સળસે અચ્છા દિન કોનસા ?

ખિરબલ : જિસ રોજ દસ્ત ખુલાસા હોવે, વો દિન અચ્છા. એક જોગી, બે લોગી ને ત્રણ રોગી.+ સૂંઠ, સંચળ ને કાંચકો, જે ખાય તેને આવે નહિ આંચકો. ખાવું તો તોળી-તોળી, પીવું તો ઘોળી-ઘોળી; સૂવું તો રોળી-રોળી, એ આસહ ને એ ગોળી.

૫૪૫. સાદા રાયબાદા.+

જેની ખોરાકી પોષાકી સાદી, તેને મળે સવામણની ગાદી; પણ જેને વહાણી શૃંગાર, તેમાં ક્યારેક ઊઠે અંગાર.

૫૪૬. પેટનો બળ્યો ગામ બાળે.

દીપકના બળેલને મલાર કારે.✕

૫૪૭. વિવાહની વરસી કરવી. આખાના બરહ્યા કરવા.

અડદ, મગ જેમ તેમ બરડી નાખ્યા.

નાળને બદલે ખીજું વધેસ્વું.

૫૪૮. મા મૂર્છ એટલે બાપ વેચ્યો.

ઔરમાન મા તે માયાનો ઘા.

મા તે માયો ને બાપ તે ખાટલાનો પાયો.

માના દેંદિયામાં સમાય, બાપના રાજમાં ન સમાય.

માને પાનો ચઢે, ખીજને નહિ.

+ એટલી વાર દસ્તે જવું પડે તો. ÷ રાયબાદા-સારું.

✕ એ રાગનું નામ છે

મા તે મા, બીજા સંસારના વા.

૫૪૬. સો જાએ પણ સોનો પાલણુહાર ન જાએ.

૫૫૦. કાંત્યાં તેનાં સૂત ને જાય તેના પૂત.

થરથરતી બાંધે જણ્યા તે દીકરા.

પેટના દીકરા પાર પાડે. પારકે પુત્રે સપુત્રા ન થવાય.

૫૫૧. સળ્યા ઘઉં દળ્યા સારા. ઘરડાં કઠોળ ભરડ્યાં સારાં.

૫૫૨. આવી મળવા ને જોસાડી દળવા.

વહુ, તું વિસામો ખા, હું કાંતું ને તું દળવા બા.

૫૫૩. દંડ, મૂંડ ને ડામ એ રણુછોડણનાં કામ.*

ઢીલા મગ ને ખાખરા, એ રણુછોડણની બત્રા.

રોઠડું મૂકે તો રણુછોડણ રીઝે.

૫૫૪. ગૂડિયા વહેલમાં જોસીને આબ્યા.x

પગ પૈડાં ને વાંસો વહેલ, માથું જોસી બાયે ઘેર.

પંથ પાયે ને વેરી ધાયે.

૫૫૫. ગોપીચંદન ને ગેરુ, તે ભાગ્યાના લેરુ.+

અન્નપાણીના વાંધા પડ્યા ત્યારે ઝોળીજુંડા લીધા.

૫૫૬. મરી, મીઠું ને રાઈ, તેના ઘડ્યા પિતરાઈ.

કાકીકે પેટકા હુકાલ હોઈઓ.

પિતરાઈથી જ મહાભારત થયુ.

વાંકું જાલનાર કોઈ ન હોય, તો વહેવાઈ ઠરવો.

૫૫૭. ઢેડના વિવાહ ધક્કાપાટુએ. ગધેડાના વિવાહ લાતે.

, * દારકા જત્રાએ જાય ત્યારે કર તરીકે દાનીવાળનું મૂંડામણુ અને હાય ઉપર છાપ મારે તે ડામ. x પગે ચાલીને આબ્યા.
+ હુ ખી માણસને ભક્ત થવાથી કે સંન્યાસ લીધાથી શાંતિ મળે.

લંઘાં ઘેર વિવાહ ને દાથરીએ* દીવા.

અધુ* છાલું ને ડોકલી ધી; ઠડવા પરણે રાત ને દી.

મૂંડાના વિવાહમાં કદકાનાં* ખીડાં.

૫૫૮. સો સો ચૂવા માટકે ખિલ્લી ચલી હજકુ.

સો ઉંદર મારી મીનીખાઈ પાટ બેઠાં.

સાત ધણી બદલીને સતી થયાં.

સાદલામાં ભાત એટલા માટી કરીને સતી થયાં.

પાપે ખાધી* પૃથ્વી, ધુતારે આપો દેશ.

૫૫૯. શિંગોડું શણગારું*, પણ જન્મવાનું તેડું ન આગ્યું.

માથું ગૂંથ્યું માથે પડ્યું ને આંજણ આંજ્યું એળે ગયું.

સોઢી શણગારી, પણ વરના વાંધા.

૫૬૦. ઢોલ વાગે તે ઢાંડ્યું નહિ રહે. તમાચાને તેડું નહિ.

શું કુલડીમાં ગોળ ભાંગવો છે?

નાઈ, મેરે બાલ કીતને? તો કહે, અખી મુંહ આગે પડેંગે.

૫૬૧. થોડા ખાનાં ખૂખીસે રહેનાં. રતીમાં ગધેડો મઢ્યો.

થોડું રાંધ ને મને ધરવ.

૫૬૨. હલ્યાનું હળામણુ આપે તેમાં પાડ ચાનો?

માસી સાટે માસો, તેનો ચો બસો?

ખરી વાતમાં ચાનો ખાર? માગ્યું આપે તેમાં ચાનો પાડ?

નાતનું નોતરું ને પરણનું પાણી, તેમાં પાડસણું શું?

૫૬૩. ધરમ કરતાં ધાડ થઈ. નમાજ પઢતાં મસીદ કોટે વળગી.

કરવા ગયા આરું ને જિલટી બલા વળગી.

* દાથરી-કીકરાનું કલાકું. x કદકા-કદકા, ધોકા.

વાટે જતાં વિધન વળગ્યું. લોગ લાગ્યા તે અપાસરે ગઈ.

૫૬૪. ભેપી, ડોશી, ને વટેમાર્ગું, એ ત્રણ ફાકટિયાં.
વેદ, વેશ્યા ને વકીલ, એ ત્રણ રોકડિયાં.
૫૬૫. ઢડી ઉપર તાળું નહિ ને લાડુ ઉપર વાળુ નહિ.
ડગલા ઉપર શાલ નહિ ને બખ્તર ઉપર ઠાલ નહિ.
મઠને જેતર માળો નહિ, હાદરનો ઉચાળો નહિ.
ચેલીને ગવાળો નહિ, કુંવારાને સાળો નહિ.
ખાદાણુને ઘેર પાળો^૧ નહિ, નાગરબચ્ચો ઠાળો નહિ.
ધાટવામાં ફાડ^૨ નહિ ને ધરજમાઈને^૩ લાડ નહિ.
૫૬૬. બાળક છેડીએ પ્રીતથી રમાડવા, તે સામા આશિયાળા
કરે. (રડીને)
ગાંડા, ગાંડા, શું હસ્યો, તો કહે તું હસ્યો એટલે હું
હસ્યો !
૫૬૭. પેધ્યો આવે પદાણુ ને લપંકે આવે ઢાર.
ખાદાણુ સો ગાઉની જેપ કરે, તે દસિણીની લાલચે.
લેંસ ભળામાં મોડું નાખે, તે લીલાંને ભરાંસે.
૫૬૮. પેટનું પેટ, તે પહોંચાડે ઠેઠ.
પેટના કીડા પેટને ફાલે.
ચોરની મા કોઠીમાં મોડું ઘાલી રૂએ.
હુયાના બબ્યા, હાચહાચ. કોકાણે ગૂમડું ને સસરો વેદ.^૪
૫૬૯. (શ્રી સંબંધી કહેવતો :)

૧ ઉપવાસ કરવો પડ્યો. ૨ પાળો-દંડ વસૂલ કરનાર સિપાહી. ૩ ફાડ-ફાવર. ૪ તેને કેમ બતાવી શકાય ?

ઉકરડે ઝોરી,* માટીખાણે આઘી ને નદીએ નાગી.

ભાણે ભોગ ને કપાળે ચોક.×

નાથું નહાવું, ટાહું ખાવું ને જૂહું ગાવું. સીંહક ભારે.
હોળી ખેલતી, લગ્ન મહાલતી ને રાસ રમતી સીના:
હરખનો પાર નહિ. સોપારી વાંકડી ને ખાયડી રાંકડી.
ખાયડીને મોઢે સવામણનું તાળું.

સીની બુદ્ધિ પાનીએ. એક રંડા, બે રંડા, ત્રણ રંડા-
તોડે પ્રહારા.

જ્યાં મળે ચાર ચોટલા ત્યાં વાળે ચોટલા.

રહે તો આપથી, નીકર જાય સગા ખાંપથી.

રાંડ, બાંડ ચોર લેંસા, વો બિગડે તો કરના કેસા ?
ખાયડીના પેટમાં છોકરું રહે, પછુ વાત ન રહે.

૫૭૦. સર્પકુંકાડો તો રાખવો.÷

વાંકા ચંદ્રને સૌ નમે છે.

હનુમાનનાં ઠીસરાં કોઈ કરે નહિ.

વાંકી આંગળી વગર ઘી ન નીકળે.

૫૭૧. નંદના કુંદ ગોવિંદ જાણે.

વાણિયાની ગત વાણિયા રમી જાણે.

૫૭૨. મન જાણે પાપ, ને મા જાણે ખાપ.^૩

પંડાણીનો પરીઓ જાણે, દીકરાનું નામ દાઉદીઓ.

હમ બી ડીચ.

* ઝોરી-પાસે. × ખાવામાં શોક ન પાળે, બે કે ચાંસેલ

ન કરે ! ÷ નહિ તો બધા જ સતાવે.

[ઔદિય ધ્રાહણની નાત જમવા બેઠેલી. સૌ બોલે : 'એ દીય.' એક બીજી ગાતિનો જમવા બેસી મથેલો ને અનુકરણ કરતાં બોલ્યો : 'હમ બી દીય.']

૫૭૩. બાંધી મૂઠી લાખની, ઉઘાડી વા ખાય.

સરમ ગયો તેનું ભૂષણ ગયું. . ૧

૫૭૪. પાવો પાવાને પાપે લેવાશે. x

લાકડું લાકડાંને ભારે ભાંગશે.

૫૭૫. સઈ, સોની ને સાળવી, તેને જમ ન શકે જાળવી.

વાલમાંથી રતી ચોરે તે સોની.

પાકો ચોર દરજી, તે વેતરે ને છેતરે.

૫૭૬. મા, મને કોઠીમાંથી કાઢ. રંગભોગની મા મૂઈ,

મને સોડમાંથી કાઢ.

૫૭૭. રાંડીરાંડને પગે પડી, તો કહે : 'હું જેવી તું થજે.'

સાસુને પગે પડી, તો કહે : 'ઠાઠો તેવાં ઠરજે ને

ખાજ્યાં તેવાં ખળજે.'

૫૭૮. વાઘનું મોહું લોહિયાળું. કટકમાં કાણો ઊંટ બદનામ.

હલકું લોહી હવાલદારનું. છીંડે ચણ્યો એ ચોર.

ચોરને માથે કાગડો.

નામીચો શાહુકાર રણી ખાય ને નામીચો ચોર માર્યો બાય.

૫૭૯. જમણમાં લાડું ને સગપણમાં માહું.

સાળો રસોડા સુધી ને ભાઈ ઓસરીમાં.

વહુનો સગો તે ચૂલાનો મહેમાન.

૫૮૦. (શું શું ચેનાથી વંઠયું તે વિષે)

x પાવો-પાવાગદનો સગા કુષ્કર્મથી નાસ પામ્યો હતો.

ઝાડ વંઠયું જે ભગલું જેહું. કાયા વંઠી જે કાળિયું^૧ ચેહું.
કૂવો વંઠ્યો કબૂતર જેહું. ઘર વંઠયું જે, ભગતહું ચેહું.
ઘર વંઠયું જે પાછળ છીંડી.
વહુ વંઠી તે પર સાથે હીંડી.
ખેતર વંઠયું જે ચારિયું^૨ ચેહું.:

૫૮૧. સાસરાનું માન સાળીએ. ગાવાનું માન તાળીએ.
જમણનું માન યાળીએ. મોઢાનું માન વાળીએ.

૫૮૨. હોઠ સાજ તો ઉત્તર આજા.
જૂહું જોણે ને જંઠનું લાવે તે ચતુરાઈ.
કવિની ચતુરાઈથી પથરો પરમેશ્વર થાય.
ઘઉંનાં ઘેખર થાય ને ઘઉંની ઘેંસ થાય.

૫૮૩. ખોખરું હાટણું ખાતરને મોડે.^૩
આંધળું ઢળે કે ગાય. અતિ ઘરહું ને મસોતારું લૂગડું.
અતિ વૃદ્ધ તે સમ ખાવામાં ખપ લાગે.
ખોરું ઘી દીવે કે તાવડે.

૫૮૪. અગ્નિ આગળ ધી ઓગળ્યા વગર ન રહે.
કાજળની કોટડીમાં ડાઘ લાગે જ લાગે.
દાડ ને દેવતા ભેગાં થાય, તો ભડકોં થાય જ.
કામિનીકે સંગ બસે, કામ બળે હી બળે.

૫૮૫. છબ સો મણ ધી ખાય, પણ ચીકણી ન થાય.
• ચક્રમક હજારો વર્ષ પાણીમાં રહે, પણ આગ બચ જ નહિ.

૫૮૬. કૂવાકાંઠે લાંઘણ. વગડામાં રૂદન. ગામજાંચે નોતરું.

૧ કાળિયું—અફીણ. ૨ ચારિયું—ચાર વાદનાર.

૩ ચોર તેને અપશુકન ગણે છે.

ગામઝાંપે રામરામ. વેશ્યાનો છોકરો કોને બાપ કહે ?

૫૮૭. ધન ધડી, ધન દહાડો. આજનો દિવસ રળિયામણો.

આજ મારે સોનાનો સૂરજ ઊગ્યો.

આજ મારે દૂધે મેહ વૂઝ્યા.^૧

૫૮૮. કરે તે ભરે. હપલાળે તે મૂડે. જેણે પાસ્થાં^૨ તે રંગે.
હાથનાં કથોં હેયે વાળે.

૫૮૯. દેડકાની પાંચસોરી.^૩ ચીલડાંની ભારી.^૪

ઉંટનાં લીંડાં નોખાં નોખાં.

ત્રીજ ને તેરથ એક થાય નહિ.

વાડાવાડાની ભેગી થાય, તે સંપ રહેવા જે નહિ.^૫

૫૯૦. વાત કરતાં પાંખણી વિચાય. સુતારના ઘરનો દીવો.

[સુતારે બપોરે ખોતાની સ્ત્રીને દીવો કરવા કહ્યું. પાસે બેઠેલા ધરાઈ પૂછ્યું : ‘અત્યારે કેમ ?’ ત્યારે સુતાર બોલ્યો : ‘અત્યારે કહીશ ત્યારે દીવો રાત સોરા થશે.’]

આંધળીને પાથરતાં વહાણું થાય.

સોઢી શણગારે ત્યાં બજાર કીડી બચ.

૫૯૧. ડુંગર વિચાણો ને કિંદર નીકળ્યો.

બાર વર્ષે બાવો બોલ્યો, તો કહે બચ્યા દુકાળ પડેગા.

ગાઈ ગાઈને ગાયું, ત્યારે વરતું નામ ધૂળ.

બાર વર્ષે બેટા બોલ્યા, ત્યારે કહે બાપા, મને બપડું.

૧ વૂઝ્યા-વરસ્યા. ૨ પાસ્થું-રંગ ચઢાવતા પહેલાં કપડાને ફટકડીના પાણીમાં બોળવું. ૩ તોળતાંતોળતાં ફૂદીને બહાર પડે, તેથી તોળાય ન નહિ. ૪ ભારી છોડીએ કે શુદ્ધાંશુદ્ધાં ગબડી પડે.

૫ દીકરાની વહુઓ.

૫૯૨. વાંઠાને વલોણું નહિ ને વેશ્યાને વગોણું નહિ.
હથેળીમાં વાળ નહિ ને ગધેડાને ગાળ નહિ.
આડિયાને શરમ નહિ ને અઘોરીને ધરમ નહિ.
સંતને તંત નહિ ને સાધુજનને સ્વાદ નહિ.
મૂખને મમં નહિ ને દિગંબરને શરમ નહિ.
ગરાસિયો ગોઝારો નહિ ને પારસી નાતળહારો નહિ.
વાંઠાનો વક્કર નહિ ને છાશમાં સક્કર નહિ.
૫૯૩. વલોણામાં એકી કરવી. જમાડીને જોડા મારવા.
કર્માકારબ્યા પર પાણી ફેરવવું.
૫૯૪. આધું ઓઠે, પૂંધટો તાણે, તેનાં શુભ ગોવિંદ બાણે.
૫૯૫. સૂકા લેશું લીલું બળે. પાપડી સાથે હંચળ બકાચ.
લડાઈ જોવા બાય તેને પણ વાગે.
૫૯૬. બહોત ગઈ, ઘોડી રહી. કાઢ્યાં એટલાં કાઢવાં નથી.
મરવા સારુ લોંચ સૂચે છે.
૫૯૭. વાતમાં મારે, તોલમાં મારે, મૂલ્યમાં મારે વાણિયો.
લોડું ધાસે, લાકડું ધાસે, ધાસે મોટો પહાણિયો, પણ
કથામાં ધાસે નહિ એક વાણિયો.
૫૯૮. ધરવો જોગ ત્યારે ન જોવી વસ્તી,
સાધવો જોરવ ત્યારે મેલવી બસ્તી.
૫૯૯. કોઈના પેટમાં પેસી નીકળાતું નથી.
કાકડી, ચીનડું કાપી જોવાય, પણ પેટ ચીરીને જોવાય નહિ.
દરિયાનો તાગ આવે, પણ છ તસુની છાલીનો તાગ
ન આવે.

૬૦૦. વાટધું ઓસડ ને મૂંડ્યો જોગી.+
 ૬૦૧. વખાણી ખીચડી દોંતે વળગી.
 ફેલાવ્યા ફૂલે, તે વિચાર વગર ફૂલે.
 દેશ જાય, પરદેશ જાય, પણ વખાણથી ન જાય વાદ્યો;
 તેણું નામ ચોથો ડાહ્યો.
૬૦૨. સુખે સૂએ જેને શિર ખાપ.
 સુખે સૂએ સલક્ષણી નાર, સુખે સૂએ જે પતિ ગમાર.
૬૦૩. ફૂંકડો હોય ત્યાં જ શું વહાણુ વાય ?
 દુનિયામાં કોઈના વગર અડધું રહેતું નથી.
૬૦૪. એમને તો મોવાળે ગાઠો ખંધાણી છે.
 એક ગાં-હગે છે. જોળિયાં ભુકાં, પણ જીવ એક છે.
૬૦૫. (નફ્ટ ઘરધણી ને નફ્ટ મહેમાન વિષે)
 ઘરધણી : ભાઈ જમીને આવ્યા છે, માટે પાણીનો
 હોટો લાવો.
 મહેમાન : માંહે દાતણ નાખતાં આવજો.
૬૦૬. પંથ વર ભાંગે હાડ, ખીજ વર લડાવે લાડ;
 ત્રીજ વર કહી સાંકળાં, ચોથ વર મગણ લાકડાં.
 એક ગોરીનો નાવલો, હીંટે જાણે ઠળાયેલ મોર;
 બે ગોરીનો નાવલો, હીંટે જાણે હરાયુ દોર.
 બે ખાચડીનો વર ચૂલો ફૂંકે.
૬૦૭. માથે છાણું ચપાચાં. માથે છપ્પનના પાટા પડ્યા.
 રામકહાણી ચર્મ. દુઃખનાં ગાડ જિગ્યાં.

માથે દુઃખના ડુંગર પડ્યા. દુઃખના દરિયાં છટ્યા.
માથે હરણુ બેઠાં. રવ રહી.*

૬૦૮. મા પૂછે આવતો, બાયડી પૂછે લાવતો.
જણનારી તે જીવ આપવાની, પરણનારી પોક મૂકવાની.
મા રૂએ બાર માસ, બાયડી રૂએ માસ છ માસ ને
બહેન રૂએ વારતહેવાર.

૬૦૯. વાટે જાતાં, વઢવાડ વહોરે તેવા છે.
ચઢાવ્યા ચપણુ દે તેવા છે.
મિયાં મસાલા વગર રહ્યા છે.
કાણા પંડ્યા, નમસ્કાર, તો કહે : 'વઢવાના ચાળા.
બિછીતો કનિયો લેવો.

૬૧૦. આહું ખાઈને લાગ્યો છે. ચટે ઘોડે આબ્યો છે.
જરા ઘોડો લાણી બાંધ.

૬૧૧. ભાભોજી ભારમાં, તો વહુ લાજમાં.+
નકદેટ સસરા ને નિર્લબ્ધ વહુ, 'આવો સસરા
કહાણી કહું.'

આંધળા સસરાની લાજ કોણ કાઢે ?

૬૧૨. રાતો જાય, મારતો જાય ને ઘર રાખતો જાય.
કાલો થઈ કાંચળીમાં હાથ ધાલે. ઘેલો થઈ ઘર રાખે.
ઘેલી થઈ છૂટે ને ગામ બધું લૂંટે.

૬૧૩. છાપરે ચંદીને બેઠા છે. ગોઝુજમાં કહાન મહાલે છે.

* બહુ દુઃખ પડ્યું.

+ આપણે મર્યાદા રાખીએ, તો સાચું માણસ મર્યાદા જાળવે.

ધાંચળની ઠાથળીમાં સજેયોનું મહાલે તેમ મહાલે.
આસમાનને અને તેને માત્ર જે તસુનું છેદું રહું છે.
ગધેડી કૂલેકે ચડી છે.

૬૧૪. ધર્મનાં મૂળ ભિંડાં છે. ધર્મ તરે ને તારે.
પાપ જૂડે ને જુડાડે. પુણ્યે પાપ ઠેલાય.
ખા ગયા, ખિલા ગયા, સાથ લે ગયા, રખ ગયા,
જખ માર ગયા.
૬૧૫. વિસામાનો વડ, જે આવે તે જસે.
ચોરાનું બેસણું, સૌ કાઈ જસે.
દેવળનો ઘંટ, જે આવે તે વગાડે.
ધર્મશાળાનો ખાંડણિયો.
ગામની શુંદી ને સીમાડાની રાયણ, જે આવે તે જૂડે.
૬૧૬. ઉલ્જડ ગામનો જમે શી ભરવી ?
ધણી વગર શણગાર શા ?
ઉઘાડે બારણે ધાડ નહિ ને ઉલ્જડ ગામે રાડ નહિ.
૬૧૭. જીવાની હીવાની છે. જીવાની ચાર દિવસનું ચટકું છે.
જીવાની જાળવી તેનો મનખો સુધર્યો.
ગદ્દાપચીસીમાં જે ઠેકાણે રહ્યો તે રહ્યો, નહિ તો ગયો.✽
૬૧૮. બરાબરિયાસેં કીજિયે, બ્યાહ, ભર ચોર પ્રીત.

✽ સજેયો-અઓ.

✽ ૫૬૨થી ચાલીસ વરસ મુઘીનાં ૫૨૫૨ વર્ષ ગદ્દાપચીસી
કહેવાય છે. ૫ - ૧

આગળ નહિ આવી ગયેલી કહેવતો.

(દક્ષાવારી પ્રમાણે)

અ

૧. અકતે^૧ ઠાંતું તે આગળ મુજરે આવે.

૨. અખાનો ડખો.^૨

૩. અગ્રે અગ્રે વિમ્ર, જટાળો તે જોગી;

અને વચ્ચેનો ઠંઠ, તે આદોગે નંદ.^૩

[એક ખાખણ અને એક જોગી શેરડીનો સડો. માગી લાખ્યા. વડેંચરામાં બેને તકરાર પડી, તેથી એક વાલિયા પાસે ન્યાય કરાવવા ગયા. તેણે આ લીટીઓ કહી; અર્થાત્ સૌથી પહેલો, પૂછકા તરફનો ભાગ તે ખાખણ લે; ચણિયાના ભાગને મૂળિયાં વળગેલાં તે જટાળા ભાગને જોગી ખાપ અને વચ્ચેનો ગર્ભવાલો-સારવાલો ભાગ તે પોતાને માટે રાખ્યો.]

૪. અણીનો ચૂકયો સો વરમ છવે.

૫. અથરો^૪ માણસ અથડાઈ પડે.

૬. અહેખાને બેવડો બગાષો.^૫

૭. અનાકયો આખલો ને હોળીયેકી નાર.^૬

૮. અમીના ઓડકાર આવે નહિ.^૭

૯. અમી સૌના દિલમાં રમી. (ગમી.)

૧ અકતે-રંગને દિસે. ૨ તેના કાખમાં ન સપાનવા તેની માળનો. ૩ નંદ-વાળિયો. ૪ ઉત્તરનો. ૫ ખીલના મુખથી અને પોતાના કુખથી. ૬ કોઈના કાજમાં ન રહે. ૭ અપૂનથી કોઈ ધરાય નહિ.

૧૦. અમીરાત બાય પણ બો બાય નહિ.^૧
 ૧૧. અલ્લા એક બદામ.^૨
 ૧૨. અલ્લાહ નામ પર ડુંગર ચાલે.^૩
 ૧૩. અલ્લાહ માલૂમ જેલ કીધર ચલતા હે ?^૪
 ૧૪. અલેલદયુ.^૫

આ

૧૫. આખલો આંક્યો, એટલે બધે મોકલું.^૧
 ૧૬. આગલી દુલામણુ સારી, પણ પાછલી દુલામણુ બૂંડી.
 ૧૭. આગે આગે ગોરખ બાગે.^૨
 ૧૮. આઠે લાકઠે આઠો વહેર.
 ૧૯. આથર બઠ્ઠા, પણ ગધેડા તેના તે છે.^૩
 ૨૦. આપસે આઈ સો હલાલ.^૪
 ૨૧. આપે તેને દીકરા આપે, ન આપે તેના મૂળગા લઈલે.
 ૨૨. આફરડી બાઈ.^૫
 ૨૩. આખરના ઠાંકરા ને ફજેતીના ફાજલા.
 ૨૪. આવતી વહુ નેં બેમતો રાજા, પહેલી રાજે શરમ ને

૧ બો-પ્રુશ્નો, સ્વભાવ. ૨ અક્કલગરનો માણસ. ૩ વામનામે પથર તરે. ૪ બેખબર માણસ માટે. ૫ ઉપરજીવી વાન કરનાર. ૬ આંક્યો-જેને પાછલા પગના ચાપામાં ત્રિશળનો ડાંમ દે અને મહાજનીઓ કરી છોડે મેલે, તેને કામમાં કોઈ જોડે નહિ. તે ગમે ત્યાં ફરે ને ચરે. ૭ કાલની વાત કાવે, જે બને તે ખરું, જોઈ લેવાશે. ૮ આથર-વૃગડાં, ગુણ મૂકતા પહેલાં ગધેડાની પીઠ પર નાખવામાં આવે છે, તે લૂગડું. ૯ આપમેળે આવી મળ્યું તે ધર્મયુક્ત. ૧૦ પોતાની મેળે ગમે તે વાતમાં ફટી પડે.

પછી મૂકે માઝા.

૨૫. 'આવરે વહાલી વાતડી કહું, આ ચૂડાને તું પાંચમી વહું;
'સાંભળ, મારા નવલા વર, આ મારે તમારું સાતમું ધર.'

ઉ

૨૬. ઉતાર^૧ આખા ગામનો છે.

ઊ

૨૭. જિહ્વાતની ઉભણી, એક ઉછાળે ધૂળ ને એક ઉછાળે પાણી.
૨૮. જિલ્લે અધારું ન જાય.
૨૯. જિથે આલ ને નીથે ધરતી.^૨
૩૦. જિંધા પાટા બંધાવવા.^૩
૩૧. 'જિંહું'નું ઓસડ નહિ.

એ

૩૨. એક ધર તો હાકણ પણ પરહરે.
૩૩. એકડો નીકળી ગયો.^૪
૩૪. એક દીકરો દીકરામાં નહિ ને સો રૂપિયા પૂંછમાં નહિ.
૩૫. એ પાણીએ મગ ચડવાના નથી.
૩૬. 'એને મૂતરે દીવો બળે.'^૫
૩૭. એક લાકડીએ હાંકતું.^૬

૧ ઉતાર-મૂત-પક્ષીન માટે રસ્તામાં મુકાય છે તે અન્ન; અર્થાત્ બહુ જ ખરાબ માણસ. ૨ કંઈ આધાર નહિ. ૩ અવળું સમજાવવું. ૪ બાઈ નિર્મોલ્ય હતી. ૫ તેવો સત્તાવાન છે. ૬ આંખ મીંચીને, વગરવિચારે હકમત ચલાવવી.

૩૮. એવાં મળ્યાં સગલાં કે જેમ મચ્છને સાથવે જગલાં.
 ૩૯. એવી ભોળી કોણ હોય કે પારંકા ધણી પાછળ ચૂડો ભાંગે ?
 ૪૦. એવો ગોકળિયો ગાંઠો નથી કે દિવાળીને દહાડે ઘેંસ ખાય !

ઓ

૪૧. 'ઓખા'માં પેસવું નહિ કે બોખા થઈએ.^૧
 ૪૨. ઓઢાણું ને તરકાણું.^૨
 ૪૩. ઓ દિન ઠહાંસે કે મિયાં કે પાણિ'મે' જૂતિયાં ?

[મિયાં બોલ્યા : 'જૂતી જૂતીસે શિર તોડ ડાલુગા.' તેના જવાબમાં બીની આ વાક્ય બોલી.]

૪૪. ઓરમાયાં ને વેરવાયાં.
 ૪૫. ઓશીકે બંગા, પછી પાપ કેમ રહે ?

અં, આં

૪૬. અંધારી રાત્રે મગ કોળા.
 ૪૭. અંધારે ખાય, ખણે કોળિયો નાકમાં ન ભાય.
 અંધારે દોડે ને ચઢે જગલી ઘોડે.^૪
 ૪૮. આંખની કીકી ને કલેબની કોર.^૫
 ૪૯. આંગળી સૂઝીને કંઈ થાંભલો થાય નહિ.
 ૫૦. આંધળાની આંખ.
 ૫૧. આંધળાની લાકડી.^૬

૧ ઓખા-વસતી જગ્યા. ૨ ઓખામંદરે મીઠાને સર્ધને દાંત પડી જાય. ૩ ઔદિય આલણ અને તરક-મુસવમાન જેવા. ૪ પગ ભાગે એટલે જમવામાં ઘોડી લે. ૫ જલ્દ વહાલો. ૬ નિરાધારનો આધાર.

પછી વડુને તેડવા ગયા. પડોશણ સ્ત્રીઓ માંહોમાંહે વાત કરે : 'વર ધરડો, વર ધરડો.' પટેલના મનમાં કે આવાં વાક્યથી વડુનું દિલ બાંગી બન્યું. ગાડામાં ખેસી પોતાને ઘેર જતાં, વચમાં છાંપડો આવ્યો. ત્યાં ગાડું છોડ્યું. પાસે દોડ્યો વીધાનું ખેતર હતું. પટેલ બાંજો ચડાવી તેની આસપાસ દોડ્યાદોડતા ચક્કર લગાવી આવ્યા તે પછી મૂછ, પર હાથ દઈ વડુને કહ્યું : 'કહે છે ને વર ધરડો ? જોયુંને મારામાં કેટલી જુવાની છે તે !' ત્યારે પટલાણીએ જવાબ આપ્યો : 'વર ધરડો તો તે વખતે જાણ્યો હતો, પણ મોડે હમણાં જાણ્યો !']

૬૬. કાચે ઘડે પાણી ભરવું.
૬૭. કાછડો વાળી સૌ કૂદી પડ્યા છે.
૬૮. કાછિયા બબ્બરની વાત.^૧
૬૯. કાનમાં પૂમડાં ઘાલવાં.^૨
૭૦. કામ તે હાથે, બાયડી તે સાથે ને વિદ્યા તે પાઠે.
૭૧. કાષ્ઠ ધંટા, વિડંબના.
૭૨. કાળજાં શેકે તે નાર નહિ, પણ નહાર. (વર)
૭૩. કાળના કાગડા ખાઈને અવતર્યો છે.^૩
૭૪. કાળીચૌદશના આંભ્યા, કોઈના ન બાય ગાંભ્યા.
૭૫. કુંભારનાં ઘડયાં ને માણસનાં જણ્યાં,
બધાં ભૂલે તો ધરતી પર સમાય નહિ.
૭૬. કુંભારના ધરતું હાંલું છે તે બદલાવાય ?^૪
૭૭. કૂતરાની માફક ઢસરડી નાખ્યો.^૫

૧ અર્થાત-ગપ. આ ભાવનગરી કહેવત છે. ૨ સાંબળવું નહિ. ૩ વૃદ્ધ છતાં પડે નહિ તેવો છે. ૪ પરજીવી સી માટે. ૫ ઉત્તગક્રિયામાં ખર્ચ ન કર્યો.

૭૮. કોઈ કહે : શું ખાઉં ? કોઈ કહે : ચામાં ખાઉં ?
 ૭૯. કોણી મારી કુલહું કરે તેવો છે.^૧
 ૮૦. કોયલાની દલાલીમાં હાથ કાળો.
 ૮૧. કંકુના ચાંદલાની આશા સૌ રાખે, મેંશના ચાંદલાની
 કોઈ ન રાખે.
 ૮૨. કંગાલ ગામની લૂંટમાં, ચરખો પલ્લુ ગનીમત.
 ૮૩. કાં તો વાઘો^૨ વાડીએ, કાં તો રાજદાર.^૩
 ૮૪. કાંદો તમે ચો કાઢ્યો ?^૪

ખી

૮૫. ખાઈને ખાસડાં મારવાં.
 ૮૬. ખાતર ઉપર દીવેલ.
 ૮૭. ખીલખીલ માંડવો.^૫
 ૮૮. ખીટો ફૂટે તો લેંચનું શું કામ ?

ખ

૮૯. ગદા વચ્ચે નાખીને ચાલ્યા ગયા.^૬
 ૯૦. ગધેડાને તાવ આવે તેવું બોલે છે.^૭
 ૯૧. ગધેડાં ચાલે બાર ગાઉ, તો કુંભાર ચાલે ચૌદ ગાઉ.^૮
 ૯૨. ગામમાં ઘર નહિ ને ગ્રીમમાં ખેતર નહિ.

૧ કાગેઝ, સમપત્રચક્ર. ૨ વાઘા નામના માણસે પોતાની
 મોટાઈ જનાર કહેલું. ૩ ચો દાપટો મળ્યો. ૪ કામ સંપૂર્ણ કરવું.
 ૫ વિા નાખ્યું. ૬ કોર અથવા અજીવકીન વાણી. ૭ કારણે
 તે આડાંબરમાં લગાં રહે, તેમને ફોડીને તેને એકાં કરવાં પડે.

૬૩. ગાય ઉપર પલાણુ^૧, નહિ.
 ૬૪. ગાયે ગળ્યુ રતન.^૨
 ૬૫. ગુરુ, એલે બહોત હુવે, તો કહે ભૂજે મરેંગે ચોર
 લાગ બાયેંગે.
 ૬૬. ગોદડામાંથી ગોરખ બાજે, લોંચમાંથી લોરિંગ બાજે.^૩
 ૬૭. ગોળના પાણીએ નવડાબ્યો.^૪
 ૬૮. ગોળનું ગાડું મળ્યું.^૫

૬

૬૬. ઘડીમાં તોલો ને ઘડીમાં માસો.^૧
 ૧૦૦. ઘડો-લાડવો કરવો.^૭
 ૧૦૧. ઘર ઘાટ્યું, ઘર ગયું, ઘરનું ધંધોલિયું થયું.
 ૧૦૨. ઘરડાં વડે ઘર ને હાકેમ વડે નગર.
 ૧૦૩. ઘરડી ઘોડી લાલ લગામ, કોઈ ન આપે એક બંદામ,
 દુખો રે! ઘોડીકા હમામ.
 ૧૦૪. ઘરનો ગાંભે ને ઘરની અલમ, મારો કાવે તેમ હમ,
 ૧૦૫. ઘરનો ગોધો આંખ ફોડે.
 ૧૦૬. ઘર બગડે જીવે ને શરીર બગડે, સૂએ.
 ૧૦૭. ઘરમાંડાર ને માંહે પોલમપોલ, રાણી રૂએ રોટલાને ને
 ગોલી ખાય ગોળ.

૧ પલાણુ-જન; અર્થાત્ ગરીબ પર કરવેરા નહિ. ૨ ગાય
 મપી વમર નીકળે નહિ ને ગાયને મરાય નહિ; અર્થાત્ મેળવવું મુશ્કેલ.
 ૩ ગોંચમાંથી ભાવ્યાં બીડે. ૪ હમી લીધો. ૫ ધણો વડાવો લાગે છે.
 ૬ અસ્થિર મનવાળો. ૭ મરણસંસ્કાર કરવો. ૮ જીવે-જીવારથી.

ફૂલીફૂલી જનો જાડાલમ (લીમ), આગળ જાગશે
કોઈ જમ, ત્યારે થયો ખાલીજમ.

૧૦૮. ઘંટીને ઘડ ને બંટી બને સરખાં.

૧૦૯. ઘાસિયા ઘોડા ને પેટિયા ચાકર.^૧

૧૧૦. ઘેટાંઘસ બહુ ભૂંડી.^૨

૧૧૧. ઘેંસમાં કોઈ ઘી નાખે નહિ.^૩

૧૧૨. ઘોડાની ઓગઠ^૪માં ગાય નસે.

૧૧૩. ઘો મરનારી થાય, ત્યારે વાઘરીવાડે જાય.

અ

૧૧૪. અકરડીભરડી રમી જાણે છે.^૫

૧૧૫. અકલાનો માળો ચૂંચવો.^૬

૧૧૬. અતુર, ચેતી, ખસે, મૂરખ લપટાઈ ફસે.

૧૧૭. અપટીમાં જીવ.^૭

૧૧૮. આકરથી હસે, તેટલું માન ખસે.

૧૧૯. ચાર તો ચંચળ બહા : રાજા, પાંડિત, ગજ ને તૂરી;^૮
પાંચમી ચંચળ નારી ખૂરી.

૧૨૦. ચાર સારા, તો બાર સારા.^૯

૧૨૧. ચીંથરાં ફાડવાં.^{૧૦}

૧ એમાં ખરકત ન હોય. ૨ ઘેટાંઘસ-ઘેટાંના નેવી અદાવત,
કુસંપ. ૩ નમાવાને કોઈ માન આપે નહિ. ૪ ઓગઠ-ઘોડાનું
વધેલું અયવા તેના મૂતરમાં પકળેલું અને તેથી કાઢી નાખેલું ઘાસ.
૫ કપટક્રિયા કરી જાણે છે. ૬ મરીખને દુશ્મ દેવું. ૭ મૂરીમાં
જીવ, અદર જીવ, ઘણી ચિંતા. ૮ તૂરી-ઘોડી. ૯ ચોમાસાના
ચાર માસ સુધેરે, તો આખું વરસ સારું જાય. ૧૦ જૂકું ખોલવું,
નમાલી વાત કરવી.

૧૨૨. ચૂકયો ઘા એરણુ પર.
 ૧૨૩. ચૂંટીને ચાંદ્રો કરવો.
 ૧૨૪. ચોપડી તે ચોપડી ને બે પંડી સાચી.
 ૧૨૫. ચોરની નજર ચાર, ધણીની નજર બે.
 ૧૨૬. ચંપો, મોગરો કરમાઈ જાય, ચોરની વાડ સહેજે થાય.

છ

૧૨૭. છઠ્ઠીનું ધાવણ કાઢી નાખ્યું.^૨
 ૧૨૮. છપ્પન ઉપર ભેરી વાગે છે.^૩
 ૧૨૯. છે ને છે;^૪ છે, નથી ને નથી;^૫ નથી, છે ને છે;^૬
 નથી, નથી ને નથી.^૭
 ૧૩૦. છેળકાં જુએ ને વક્કર^૮ ખૂએ.
 ૧૩૧. છોકરાંનું તો આરણુકારણુ, છોડીની તો હેયાધારણુ.
 ૧૩૨. છો ભલા કે છીએ ભલા, ભલાંભાઈની પ્રીત.^{૧૦}

જ

૧૩૩. જણ્યા વગર સુવારોગ. જતનો જમાન સમેજો.^{૧૧}

૧ બે પડી-ડોહ. મુખપાઈ હોય તે સાચો. ૨ ભયંકર ભિમટી થઈ. ૩ અનર્ગળ દોખત છે. છપ્પન લાખરાજાના મકાન ઉપર ભેરી વાગતી વાગતાં. ૪ આ જન્મમાં ધન છે, પુણ્ય કરે છે; માટે પરભવમાં પણ ધન મળશે. ૫ આ જન્મમાં ધન છે, પણ પુણ્ય કરતો નથી; માટે પરભવમાં ધન મળશે નહિ. ૬ આ જન્મમાં ધન નથી, પણ ધર્મવૃત્તિ છે, માટે પરભવમાં ધન મળશે. ૭ આ જન્મમાં ધન નથી, ધર્મવૃત્તિ પણ નથી; માટે પરભવમાં પણ ધન નહિ મળે. ૮ છેળકાં-છિદ્ર, અવગુણ. ૯ વક્કર-પ્રતિષ્ઠા. ૧૦ વધારે લાખન-છાપન નહિ. ૧૧ જતે એક તોફાની જાત છે. તેનો જમાન સમેજો સિધી કે જે પણ તોફાની છે, તે થાય.

૧૩૪. તપ ખોઈ, તપ ખોઈ, ગાંકનો ગરથ ખોઈ, ફટ
ભૂંડી ફટણી.
૧૩૫. તળ ઝોદલી લોઈ,^૧ તો કયા કરેગા કોઈ?
૧૩૬. તમને તેડું નહિ ને ખાવળને ખેડું નહિ.
૧૩૭. તવાસા જેવું કોઈ અદેખું નહિ.^૨
૧૩૮. તાગશે ત્યારે માગશે.^૩
૧૩૯. તાને ભેંસ, પાણીમાં.^૪
૧૪૦. તા, લકડી કુત્તેકુ માર.^૫
૧૪૧. છવે માદો ખાઈ, તો ઠેકઠેર લોભાઈ.
૧૪૨. જાતિયાં ખાઈ પણ મળમલકી.
૧૪૩. જૂનો ભેગી.^૬
૧૪૪. જૂવાળનાં ઘર ગોંદદે^૭ ને બિધઈનાં ઘર ખેતર.
૧૪૫. જે આશાએ રહે, તેને ઉપવાસ પડે.
૧૪૬. જેના હાથમાં ડોઈ, તેનું સૌ કોઈ.
૧૪૭. જેને ઘેર કાળી,^૮ તેને નિત્ય દિવાળી.
૧૪૮. જેને બેટી તેની ગરદન હેડી.
૧૪૯. જેનો જેવો ઢંગ, તેનો તેવો રંગ; ચંદને ઘોઈ
માછલી, પણ છૂટી નહિ ગંધ.

૧ લોઈ-કમ્મરે પડેરવાનું કપડું; અર્થાત્ નાગા થયા પછી
કોઈ શું કરનાર છે? ૨ ચોમાસામાં જંધી વનસ્પતિ લીઢી, ત્યારે
જ્યાસો સૂકો અને ઉનાગામાં જંધી વનસ્પતિ સૂકી ત્યારે તે લીઢે.
૩ વેળા પ્રમાણે વેતરુણ. ૪ પરમારું પતાવનું. ૫ પોને કંઈ
દામ ન કરતાં ખાગેમાર કાઢવું. ૬ અનુભવી. ૭ ઢોર પરના જૂવા,
૮ ગોંદે-ગામ બહાર જ્યાં ઢોર ખેસે છે ત્યાં પડે. ૯ કાળી-ભેંસ.

૧૫૦. જેમ ખાંડે તેમ ફેતરાં છાંડે.^૧
 ૧૫૧. જેવો બીબીનો ગુસ્સો, તેવો મિયાંનો ઠાંસો.
 ૧૫૨. જોડું ન જાતા, અલ્લામિયાંસેં નાતા.

ઝ

- ૧૫૩ ઝઘડા, વગડા ને રગડા વેઠે ત્યારે છાતી પાકી થાય.

ટ

૧૫૪. ટકાનું તેતર, કોઠી ભરી ભરે ખાંચ, વેચું ત્યારે ટકો.
 ૧૫૫. ટેભા તૂટી ગયા છે.^૨
 ૧૫૬. ટોલ્લે ચડાવવું.^૩
 ૧૫૭. ટોલ્લો મારવો.^૪

ઠ

૧૫૮. ઠાઠ, તિલક ચોર મધુરી બાની, દગાબાજી ચહી નિશાની.
 ૧૫૯. ઠૂંઠાની રાંઠ ને ઠમકો ભારી.
 ૧૬૦. ઠૂંઠો લીલો તેને શો ભય ?

[એક આધજાને ખબે પાંગળો બેસીને શહેર બહાર ચાલ્યા જતા હતા. પાદરમાં એક ચીનરી બોલી. આંધળે પૂછ્યું : 'ચીનડી ક્યાં બોલી ?' પાંગળો કહે : 'બાવળના ઠૂંઠા ઉપર.' આંધળે પૂછ્યું : 'ઠૂંઠું લીધું છે કે સૂકું ?' લગડે કહ્યું : 'લીધું.' એટલે આધજો બોલ્યો : 'ત્યારે તો ફેલ.']

એ શુભ શુદ્ધન જોઈને બહેની જુગલબેડી પાસેના શહેરમાં એક શાહુકારને ત્યાં ચોરી કરવા પેડી. ધરમાથી ધરેણાનો ડામલો લઈ

૧ ડાંગરને ૨ કાચર થયા છે, બહુ મહેનત પડી છે. ૩ ઉડાવવું, બેના બે ગણાવવા. ૪ 'ગમે તેવા કારણથી કોમને આધું' ઠેનવું.

પાછા વળ્યા. થોડેક દૂર ગયા હશે, એટલામાં તો ચોરીની ખબર પડી; ખૂંચિયો ઢોલ વાગ્યો. આંધળે ફરી પૂછ્યું: 'હું' લીધું હતું કે સૂકું?' પહેલાંની પેઠે જ લંગડે જવાબ આપ્યો. એટલે તે બોલ્યો: 'ત્યારે તો હરકત નથી. ફતેહ!' ધરણીના દાખડા તેમણે મેલા લૂગડામાં વીંટી લીધેલો. સવાર અને ધોડા તેમના તરફ આવ્યા. પાંગળે તે વાતની આંધળાને ખબર કરી. આંધળાએ ફરી પૂછ્યું: 'હું' સૂકું હતું કે લીધું?' પાંગળાએ તે જ જવાબ આપ્યો, એટલે આંધળો બોલ્યો: 'ત્યારે તો ફિકર ન કર. ફતેહ! છે!' સવારોને તેમના પર વહેમ ગયો જ નહિ ને તેઓ આગળ ચાલ્યા. ગયા. પછી એક ગામને તળાવ તે માસની વહેંચણી કરવા બેઠા. એટલામાં પાંચસાત સવાર તપાસ કરતા ગયેલા તે પાછા ફર્યા. તે વાતની જાણ પાંગળાએ આંધળાને કરી. ફરી પાછી પહેલાંની પેઠે જ બેની વચ્ચે પ્રશ્નોત્તરી ચર્ચ. આંધળો બોલ્યો: 'ફતેહ! વહેંચણીનું કામ આગળ ચલાવો!' વહેંચણી પૂરી કરી, તેઓ હેમખેમ પોતાને ગામ આવી પહોંચ્યા. તેમને બીની આંચ આવી નહિ. તે પરથી આ કહેવત પડી છે.]

૬

૧૬૧. ડફોળ જાત્રા.^૧ ડર ખાય તે ભરખાંચ.^૨

૧૬૨. ડમડમ કરે તે શું ભણે? ^૩

૧૬૩. ડાંધ જામ ધોવાથી, દયા આવે રોવાથી.

૧૬૪. ડામ તો ઘણાં ચે દીધા!^૪

૧૬૫. ડાહીના^૫ ઘેલા ને ઘેલીના ડાહ્યા.

૧ હેતુ વગર જ અથવા નિષ્ફળ મુસાફરી. ૨ ભરખાંચ-મક્ક માપ, હાનિ પામે. ૩ ડમડમ કરે-રખડરખડ કરે. ૪ ટપકો કે શિખામણ તો ઘણી ચે આપી, પણ કંઈ અસર ન થઈ. ૫ ડાહી ભરવાડણના છોકરા ભરવાડ ઘેલા અથવા ડાહી રજપૂતાણીના છોકરા રજપૂતો અશીલુયા, જ્યારે ઘેલી વાણિયણના દીકરા વાણિય ડાહ્યા.

૧૬૬. રાહ્યા જૂલે નહિ, જ્યારે જૂલે ત્યારે લીંત^૧ જૂલે.

૧૬૭. હાંબ્યે દુઃખ મટે.^૨

૧૬૮. ડોગી ને છિંટ સાથેનાં સાથે^૩

૧૬૯. ડોસી મૂઝાની જીક નથી, જમ ચેધ્યાનો લો છે.

૧૭૦. હાંકણીમા પાણી લઈ જૂડી મર.^૪

૧૭૧. હીંચણ સમું આત્ર તેને ઘેર છે.^૫

૧૭૨. ઢેકું પાણીથી ચે પલળે ને મૂતરથી પણ પલળે.^૬

૧૭૩. ઢોર 'ઢાલે' ઠયાં આઢશું^૭

૧૭૪. 'ઢોરે' પીંજણ માંડવી.^૮

ત

૧૭૫. 'તને માન નથી, તારી છડીને માન છે.'^૯

૧૭૬. તપેસરી તે રાજેશ્રી, રાજેશ્રી તે નરકેસરી.

૧૭૭. તગણું હરામ, બચકો હલાલ.

૧૭૮. ત્રાગે ત્રેવડ રહે નહિ.^{૧૦}

૧ જીતમા અમકાપ. ૨ હાંબ્યે-હાંચ આપ્યે. ૩ ઢારણે છિંટ વચ્ચે પાણી તથા તમાકુ પીવા થોભતો જાય, જ્યારે ડોસી તો વચ્ચે થોભે જ નહિ. ૪ શરમજરેહું કામ કરનારને કહેવાય છે. ૫ પુષ્કળ રોટલો છે. ૬ પ્રાકી સમજણવગરનો છે. ૭ નકામા સરાન માટે એક મૂરખ બરવાડે જીભ બરવાડને જૂમ પાડી, નદી ઝાળંગાવીને બોલાવ્યો, અર્થાત્ નમાવી વાત માટે વધારે મહેનત કરાવવી. ૮ હ્યોક વાન કરવી. ૯ હોદ્દાને માન છે. ૧૦ રીસ ચઢે ત્યારે જે કામ થાય તેમા હદ ન રહે.

૧૭૬. તાવડીમાં તારો ને સાનકમાં મારો.^૧
 ૧૮૦. તારી રીસ ને મારો સંતોષ.
 ૧૮૧. તારે મારે એવો મેળ કે દીઠે ડોળે આવે એર.
 ૧૮૨. તૂંબડીમાં કાંકરા.^૨

થ

૧૮૩. થઈને રહીએ, તો પોતાના કરી લઈએ.
 ૧૮૪. થીગડાં કેટલાં દઈએ ?^૩

દ

૧૮૫. દગડો છે.^૪
 ૧૮૬. દરદર મૂષક ન હોય, ક્યાંક નમેરો નાગ પલ્લુ હોય !
 ૧૮૭. દરમાં પેસે પાધરો વાંકો સઘળે બ્યાલ.^૫
 ૧૮૮. દરિદ્રીને ખાટલો વેરી.^૬
 ૧૮૯. દરિયામાં ડૂબકી.^૭
 ૧૯૦. દરિયો કે દરબાર, એ મળે તો બેડો પાર.^૮
 ૧૯૧. દહાડે ડોખાં આવે, રાતે હીરા પારખે.
 ૧૯૨. દક્ષિણની નારી, સોળ હાથની સાડી, પલ્લુ અધી^૯
 ટાંગ ઉઘાડી.

૧ 'રોટલો', શબ્દ અધ્યાદાર છે. ઘરમાં સ્ત્રીપુરુષ બે જ હતાં, તેથી બે જ રોટલાની જરૂર પડતી; અર્થાત્ ખરચ થતું બોલ્યું છે.
 ૨ સમજ ન શકાય તેવી વાત. ૩ ઘણા દોષ હોય, તે કેટલા ટાંકીએ ? ૪ કામ કરવામાં દાનનયોર છે. ૫ બ્યાલ-સાપ, નાગ. ૬ માંકણને લીધે ચિંતાને લીધે જીવ ન આવે. ૭ તે કાંઈ જડે જ નહિ કે અમુક ચીજ અહીં છે. ૮ બેડો-વઢાણ, માત્ર વેચી ધન લઈને આવતું વઢાણ. ૯ સમુદ્રપાર વેપાર કે રાખની સેવા, બેચી પૈસાદાર થવાય.

૧૯૩. દ્રાવિડી પ્રાણાયામ.^૧
 ૧૯૪. દાઝી તો દાઝી, પણ પૂછીપૂછીને ખાધી.^૨
 ૧૯૫. દારૂ હાથીના પેટમાં પણ જોલે.
 ૧૯૬. દાળમાં કાળું.^૩
 ૧૯૭. દીક્ષા લીધી પણ શિક્ષા ન લીધી.
 ૧૯૮. દી પ્રમાણે દીકરા, વેળાં પ્રમાણે વહુ.^૪
 ૧૯૯. દીકરી આપીને દીકરો લીધો, પારકો હતો તેને
 ચોતાનો દીધો.^૫
 ૨૦૦. દીકરી ને ગાય, જ્યાં દોરે ત્યાં દોરાય.
 ૨૦૧. દીકા દેવને, પહોંચી જાત્રા.^૬
 ૨૦૨. દીંટ કાઢવું.^૭
 ૨૦૩. દિવાળી તો અઠકઠે,^૮ હોળી તો ઘેરઘેર.^૯
 ૨૦૪. દ્વંજતી વિચાય છે!^{૧૦}
 ૨૦૫. દૂધ તો માર્છકા, ઓર દૂધ કાયકા? પૂત તો ગાયકા,
 ઓર પૂત કાયકા? કૂલ તો કપાસકા, ઓર કૂલ
 કાયકા? રાત તો મેઘરાજા, ઓર રાત કાયકા!^{૧૧}

૧ નકામી, વધારે કરવામાં આવતી મહેનત. ૨ ખમર પૂછવા આવનારાં એટલાં બધાં હતાં કે હોરાન થઈ ગઈ! ૩ શંકાપડતી વાત, કાવતરું. ૪ સારું થવાનું હોય તો સારા છોકરા જન્મે અને સુવધાળી વહુના ઘરમા પગલાં ચાપ, નહિ તો તેથી બિનકુ બને. ૫ જમાઈને. ૬ કંટાળી ગયા, બધું પતી ગયું! ૭ નિર્મૂળ કરવું. ૮ અઠકઠે-અહીં કે તહીં, વિરલ. ૯ અર્થાત સુખ વિરલ છે, દુખ સર્વત્ર હોય છે. ૧૦ છોકરાં ઉપર છોકરા ચાપ છે અથવા મહેમાન ઉપર મહેમાન આવે છે. ૧૧ માપનો પુત્ર બળદ બદ સામે, દારબુકે એના વડે ખેતી ચાપ. કપાસનું કૂલ ઉત્તમ દારબુકે

૨૦૬. દે દાનં, છૂટે ગિરાણુ.^૧
 ૨૦૭. દેગ ચડાવે^૨ ત્યારે ખરા, તડ તો પાંડ્યાં.
 ૨૦૮. દેરાણી-જેઠાણીની ગોઠડીમાં સક્કરપારા; નણુંદં-લોભાઈની
 ગોઠડીમાં અંગારા.
 ૨૦૯. દેશ ડહોળ્યો પણ રસ ન ઘોળ્યો.^૩
 ૨૧૦. દોસ્ત વગર દુનિયા અકારી.

ધ

૨૧૧. ધક્કેલખંચાં દોહસો.^૪
 ૨૧૨. ધણીએ રાજ તેં મહારાજ ને પૂતરાજ તે ભૂતરાજ.
 ૨૧૩. ધંતૂરાના ગુણ મહોદેવ જાણે.^૫
 ૨૧૪. ધાન વિના મરે કે સાન વિના મરે.
 ૨૧૫. ધીર સમાન ભેગ નહિ ને રોષ સમાન રોગ નહિ.
 ૨૧૬. ધૂપ દઈને રાખી મૂકજો.^૬
 ૨૧૭. ધૂળનો ટોપલો પટોળેથી ઢાંકવો.
 ૨૧૮. ઘોતલીનાં ઘોળ આગળ ગવાશે.

[એક વાણિયાનાં ધરમાં ચોર પેઠા. અરધો અંદર આવ્યો
 કે તેણે તલવારના ધાથી તેને પૂરો કર્યો. પછી જમાદારને બોલાવી
 આવ્યો. જમાદારે મુઝદા પર તલવારનો ધા કરી મૂછે હાથ દીધો.
 સવારે દરબારમાં પોતે કરેલું પરાક્રમ જણાવ્યું. તે દરબારે તેને ઘોતલી

તેનાથી કાપડ પહેરવાનું મળે.

૧ ગિરાણુ-અદણુ. પુણ્ય કરો, જેથી પાપ ઠેલાય. ૨ દેગ
 ચડાવવી-જમણવાર કરવા. ૩ કંઈ પૈસો થયો નહિ. ૪ વિચાર
 કર્યા વગર, છાતીજોરથી અલેલપ્તપ્તુ કામ કરવું. ૫ કારણકે તે
 ભાંગ પીએ છે. ૬ કટાક્ષમાં-અર્થાત્ કોઈ ધરાક થશે નહિ !

(પાવડી) બધાનીને ઇનામ આપ્યું. વાણિયાની જાએ પતિને કહ્યું:
‘તમે કેવી મૂર્ખાઈ કરી? તમે ચોરને માથો અને છતાં ઇનામ
જમાદારને આપી જવા દીધું.’ વાણિયો બોલ્યો, ‘ધોતલીના ધોળ(ગીત)
આગળ ગવાશે.’ અર્થાત્ ઇનામનું પરિણામ બિવિધ્યમાં જણાશે.
થોડા દિવસ પછી વેર લેવા માટે ચોરના બાપે જમાદારનું ખૂન કર્યું.]

૨૧૬. ધોળી ધુએ મૂલે ને પાપી ધુએ ઠમૂલે.^૧

૨૨૦. ધોળે દહાડે તારા દીઠા.^૨

ન

૨૨૧. ન આવડે ભીખ, તો વેડું કરતાં શીખ.^૩

૨૨૨. નકલીનું નાક કાપે તેવી છરી છે.^૪

૨૨૩. ન કરે નારાયણ કે ગઢવી ગાડે ચડે.^૫

૨૨૪. નખ વડે લોથ જોતરવી.^૬

૨૨૫. નવ વાનાં જાણે તે નાગર

૨૨૬. નંવાણું ટકા બાદની વાત.^૭

૨૨૭. નવાખ કહે ભરૂચ જાતી છે, તો કહે, ભરૂચ તો ઠેકાણું છે,
પણ આપ જાઓ છો.

૨૨૮. નહાતાં મૂતરે તે શી રીતે પકડાય? ^૮

૨૨૯. નાક ઉમગ માંખ જેસવા કે તેવો નથી.^૯

૨૩૦. નાક નીચું ને પેટ ઊંચું.^{૧૦}

૧ નિંદા કરી, કિંમત લીધા સિવાય સામાનાં પાપ ધુએ.

૨ બહુ દુખ પામ્યો, હેરાન-પરેશાન થઈ ગયો. ૩ ઈડવૈદ માટે.

૪ ભુતી છે. ૫ વો દિન કદામેં કે મિયા કે પાઉમેં જૂતિરા?

૬ બોઠા પડી જવું, સરમ વડે નીચું જવું. ૭ વાણિયાની અતિશ-

યોક્તિભરી વાત. ૮ વટવાળો છે, આગર તથા વચન પામે તેવો છે.

૯ પારકાનું ખાધ તે સરમાય.

૨૩૧. નાક વાટે ખવાય નહિ, મોં વાટે ખવાય.
 ૨૩૨. નાક વીંધાવા ગઈ ને કાન વીંધાવી આવી.
 ૨૩૩. નાખતાં પહોંચે ત્યાંસુધી ખરા.^૧
 ૨૩૪. નાગા જણ્યા, ને કદોરે લાભ.
 ૨૩૫. નાભિનો ઊંમળકો છાનો ન રહે.
 ૨૩૬. નારી, ઝાડી ને ચેપારી, સર્વ બહારથી જ શોભીતાં છે.
 ૨૩૭. નીકળ્યું ખોખું ને ઘર થયું ચોખ્ખું.^૨
 ૨૩૮. નોતરાની વાટ ભેઈ ચૂલામાં પાણી રેડ્યું.^૩
 ૨૩૯. નળાણું નોં ધક્કો.

[એક વાણિયો અને ધોળી સામસામા રહે. વાણિયો લાખોપતિ હોવા છતાં કંજૂસાઈથી રહે. ત્યારે ધોળી થોડુંક કમાય પણ લરેરથી જીવે. વાણિયણે એક વખત વાણિયાને એ વિરોધી વસ્તુસ્થિતિ માટે હરિયાદ કરી. એટલે વાણિયો બોલ્યો : ‘નળાણું નોં ધક્કો નહિ વાગ્યો હોય !’ વાણિયણ કહે : ‘એ શું ?’ વાણિયો બોલ્યો : ‘પછી સમજાવીશ !’ પછી તે રાતે તે છાનોમાનો ધોળીના ઘર પાસે નળાણું રૂપિયા એક પોટકીમાં બાંધી મૂકી આવ્યો. તે ધોળીના હાથમાં આવ્યા. ત્યારથી તેને પૈસેપૈસો બચાવી, સો રૂપિયા પૂરા કરી, શાકુદારને ત્યાં મૂકવાનો લોભ લાગ્યો. ત્યારથી તેની લહેર છીડી ગઈ ને તે વાણિયા જેવો મજબીયૂસ બન્યો. પછી તો બસો ને બસોના ત્રણસો કરવાનો લોભ વધતો જ ચાલ્યો. વાણિયણે આ ફેરફાર જોઈ પોતાના ધણીને તેનું કારણ પૂછ્યું. ત્યારે વાણિયાએ તે ધોળીને વાગેલો ‘નળાણું નોં ધક્કો’ સમજાવ્યો !]

૫

૨૪૦ પગે કથીરનું કલ્લુ ને નાકનું નસકોરું નવ ગજ લાંબું ?^૪

૧ પુરુષપ્રજ્ઞન કરવો. ૨ ઘરડું મરે ત્યારે કુપાત્ર પરિવાર આવું બોલે છે. ૩ મૂર્ખાઈ કરી. ૪ ગરીબ છતાં અભિમાની.

૨૪૧. પટેલ બેઠા પાટે, ઘરની ઝોળ દાટે ને પારકાની કાઢે વાટે.
 ૨૪૨. પથ્થરમાં પગેફું શું ?
 ૨૪૩. પથ્થરનો ભગરડો છે.
 ૨૪૪. પરણાવતાં સાસુ હરખાયાં, પછી સાસુ હડકાયાં.
 ૨૪૫. પલકદરિયાવ (મેઘરાજ), મોજ મહેરામણ.
 ૨૪૬. પાડા સાથે પોપલિયું^૩ ને મૂંડા સાથે ચારી.
 ૨૪૭. પાણી પીવું છાણીને ને શુરુ કરવો જાણીને.
 ૨૪૮. પાનુ ફરે ને સોનુ ઝરે.
 ૨૪૯. પેંગડે પગ ને બ્રહ્મોપદેશ.
 ૨૫૦. પેટ કે પરગણું ?
 ૨૫૧. પેટમાં ટાંટિયા છે.
 ૨૫૨. પેટમાં પેસી પગ પહોળા કરે તેવો છે.
 ૨૫૩. પહેલાં વહુ ખાતી નથી ને પછી વહુ ધરાતી નથી.
 ૨૫૪. પૈસામાં કેઈ ખૂરો નહિ ને અક્ષલમાં કેઈ અધૂરો નહિ.
 ૨૫૫. પાંચે મિત્ર, પચીસે પડોશી ને સોએ સગો.
 ૨૫૬. પાંદડે પાણી પાચ છે.^{૧૦}

૧ છુડધન-ટોઠ છે. ૨ ખુશી થાય ત્યારે મોજ પડે તેવું ધનામ આપે તે. ૩ પોપલિયું-બાઈબધી. ૪ નસીબ સારું થાય ત્યારે અટળક ધન મળે. ૫ હિતાવળમાં અધરું કામ ન બને. ૬ પેટ કે પોળ ? ખાઉધરા માટે વપરાય છે ૭ જાડા મનનો, પહોંચેલો માણસ છે. ૮ પોતાના મનથી સૌ પોતાને ડાહ્યા ગણે ને પૈસાની બાબતમાં સતોષ હોય જ નહિ ૯ આટલી રકમ તેમને ધીરતા પાછી ન આવે તો ખમી જવું, પણ તેમની સાથે સંબંધ બગાડવો નહિ. ૧૦ બહુ દુખ દે છે.

૬

૨૫૭. ફકીર. હાલમેં મસ્ત, જરદાર માલમેં મસ્ત;
ખુલખુલ ખાગમેં મસ્ત, આશકે દીદારમેં મસ્ત.
૨૫૮. ફૂંઈ તે ઠંડા પાણીની ફૂંઈ.

ખ

૨૫૯. ખજરંગ ખીરકા સોટા, ફૂટ જાય લંગીકા^૧ લોટા.
૨૬૦. ખહોત ખોયા, તે જિગ્યા ઘાસ.
૨૬૧. ખાદ્દાણુ ઘેર ખાય ને ઝેર ખાય, ખરાખર.
૨૬૨. ખાંપના ધાન જેલું, ખકરીના ગજાના આંચળ જેલું.^૨
૨૬૩. ખાચડી નાતરે જાય ને ધણી વળાવણા જાય.
૨૬૪. ખાર ખાદ્દાણુ ખકરીનું જોર.^૩
૨૬૫. ખેડું ચઢાવીને આવી છે.^૪

ભ

૨૬૬. ભણેલ કરતાં ગણેલ સરસ, ગણેલ કરતાં ફરેલ^૫
સરસ, ફરેલ કરતાં કસાયેલ^૬ સરસ.
૨૬૭. ભરવાડની દીકરી કુંવારી રહે, પણ દૂધ કુંવારું ન રહે.^૭
૨૬૮. ભયોં છલકે નહિ, છલકે સો આધા; ઘોડા ભૂકે નહિ,
ભૂકે સો ગધા.

૧ લંગી-ભાંગ ખીનાર. તેને પણ હનુમાનનો ભય લાગે!
૨ નિરર્થક, તેમાંથી દૂધ ન મળે. ૩ અર્થાત્ ખાદ્દાણુખતિ દુર્બળ
હોય છે. ૪ અર્થાત્ છડેચોક નાતરે આવી છે, તેને નાતીકા દંડ
ન કરે, જિજ્ઞાસી વેલ અપાવે. ૫ ફરેલ-મુસાફરી કરેલો. ૬ કસાયેલ-
દુઃખોમાંથી પસાર થયેલો. ૭ અર્થાત્ તે જીવસ્ય તેમાં પાણીનું
મગ્ન થઈ કરીને વેચે.

૨૪૧. પટેલ બેઠા પાટે, ઘરની ઓળ દાટે ને પારકાની કાટે વાટે.
 ૨૪૨. પથ્થરમાં પગેરું શું ?
 ૨૪૩. પથ્થરનો ભમરડો છે.^૧
 ૨૪૪. પરણાવતાં સાસુ હરખાયાં, પછી સાસુ હડકાયાં.
 ૨૪૫. પલકદરિયાવ (મેઘરાજ), મોજ મહેરામણ.^૨
 ૨૪૬. પાડા સાથે પોપલિયું^૩ ને મૂંડા સાથે ચારી.
 ૨૪૭. પાણી પીવું છાણીને ને શુરુ કરવો બાણીને.
 ૨૪૮. પાનુ ફરે ને સોનુ ઝરે.^૪
 ૨૪૯. પેંગડે પગ ને બ્રહ્મોપદેશ.^૫
 ૨૫૦. પેટ કે પરગણું ?^૬
 ૨૫૧. પેટમાં ટાંટિયા છે.^૭
 ૨૫૨. પેટમાં પેસી પગ પહોળા કરે તેવો છે.
 ૨૫૩. પહેલાં વહુ ખાતી નથી ને પછી વહુ ધરાતી નથી.
 ૨૫૪. પૈસામાં કોઈ પૂરો નહિ ને અક્કલમાં કોઈ અપૂરો નહિ.^૮
 ૨૫૫. પાંચે મિત્ર, પચીસે પડોશી ને સોળે સગો.^૯
 ૨૫૬. પાંદડે પાણી પાય છે.^{૧૦}

૧ જુમન-ઠોઠ છે. ૨ ખુશી થાય ત્યારે મોજ પડે તેવું ધનામ આપે તે. ૩ પોપલિયું-બાઈનધી. ૪ નસીબ સારું થાય ત્યારે અટળક ધન મળે. ૫ ઉતાવળમાં અધરું કામ ન બને. ૬ પેટ કે પોળ ? ખાઉધરા માટે વપરાય છે. ૭ ગંડા મનનો, પહોંચેસો માણસ છે. ૮ પોતાના મનથી સૌ પોતાને ડાઘા ગણે ને પૈસાની બાબતમાં સંતોષ હોય જ નહિ. ૯ આટલી રકમ તેમને ધીરતાં પાછી ન આવે તો ખમી જવું, પણ તેમની સાથે સંબંધ બગાડવો નહિ. ૧૦ બહુ દુઃખ દે છે.

૨

૨૫૭. ફકીર. હાલમેં મસ્ત, જરદાર માલમેં મસ્ત;
 ખુલખુલ ખાગમેં મસ્ત, આશક દીદારમેં મસ્ત.
 ૨૫૮. ફૂંઈ તે ઠંડા પાણીની ફૂંઈ.

ખ

૨૫૯. ખજરંગ ખીરકા સોટા, ફૂટ જાય લંગીકા^૧ દોટા.
 ૨૬૦. ખહોત ખોયા, તે જિઆ ઘાસ.
 ૨૬૧. ખાદાણુ ઘેર ખાય ને ઝેર ખાય ખરાખર.
 ૨૬૨. ખાંપના થામ જેલું, બકરીના ગજાના આંચળ જેલું.^૨
 ૨૬૩. ખાચડી નાતરે જાય ને ધણી વળાવવા જાય.
 ૨૬૪. ખાર ખાદાણુ બકરીનું જોર.^૩
 ૨૬૫. ખેડું ચઢાવીને આવી છે.^૪

ભ

૨૬૬. ભણેલ કરતાં ગણેલ સરસ, ગણેલ કરતાં ફરેલ^૧
 સરસ, ફરેલ કરતાં કસાયેલ^૨ સરસ.
 ૨૬૭. ભરવાડની દીકરી કુંવારી રહે, પણ દૂધ કુંવારું ન રહે.^૩
 ૨૬૮. ભયોં છલકે નહિ, છલકે સો આધા; થોડા બૂકે નહિ,
 બૂકે સો ગધા.

૧ ભંગી-ભાંગ પીનાર. તેને પણ હનુમાનનો ખય લાગે !
 ૨ નિરર્થક, તેમાંથી દૂધ ન મળે. ૩ અર્થાત્ ખાદાણુખતિ દુર્ખળ
 હોય છે. ૪ અર્થાત્ જડેચોક નાતરે આવી છે, તેને નાતીલા દંડ
 ન કરે, જિલ્લી વેલ અપાવે. ૫ ફરેલ-ખુસાફરી કરેલો. ૬ કસાયેલ-
 દુઃખોમાંથી પસાર થયેલો. ૭ અર્થાત્ તે જીવસ્ય તેમાં પાણીનું
 મશણ કરીને વેગે.

૨૬૯. ભૂત જાય વસવાથી^૧ ને ડાઘ જાય ઘસવાથી.
 ૨૭૦. ભૂંડનું છાણ નહિ લીંખ્યાનું કે નહિ ચાખ્યાનું.
 ૨૭૧. ભૂંડી લેંસને ચાંદરો^૨ પાડો, ચાંધળી દોહનારીને
 ગોવાળ ગાંડો.
 ૨૭૨. લેખડ, પાડયા વગર દળદર જાય નહિ.^૩
 ૨૭૩. લેખ પડે ત્યારે કંઈ ભેળ ન રહે.^૪
 ૨૭૪. લેંસનાં ચિંગડાં લેંસને ભારે.^૫
 ૨૭૫. ભોર બોલાવવી.^૬

મ

૨૭૬. મખમલની મોજડી^૭ માથે ન પહેરાય.
 ૨૭૭. મગર, મકોડો ને મેંશ, વળગ્યાં તે તૂટે પણ છૂટે નહિ.
 ૨૭૮. મન ગળવું ને, ઝેર ચાખવું બરાબર છે.^૮
 ૨૭૯. મન વિના મેળો નહિ, વાડ વિના વેલો નહિ, ને ગુરુ
 વિના ચેલો નહિ.
 ૨૮૦. મરદ મૂંઠાળો,^૯ બળદ પૂંઠાળો,^{૧૦} બાયડી ફૂલાળી^{૧૧}
 ને વહેલ ભેધાળી.

૧ વસવાથી—નેમાં રહેવાથી. ૨ ચાંદરો—કપાળમાં ધોળા દીવાવાળો. ૩ મોડું કામ કરીને નાણાં મેળવ્યા વગર ખૂન પેમાદાર થવાય નહિ. ૪ લણી લીધા પછી ગાયોના ધણને અને બકરાનાં ટોળાને ચારવાની રમ્મ આપે છે તેને ‘ભેળ’ કહે છે. ત્યારે ભીડમાં ગમે તે ઢોર પેમે ને માથે લૂટે, ચરે. ૫ દરનારને વેડવું પડશે. ૬ કયાં કામને માથે પાણી ફેરવવું, પેસો ઉગારી દેવો. ૭ મોજડી—પગરંબી. ૮ બળદ ન કહ્યું છે. ૯ મૂંઠાળો—મૂંઠામાં દોરવાળો. ૧૦ પૂંઠાળો—ગોડી પૂંઠાળો. ૧૧ ફૂલાળી—ભારે પૂંડ.

૨૮૧. મળે ચાર જાડી,^૧ તો કિલ્લો નાળે તોડી.
 ૨૮૨. માંખણમાંથી મોવાળો જેચે તેવો ઝીણા છે.
 ૨૮૩. માણાનું^૨ રાંધે ત્યારે પવાલાનું દાઝે.
 ૨૮૪. માલ લૂંટી ગયા, પણ ભરતિયું મારી પાસે છે.^૩
 ૨૮૫. મારી શિયળવતી નાર, તારી ચૂંદડી લેલાડ;
 દહીંને કૂમરો ઝાડ, હું જીવતા ધણીના દાંત શીદ પાડ ?
 [એક પતિએ પોતાની સ્ત્રી, જે તેને માટે બહુ પ્રેમનો દેખાવ
 કરતી હતી, તેની પરીક્ષા લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. એક દિવસ આગિતો
 જાણે મરી ગયો હોય તેવો તેણે ઢાંગ કર્યો. ને જાસની ગતિ બંધ
 પાડી નાખી. રોડકળમાં પોતાને આવતું નહિ મળે, તેવું ધારી તેની
 સ્ત્રી રસોડામાં જઈ દહીં ને કૂમરો ખાઈ આવી. પછી પતિના
 દાંતમાં સોનાની રેખું હતી, તે પાડવા પથરો લઈને પાસે આવી.
 તેના મનમાં કે એટલું સોનું પણ મુકદ્દા સાથે નકામું શા માટે જવા
 દેવું ? ત્યારે આંખો ખોલી, તેના પતિ તેને આ લીટીઓ સંભળાવે છે.]
 ૨૮૬. મીઠા જોલું માણસને વાયડું ધાન, પહેલું મીઠું લાગે.
 ૨૮૭. મૂઠ મારી જાણે છે ને વાળી પણ જાણે છે.
 ૨૮૮. મૂઠી જેટલા મિયાં ને સૂપડા જેટલી દાઢી.
 ૨૮૯. મૂછ ઉપર લીંબુ રહે તેવા.^૪
 ૨૯૦. મેથીપાક ખવડાવવો.^૫
 ૨૯૧. મેશથી કાળું કલંક.
 ૨૯૨. મોલી^૬ મરે તે મહાકુંખ.

૧ જોડી-રોડીરાંડ. ૨ માણ-૧૦ શેરનું માપ. ૩ મુકદ્દામાત્ર
 મારી પાસે છે. ૪ વટવાળા, ટેકીલા. ૫ પોંક પાડવો, અડતાલો
 જોખવો, જોખરો કરવો; અર્થાત્ માર મારવો. ૬ મોલી-પ્રરનો
 મુખ્ય માણસ, પાલનહાર.

૨૬૯. ભૂત બાય વસવાથી^૧ ને ડાઘ બાય ઘસવાથી.
 ૨૭૦. ભૂંડનું છાણ નહિ લીંખ્યાનું કે નહિ થાખ્યાનું.
 ૨૭૧. ભૂંડી લેંસને આંદરો^૨ પાડો, આંધળી દોહનારીને
 ગોવાળ ગાંડો.
 ૨૭૨. લેખડ પાડ્યા વગર દળદર બાય નહિ.^૩
 ૨૭૩. લેખ પડે ત્યારે કંઈ મેળ ન રહે.^૪
 ૨૭૪. લેંસનાં શિંગડાં લેંસને ભારે.^૫
 ૨૭૫. ભોર બોલાવવી.^૬

મ

૨૭૬. મખમલની મોજડી^૭ માથે ન પહેરાય.
 ૨૭૭. મગર, મકોડો ને મેંશ, વળગ્યાં તે તૂટે પણ છૂટે નહિ.
 ૨૭૮. મન રાખવું ને ઝેર આખવું બરાબર છે.^૮
 ૨૭૯. મન વિના મેળો નહિ, વાડ વિના વેત્રો નહિ, ને શુર
 વિના ચેત્રો નહિ.
 ૨૮૦. મરદ મૂંઠાળો,^૯ બળદ પૂંઠાળો,^{૧૦} બાયડી દુલાળી^{૧૧}
 ને વહેલ બિધાળી.

૧ વસવાથી-નેમાં રહેવાથી. ૨ આંદરો-કપાળમાં ધોળા
 ટીકાવાળો. ૩ મોહું કામ કરીને નાણાં મેળખ્યા વગર ખૂમ
 પેસાદાર થવાય નહિ. ૪ લણી લીધા પછી માથેના ધણુને અને
 બકરાના ટોળાને ચારવાની રજ આપે છે તેને 'મેળ' કહે છે.^૫
 ત્યારે ભીડમાં ગમે તે દોર ગમે ને માથ લૂટે, ચરે. ૫ કરનારને
 વેદવું પડે. ૬ કપા કામને માથે પાણી ફેરવવું, પેસા ઉડાવી દેવો.
 ૭ મોજડી-પગરંખી. ૮ બદ્ધ ન કહાય છે. ૯ મૂંઠાળો-મૂંઠામાં
 બેસવાળો. ૧૦ પૂંઠાળો-મોટી પૂંઠાળો. ૧૧ દુલાળી-ભારે પૂંઠા.

૨૮૧. મળે ચાર બોડી,^૧ તો કિલ્લો નાખે તોડી. :
 ૨૮૨. માંખણુમાંથી મોવાળો ખેંચે તેવો ઝીણો છે.
 ૨૮૩. માણાનું^૨ શંધે ત્યારે પવાલાનું ઢાઝે.
 ૨૮૪. માલ લૂંટી ગયા, પણ ભરતિયું મારી પાસે છે.^૩
 ૨૮૫. મારી શિયળવતી નાર, તારી ચૂંદડી લેલાડ;
 દહીંને હૂમરો ઝાડ, હું જીવતા ધણીના ઢાંત શીઠ પાડ ?
 [એક પતિએ પોતાની સ્ત્રી, જે તેને માટે બહુ પ્રેમનો દેખાવ
 કરતી હતી, તેની પરીક્ષા લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. એક દિવસ આશિર્વાદ
 બણે મરી ગયો હોય તેવો તેણે ઢાંગ કર્યો. ને શ્વાસની ગતિ બંધ
 પાડી નાખી. રોકકળમાં પોતાને ખાવાનું નંદિ મળે, તેવું ધારી તેની
 સ્ત્રી રસોડામાં જઈ દહીં ને હૂમરો ખાઈ આવી. પછી પતિના
 ઢાંતમાં સોનાની રેખું હતી, તે પાડવા પથરો લઈ ને પાસે આવી.
 તેના મનમાં કે એટલું સોનું પણ મુઠ્ઠા સાથે નકામું શા માટે જવા
 દેવું ? ત્યારે આંખો ખોલી, તેનો પતિ તેને આ લીટીઓ સંભળાવે છે.]
 ૨૮૬. મીઠા બોલું માણસ ને વાચડું ધાન, પહેલું મીઠું લાગે.
 ૨૮૭. મૂઠ મારી બણે છે ને વાળી પણ બણે છે.
 ૨૮૮. મૂઠી જેટલા મિયાં ને સૂપડા જેટલી દાદી.
 ૨૮૯. મૂછ ઉપર લીંબુ રહે તેવા.^૪
 ૨૯૦. મેઘીપાક ખવડાવવો.^૫
 ૨૯૧. મેશથી કાળું કલંક.
 ૨૯૨. મોલી^૬ મરે તે મહાદુઃખ.

૧ બોડી-રાંડીરાંડ. ૨ માણ-૧૦ ચેરનું માપ. ૩ મુઠ્ઠામાત્ર
 મારી પાસે છે. ૪ વટવાળા, ટેપીલા. ૫ ચોંક પાડવો, અડતાલો
 બેખવો, ખોખરો કરવો; અર્થાત્ માર મારવો. ૬ મોલી-ત્રરનો
 મુખ્ય માણસ, પાલનદાર

૨૯૩. મોટા સાથે મોઢી ને અંજર ભેડી ખોઈ.
 ૨૯૪. માંડુને આંખો આધી.^૧
 ૨૯૫. મોટી, વચલી ને નાની, તે રાખ, સેલી^૨ ને વાની.

૨

૨૯૬. રાગ, પાગ ને પારખું,^૩ નાડી^૪ અને ન્યાથ;
 તરબું, તાંતરબું^૫ ને તરકરબું, એ આઠે આપ કળાય.
 ૨૯૭. રાણીનાં ચીર તે ઘોળીનાં બાળોતિયાં.
 ૨૯૮. રામરામ કરી નાખવું.^૬
 ૨૯૯. રેવડી દાણાદાણુ.^૭
 ૩૦૦. રંગ રાજા ને પોત પ્રધાન.^૮
 ૩૦૧. રાંકનો માળવો.^૯

૩

૩૦૨. લકૂબો લેવો હતો તે હોડયો.^{૧૦}
 ૩૦૩. લખો દીકરો ખાતાવહી, ઓરડો ગયો ને પરસાળ રહી.
 ૩૦૪. લાખો ફૂલાણી.^{૧૧}

૧ મજને પગ આપ્યા. મરીમ હતો તે બહેકયો. ૨ સેલી-વાની, રાખ. ૩ પારખું-ફિપિયા પારખવા. ૪ નાડી-નાડી જોવી. ૫ તાંતરબું-ફાસલાવીને ખાઈ જવું આ આઠે ચ કળાઓ જાતે જ આવડે, કાઈ સિખવાડે તેમા બરકત ન આવે. ૬ ખૂબ રિઝાવવું. ૭ મહામુરકેવી, ફજેલીના ફાળકા. ૮ જે સારા હોય, તે ખૂબી ઓર દીસે, પણ તેમા ચ રંગ મુખ્ય આકર્ષક વસ્તુ છે. ૯ ગરીબનો બેવી. દુકાળ વખતે જ્યાં પહેલાં માળવા જતા, કારણકે ત્યાં ઘઉં જુ પાકતા, તે ઉપરથી. ૧૦ લકૂબો-કોળિયો. એ જ અર્થમાં; ફળિયું છત્તવું હતું. બાપનો લાડવો દાણો હતો. ૧૧ લાખો મણ-કારો, નવવસા હીરજી, આત્મારામ જૂખણના દીકરા.

૩૦૫. લાગણીનો મંદવાડ જીવ લે.
 ૩૦૬. લાભોજી લાભોજી થાય, ત્યાં શો મેળ ?^૧
 ૩૦૭. લાલજીડી એકાદશી, વો ખારસડી દાદી.^૨
 ૩૦૮. લાલ જુજર્ગ હાથી પારખવા ગયા,^૩
 ૩૦૯. લાંબી લેખણે લખે છે અને ઊંચે આસને બેઠા છે.^૪
 ૩૧૦. લોકની લાજે કે હુયાની દાંડે.

૧

૩૧૧. વકરો વાંઝિયો ન હોય.^૫
 ૩૧૨. વખાઈતનો સખાઈત કોઈ નહિ.^૬
 ૩૧૩. વટાણા વાવી જવા.^૭
 ૩૧૪. વટેમાર્ગને દાણી^૮ રોકે કે પાણી રોકે.^૯
 ૩૧૫. વણીને મૂકવું.^{૧૦}
 ૩૧૬. વરસ બધાં પાણીમાં ગયાં.^{૧૧}
 ૩૧૭. વરસમાં ખરડિયું ને ધરડિયું.^{૧૨}

૧ વગરવિચારે વધારે ખરચ થાય, ત્યાં નાની વાતનો શો હિસાબ ? ૨ શ્રીમંત વણિક અગિયારશે અનેક પ્રકારનાં બોજન ને ફળાહાર કરે. ૩ તે પૂછે કે પૂછકું કયું અને મોં કયું ? ૪ પાણી હાંકે છે. ૫ અર્થાત તેમાંથી લાભ મળે જ. ૬ કુઃખિયાનું કોઈ સચું નહિ. ૭ વંજે માપવો, પોખારા ગણવો. અંદ્રવંશી યવું; અર્થાત ભાગી જવું, નાસી જવું. ૮ દાણી-જકાત લેનાર. ૯ પાણી-નદીનાળાં. ૧૦ વધાર મૂકવો, મીઠું મરચું બજારાવવું, કાન ભંભેરવો. કનિયો ઉત્પન્ન કરવા ખોટી વાતો કહેવી. ૧૧ ત્રીસે રોજન ત્રટમાં ગયા, નકામાં ગયાં. ૧૨ ખરડાયેલું વરસ, જેમાં ગોટો વાગ્યો હોય તેવું વર્ષ. તે ધરડો સગો માણસને ચેતવે છે, શિખામણ આપે છે, પાક શીખવે છે.

૩૧૮. વહુ વાઘ હણુંતી, દરિયા તરંતી ને મીની ભેઈ, ડરંતી.^૧
 ૩૧૯. વહુ સુધી કંઈ વડાં હોય ?^૨
 ૩૨૦. વા ઉપર વરાધ.
 ૩૨૧. વા ઉપર વાવટા.^૩
 ૩૨૨. વાગડિયું મોઢું કરે છે.^૪
 ૩૨૩. વાઘના પંજમાં આવવું સારું, પણ મારવાડીના ચોપડામાં આવવું ભૂંડું.
 ૩૨૪. વાઘરી વળગી રહેવા કે નહિ.^૫
 ૩૨૫. વાણિયા રે વાણિયા, સાથે રેલા તાણિયા, ત્યારે જણયા વાણિયા.

[૨૦-૨૫ વાણિયા પરદેશથી કમાઈ પાછા આવના હતા. પાસે ધન પુષ્કળ હતું. બધાએ તક્ષવાર, બાસાં, બરછી, બખ્તર વગેરે સર્વ રત્નપૂતો જોવો દાઢ કયો હતો. તેથી તેમને, લૂંટવાની હિંમત ચોરોની આવી નહિ. છતાં તેઓ તેમની પાછળપાછળ ગયા. થોડાક ગાઉ ગયા પછી એક વાણિયો પેશાબ કરવા બેઠો. એને જોઈ બધા જ પેશાબ કરવા બેઠા. તે જોઈને ચોરોના મુખ્ય કોળાએ કહ્યું: 'લૂંટો, સાલા વાણિયા છે, ડરવાનું કંઈ કારણ નથી.' પછી ચોરોએ તેમને સહેલાઈથી લૂંટી લીધા. પેસો મુખ્ય કોળા આ વાક્ય બોલે છે.]

૩૨૬. વાની મારી કોયલ.^૬
 ૩૨૭. વાવણી ને તાવણી ઉતાવળી સારી.^૭

૧ સ્ત્રીચરિત્ર. ૨ બધાના ખાતાં વધે તો જ વહુને મળે.
 ૩ ભૂત ઉપર ગિફ્ટ, ચોક્કસ વાત નહિ. ૪ મોં ચઢાવે છે.
 ૫ વાઘનું ચોટે નહિ, એવો ધા કે આમડી (વાઘરી) જીખડી જાય તે ફરી ચોટે નહિ. ૬ ભાગ્યેજ આવે તેવો આવેલો પરોણો.
 ૭ તાવણી-ધી તાવણું તે.

૩૨૮. 'વારસામાં સાંજેલું બાંધ.' ૧

૩૨૯. વાઢી આંગળી ઉપર મૂતરે તેવો નથી. ૨

૩૩૦. વાઢી આડો કપાસિયો. ૩

૩૩૧. વાળંદ ને વળી વહેલમાં બેઠો. ૪

[એક પાટીદારે સાસરે જતાં વહેલમાં પોતાના ધાંપળને લીધો. થોડે દૂર ગયા, ત્યારે વાળંદને તેનો ઓળખીતો મળ્યો. તેણે પૂછ્યું: 'ઘેર દંઈ કહેલકાવયું છે?' વાળંદ કહે: 'જેવું દેખો છો તેવું કહેજો.' અર્થાત્ 'હું વહેલમાં બેઠો છું તે સંભાચાર મારાં સંજાને આપજો.' તે સાંભળી પાટીદારે તેને વહેલમાંથી ઉતારી સાત બેઠાં માર્યાં ને પેલા માણસને કહ્યું: 'આ પણ દેખો છો તેવું કહેજો.']

૩૩૨. વિકટ માર મારે ભરવાડો, વિકટ રાત્રી ખેડે વણજારો.

હાંદોળાંદોળો. તો ગ્રાહણનો પ્રાણિયો, ધીરો રહી લૂંટે બળરે વાણિયો.

૩૩૩. વીજળીને ઝબકારે મોતી પડેવણ.

૩૩૪. વેઠિયા, વાડ કરી? તો કહે: હા, કરી. કેવી કરી? તો કહે: વા વાય તો તૂટી પડે તેવી!

૩૩૫. વહેલે વળગીને નથી આવી. ૫

૩૩૬. વહેવાણીની જણી, તે કુંભારની ધડી. ૬

૩૩૭. વેતર વંઠયું, સુયાણી શું કરે?

૩૩૮. વેદિયાં ઢોર, ન સમજે મર્મ; ને ઘાંટા ને શોરબકોર. ૭

૩૩૯. વેપારમાં વાચદો, શાસ્ત્રમાં કાચદો. ૮

૧ કશું જ કામ કરે તેવો નથી. ૨ એટલે વાટીમાંથી ઘી નીકળે નહિ. ૩ જરૂર કુલાઈ જાય. ૪ દાસીની પેડે નથી આવી, પરણીને આવી છે. ૫ વહુ કુંભારના હાંદલા જેવી છે. ૬ શાસ્ત્ર-ચર્ચા વખતે. ૭ નુકસાનકારક છે.

૩૪૦. વૈદને તેડવા ગયો, તે મૂળ્યાનો સાજ પણ લેતો આવ્યો.

૩૪૧. વાંદરાને ચણા નખવા.^૧

૩૪૨. વાંસના કબિયામાં વન બળે.^૨

શ

૩૪૩. શાળિગરામ પાસે મરી વટાવવાં.^૩

૩૪૪. શિયાળાનું પરોઢ, ઉનાળાના બપોરને ચોમાસાની રાત;
અલ્લાહ, મરણ ફીણ્યો, પણ બહાર ગમન મત ફીણ્યો.

૩૪૫. શિરના કીડા શિરને ફાલે.

૩૪૬. શોષે તેને સાહેબ^૪, મળે.

સ

૩૪૭ સત્તરસોના સરવાળામાં ઝોગણીસસોની જૂલ !

૩૪૮. સખ એક થેલેકે બત્તે હે.^૫

૩૪૯. સરું ન આવ્યું સીંદરા.

[એક બાઈ પરગામ દાણે ગયેલી. ત્યાં તેણે પેલી રાતે એક લોટા ચોરી સ્તાડી રાખ્યો. બીજો દિવસે રાતે ઢાઠીમાંથી સીંદરીનો છેડો કાઢી તાણવા માંજો પણ તેનો અંત જ ન આવ્યો. ત્યારે તે આ વાક્ય બોલે છે; અર્થાત્ હાથમાં લીધેલા કામનો અંત ન આવે.]

૩૫૦. સવારના પહોરનું નામ છે.^૧

૩૫૧. સરસા ગડથલ કરવી. ૯

[સસલુ હાથીને જમવા નિમંત્રી આવેલું, હાથી જમવા આવ્યો,

૧ બેવડૂદને ચલાવવો. ૨ દાવામિથી. ૩ મોટા માણસ પાસે હસકું, કામ કરાવવું. ૪ સાહેબ-મણ. ૫ બતા-દસ્તા.
૬ બહુ જ બહો-સદગુણી છે.

ત્યારે તેના પગ પાસે આભેડીને કહેવા લાગ્યું: 'હું રાંક, તમારા જેવાની સી પરોણાગત કરું?' અર્થાત્, ગરીબ મોટાને મિજબાની આપે ત્યારે વપરાય છે.]

૩૫૨. સળગતી સગડી માથે લઈ ફરિયાદ કરવા જવું.
 ૩૫૩. સળી વગર ગ્રાધ અટકે.^૧
 ૩૫૪. સાગનાં લાકડાં છે, રૂપાનાં હાલકાં છે.^૨
 ૩૫૫. સાગરનું નીર ગાગરમાં ન સમાય:
 ૩૫૬. સાજાં ખાધ અજાણે ને માંદાં ખાય ધન.
 ૩૫૭. સાતડે સાત.^૩
 ૩૫૮. સાસરાની સૂળી સારી, પણ પીયેરની પાલખી જૂંડી.
 ૩૫૯. સૌ સૌને તુંબડે વરે છે.^૪
 ૩૬૦. સિંધમાં સોમી ખાંતી.^૫
 ૩૬૧. સૂકા લાકડાનો છવડો, તેને સાહેબ વગર કોણ પાણી પાય ?
 ધરધણી જણે, 'હું રણું છું ને સૌ ખાય !'
 ૩૬૨. સુવાવડ જન્મારો રહી.^૬
 ૩૬૩. સોય ખોવાણી; તેનો સાદ નં ચડે.

હ

૩૬૪. હજમઠી બરાતમે, સળી ઠાકાર.
 ૩૬૫. હજમને ત્યાં ચોરી થઈ, તે નરેણી ને કાતર ગઈ.
 ૩૬૬. હજસીનો ઠાળો કાન.^૭

^૧ સળી-દહનની સૂળી. ^૨ કુળવાન છે. ^૩ નિર્માણ પુરુષત્વ-હીન. ^૪ દોષ દોષના આશિયાળા નથી. ^૫ ગરાસ થોડો. ^૬ જનમના માંદા. ^૭ નકામી વધારાની મહેનત.

૩૬૭. હમારે દાદેને ઘી ખાયા થા, હમારી હથેલી સૂંઘા.
 ૩૬૮. હરહર ગંગા ગોદાવરી, કંઈક શ્રદ્ધા, કંઈક ભેરાવરી.^૧
 ૩૬૯. હાથના છૂટા ને હેયાના ફૂટા.
 ૩૭૦. હાથપગ દોરડી ને પેટ ગાગરડી.
 ૩૭૧. હાથી ભૂંપડામાં સમાય નહિ.
 ૩૭૨. હા, ખાનો હાથરો.^૨
 ૩૭૩. હીર, ખીર ને ખુશીનો સોદો.
 ૩૭૪. હીરામાં છાંટ ને રૂપમાં ગર્વ.^૩
 ૩૭૫. હિંદુકા ખાના અચ્છા, લેકિન પૂજા ખૂરી.
 ૩૭૬. 'હું' ત્યાં હરિ નહિ.^૪
 ૩૭૭. હે ભૂંડા ભૂતનાથ, વળગણિયે રાતું લગડું હીડું નહિ.^૫
 ૩૭૮. હાંડીમાં રૂપ ને પેટીમાં શણગાર.^૬

૧ ખાજણની જમણવારમાં કંઈક શ્રદ્ધાથી ને કંઈક ખેજ-જમણીથી જમ્યા પહેનાં નહાણું પડે. ૨ દાઝાખાની મંડળી ૩ એટલી ખોડ ગણાય, ૪ કુંપદથી હરિ વેગળા. ૫ હે મહાદેવજી! જનમખર કુંવારો રહ્યો. ૬ અર્થાત્ હાંડીમાં રંધાણું ભોજન ને પૌષ્ટિક અને સરસ હોય, તો ખાણુસ રંધાણું ચાપ અને પેટીમાં રંધિયા હોય તો શણગાર આવે.

‘સરસ્વતી’ સાહિત્ય ગ્રંથો ઊંચામાં ઊંચું સાહિત્ય’

ઘરમાં વસાવવા જેવા ગ્રંથો

પુસ્તકનું નામ અને વિગત	પાન	કિ. ટ. ખ.
ઉપદેશસાવનંદ-મહાત્મા તિલકવંશુવરનો વેદવૃત્તપ્રાધ ૩૮૪	૧-૮	૦-૪
પંચરત્નગીતા-મૂળ ૩૩૨	૦-૮	૦-૨
આખ્યાનમાળા-ભાગ ૧ લો-અનંતપ્રસાદ શ્રીવેંકુલ.		
બોધક આખ્યાનો ૭૦૮	૩-૦	૦-૭
રવાભી રામતીર્થ ગ્રંથ ૧ લો-એમના સદુપદેશ		
વ્યાખ્યાનો ઈ. ૫૬૪	૩-૦	૦-૬
” ” ” ૪ થો-વિસ્તૃત ચરિત્ર તથા		
વેદાંતના ઉપદેશો ૬૭૨	૩-૮	૦-૭
રામાયણની રત્નપ્રભા અને ત્રિભુની વાટે ૧૬૪	૦-૪	૦-૨
વિવેકાનંદ-ભાગ ૮ મો-રવાભીશ્રીના ઉપદેશો, ભક્તિ-		
ધ્યાન આદિતિ રજી. ૩૮૪	૨-૦	૦-૪
ગુકારામગાથા-ગ્રંથ ૧ લો-રત્ન-ભક્તિ, જ્ઞાન અને		
વૈરાગ્યપ્રેરક અમંગાનું સુરજ શાપાંતર... ૧૮૪૦	૬-૦	૦-૧૫
આદર્શ ચરિત્રસંગ્રહ-ભાગ ૨ લો-૭૦ દ્વંકાં ચરિત્રો ૬૨૪	૨-૮	૦-૭
આદર્શ દર્શનમાળા-ભાગ ૧ લો-બોધક ૪૨૪ દ્વંકાં		
દર્શનો ૪૩૨	૨-૮	૦-૪
” ” ” ૨ લો-બોધક ૪૬૫ દ્વંકાં દર્શનો ૪૬૬	૨-૮	૦-૫
ચૈતન્યમહાપ્રભુ-ત્રણ મથા, વિસ્તૃત ચરિત્ર (સચિત્ર) ૧૫૬૬	૮-૦	૦-૧૫
સંત ગુકારામ-મહારાષ્ટ્રના સુપ્રસિદ્ધ સંતનું ચરિત્ર ૬૪૮	૩-૦	૦-૬
રવાભીશ્રી બ્રહ્માનંદ ને શિવાનંદનાં ચરિત્રો ૪૨૪	૧-૬	૦-૪
ભક્તચરિત્ર-ભક્તમાળામાં નહિ આવેલાં ચરિત્રો ૫૨૮	૨-૮	૦-૫

દ્વંધી વાતોઓ-અંથ ૧ હો-સામાજિક નિર્દોષ ૬૬ વાતો.

" " " ૧ હો-સર્વ માટે ઉપકારક ૮૬ વાતો ૭૨
બાવતની દેવીઓ અંથ ૧ હો-પ્રાચીનયુગની સતીઓ ~

" " " ૧ જો-મધ્યયુગનાં એતિ. ચરિત્રો ૭૩

" " " ૩ જો-મધ્યયુગને અર્વાચીન " ~

સુકારક છો-સંત તુકારામના પસંદ કરેલા અજનો, મરાઠીમા ૧૦

પ્રીતમદાસની વાણી-અજનો, પ્રાણ, ઉપા, કલા,

મહિના ૬૦ ... ... ૫૬૦

સુમિધપુષ્પવાટિકા (શુભિર્તો)-મહાત્માયોજ સાદીકૃત ૧૩૬

સુમસંઅલ ભાગ ૧ જો-દવાઓ ને ૧૩૨ માહિતી,

૧૪૮ લેખો ૪૪૪

" ભાગ ૬ જો-દવાઓ ને ૧૩૨ માહિતી, ૧૬૫ લેખો ૭૩૬

સાચું દેવર્ગ-ભક્તિ ને જ્ઞાન વિષયક સાદી વાતો ૪૬૨

દેવર્ગની દ્વંધી-સહવર્તન રાખતા સીખવનારો બાધ ૭૭૨

દેવર્ગની સીડી-ગોક્ષમાર્ગ પ્રાપ્ત કરવાના ૧૨ પદ્યચિત્ર ૭૬૦

દેવર્ગનું વિમાન-ભક્તિના મહિમાના ૩૨૫ દાખલા ૭૭૨

દેવર્ગનો આનંદ-ભક્તિ ને તેના પ્રગર્ભની સમજ ૭૬૦

દેવર્ગનો ખજાનો-ભક્તિમાર્ગ સમજવણ પુસ્તક ૭૧૨

દેવર્ગનો પ્રકાશ-જ્ઞાન અને પરમાર્થની વાતો ૭૭૬ ૨

જોઈશુદ્ધગર ને બીજાં કશ રત્નો-સરજ અર્થ સાથે ૧૬૮ ૧

શત્રુલોચી ને બીજાં ચાર રત્નો-સરજ અર્થ સાથે ૨૦૦

સ્તોત્રસંઅલ-ભક્તિ ને વેદાત-સ્તોત્રો અર્થ સાથે ૨૨૦

સર્વવેદાંત-સિદ્ધાંત-સામસંઅલ-ભાષાતર. સાથે ૨૨૪ .

વિવેકસૂડામણિ-સરજ અનુવાદ સાથે .. ૧૬૦ .

મહાવાક્ય-રત્નાવલિ-૧૦૮ ઉપનિષદોના સારરખ ~

સંઅલ, સરજ ભાષાંતર સાથે .. ૧૮૪

વિદુરનીતિ-સરજ અનુવાદ સાથે ૧૬૮ ૦

આદ્યસાક્ષાત્કારની કસોટી-સ્વામી સ્વયંભોતિતીર્થ ૨૦૮ ૧-૧

અવધૂત ગીતા-સુધારાવધારા સાથે રજી આવૃત્તિ	૧૪૪	૧-૪	૦-૨
અષ્ટાવક ગીતા-મૂળ સાથે સરળ ભાષાંતર ...	૭૨	૦-૮	૦-૧
ગીતા-પુરુષાર્થબોધિની-જી ગ્રંથમાં			
ભાગ ૧ લો- } મૂળ શ્લોકો, પદ્યછંદ, અર્થ અને	૧૦૧૮	૧૨-૮	૧-૨
,, ૨-૩ જો- } પંક્તિ સાતવલેકરની રીઠા સાથે			
જ્ઞાનસત્ર ગીતા-મૂળ શ્લોકો, (ગુજરાતી લિપિમાં)	૩૧૮	૧-૪	૦-૪
મોક્ષમાળા-શ્રીમદ્ રાજ્યદ્રેહત	૧૬૨	૧-૪	૦-૩
શ્રીરામકૃષ્ણ વાર્તાલાપ ભાગ ૨ જો-રામકૃષ્ણ કથામૃતથી			
આગળના ભાગમાં આવતા ઉપદેશો તથા કથાપ્રસંગો	૩૧૨	૨-૦	૦-૪
ધર્મપદ-બોધ ધર્મગુ' ગીતા જેવું અમૂલ્ય પુસ્તક	૧૬૨	૧-૦	૦-૩
પંચીકરણ-મુમુક્ષુઓના આત્મબોધ માટે સર્વોત્તમ ગ્રંથ,			
દશતો અને યુક્તિ-અનુભવવાથી રીઠા સાથે	૨૧૪	૨-૦	૦-૪
મનુસ્ય જીવન-સુખી યવાના સરળ ઉપાયો ...	૧૬૨	૦-૧૨	૦-૨
,, : જીવનગું રહસ્ય-સદુપદેશ, સમનો ઈ. સાથે	૧૧૮	૧-૦	૦-૪
વિચારસાગર-રજી આવૃત્તિ, શ્રીનિયંત્રણસજ્જીત વેદાંતનો			
મહાન ગ્રંથ મૂળ દોહા, અર્થ તથા વિવરણ સાથે	૪૦૦	૩-૦	૦-૫
સૂર્યકાંત-મુમુક્ષુઓ માટે આત્યંત ઉપયોગી ગ્રંથ	૨૭૨	૨-૦	૦-૪
ભાગ્યસદ્ગુણ-વાર્તાઓએ ધાર્મિક શિક્ષણ ...	૧૨૮	૦-૮	૦-૨
બાલકાવલ- (સચિત્ર) સંક્ષિપ્ત મહાભારત ...	૨૮૮	૧-૮	૦-૪
ઓખાકરણ-મહાકવિશ્રી પ્રેમાનંદજીત-મોટા અક્ષરોમાં			
અક્ષર શાષ્ટાન્ગ અર્થ સાથે	૧૧૨	૦-૮	૦-૨
નળાખ્યાન-(મહાકવિ પ્રેમાનંદજીત) મોટા અક્ષરોમાં	૧૩૧	૧-૦	૦-૩
જાનસંચય-જુહાજુહા સંતોનાં ૩૩૬ જાનોનો સંગ્રહ	૨૪૦	૧-૦	૦-૩
શ્રી રમણ મહર્ષિ-સુધારાવધારા સાથેની રજી આવૃત્તિ	૨૧૬	૨ ૦	૦-૪
લેસ મહારાજ-વેદાંત જેવા મહાન વિષયને વિવિધ			
દશતો દ્વારા સરળ રીતે સમજાવણ પુસ્તક	૨૮૦	૨-૮	૦-૫
શ્રીશારદામણિદેવી-(ચરિત્ર) લે. આનંદચૈતન્ય	૧૦૪	૦-૮	૦-૨
આમરચના-ભા. ૧-૨ (સચિત્ર)શ્રી. રવિસંકર મહારાજ	૨૮૦	૧-૪	૦-૪

અવધૂત ગીતા-સુધારાવધારા સાથે રજી આવૃત્તિ	૧૪૪	૧-૪	૦-૨
અષ્ટાવક ગીતા-મૂળ સાથે સરળ ભાષાંતર ...	૭૨	૦-૮	૦-૧
ગીતા-પુરુષાર્થભોધિની-જી ગ્રંથમાં			
ભાગ ૧ હો- } મૂળ શ્લોકો, પદ્યછંદ, અર્થ અને	૧૦૧૮	૧૨-૮	૧-૨
,, ૨-૩ જો- } પંદિત સાતવલેકરની ટીકા સાથે			
જ્ઞાનસત્ર ગીતા-મૂળ શ્લોકો, (ગુજરાતી લિપિમાં)	૩૧૮	૧-૪	૦-૪
મોક્ષમાળા-શ્રીમદ્ રામચંદ્રકૃત	૧૬૨	૧-૪	૦-૩
શ્રીરામકૃષ્ણ વાર્તાલાપ ભાગ ૨ જો-રામકૃષ્ણ કથામૃતપી			
આમળના ભાગમાં આવતા કપડેરો તથા કથાપ્રસંગો	૩૧૨	૨-૦	૦-૪
ધરમપદ-બોદ્ધ ધર્મગ્રંથ ગીતા નેત્ર અમૂલ્ય પુસ્તક	૧૬૨	૧-૦	૦-૩
પંચીકવજુ-મુમુક્ષુબોધ આત્મબોધ માટે સર્વોત્તમ ગ્રંથ,			
દશાંતો અને પ્રકૃતિ-અનુભવવાધી ટીકા સાથે	૨૧૪	૨-૦	૦-૪
મહુમય છવન-સુખી યવાના સરળ કથાઓ ...	૧૬૨	૦-૧૨	૦-૨
,, ૨ છવનનું રહસ્ય-સદુપદેશ, બજનો ઈ. સાથે	૧૧૮	૧-૦	૦-૪
વિચારસાગર-રજી આવૃત્તિ, શ્રીનિશ્વળદાસજીકૃત વેદાંતનો			
મહાન ગ્રંથ મૂળ હોદ્દા, અર્થ તથા વિવરણ સાથે	૪૦૦	૩-૦	૦-૫
સૂર્યકાંત-મુમુક્ષુઓ માટે અત્યંત ઉપયોગી ગ્રંથ	૨૭૨	૨-૦	૦-૪
બાળસદ્બોધ-નાર્તાબોધે ધાર્મિક શિક્ષણ ...	૧૨૮	૦-૮	૦-૨
બાલભારત-(સચિત્ર) સંક્ષિપ્ત મહાભારત ...	૨૮૮	૧-૮	૦-૪
ગોખાલવજુ-મહાકવિશ્રી પ્રેમાનંદકૃત-મોહા અક્ષરોમાં			
અથરા રાખેના અર્થ સાથે	૧૧૨	૦-૮	૦-૨
નળાખ્યાન-(મહાકવિ પ્રેમાનંદકૃત) મોહા અક્ષરોમાં	૧૩૬	૧-૦	૦-૩
બજનસંગ્રહ-જુદાજુદા સંતોનાં ૩૩૩ બજનોનો સંગ્રહ	૨૪૦	૧-૦	૦-૩
શ્રી રમણ મહર્ષિ-સુધારાવધારા સાથેની રજી આવૃત્તિ	૨૧૬	૨-૦	૦-૪
જંસ મહારાજ-વેદાંત નેવા ગદ્યન વિષયને વિવિધ			
દશાંતો દ્વારા સરળ રીતે સમજાવર્ણ પુસ્તક	૨૮૦	૨-૮	૦-૫
શ્રીશારદામણિરેખી-(ચિત્ર) લે. આનંદચૈતન્ય	૧૦૪	૦-૮	૦-૨
આમરચના-ભા ૧-૨ (સચિત્ર) શ્રી. રવિશંકર મહારાજ	૨૮૦	૧-૪	૦-૪